

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:
MIHELICS VID

BÍRÓNÉ GRÁBER EMMA

CSANÁD BÉLA

DÉNES GIZELLA

ERDEY FERENC

FEHÉR JÓZSEF ANDRÁS

HEGEDŰS FERENC

MAGYAR FERENC

RÓNAY LÁSZLÓ

STAUD MIKLÓS

SZENNAY ANDRÁS

SZENTTAMÁSI NÁNDOR

TÓTFALUSY ISTVÁN

VASADI PÉTER

írásai

1964 OKTÓBER

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
A realitás győzelme	577
<i>Csanád Béla</i> : A katolikum Sík Sándor költészetében	579
<i>Szennay András</i> : A faji megkülönböztetés és a keresztény tanítás	590
<i>Szenttamási Nándor</i> : Dédalosz panasza (Vers)	598
<i>Fehér József A.</i> : Emmánuel, Jób éneke, Évszakok (Versek)	598
<i>Staud Miklós</i> : Eltérések a szeretet fogalma körül	599
<i>Vasadi Péter</i> : Barátok s napok változásai, Havas táj pipaccsal (Versek)	603
<i>Dénes Gizella</i> : Az eszéki híd (Elbeszélés)	604
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (A templomi szentbeszédről)	611
<i>Medvigy Mihály</i> : A kis út (A misehallgatás új rendjéről)	615

NAPLÓ

A családi nevelésről (*Biróné Gráber Emma*) 617; Rónay György legújabb verseskötete (*Tótfalusy István*) 619; Az olvasó naplója (*Rónay György*) 621; Színházi krónika (*Doromby Károly*) 625; Képzőművészet (*Dévényi Iván*) 627; Zenei jegyzetek (*Rónay László*) 630; Filmek világából (*Bittei Lajos*) 632; Világnézetek harca (*Erdey Ferenc*) 633; Tatay János emlékezete (*Hegedűs Ferenc*) 635; Antik tanulmányok (*Rónay László*) 637; A lelki élet mesterei írásaiból (*Magyar Ferenc*) 639 617

Felelős szerkesztő:

Mihelics Vid

Főmunkatársak: *Doromby Károly, Pfeifer János, Radó Polikárp*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség

A szerkesztő a hét első három napján fogad a szerkesztőségben (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 5. Postafiók 195. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk-számla száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat. Index-szám: 26.921.

Megjelenik minden hónap elején

Ára: 5,— forint

A REALITÁS GYŐZELME

Az 1964. szeptember 15-én Budapesten történt esemény hírért világszerte rendkívüli érdeklődéssel fogadták. Maga az a tény, hogy a Magyar Népköztársaság teljhatalmú képviselője, *Prantner József* miniszter, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke és *Agostino Casaroli*, a Szentszék teljhatalmú megbízottja, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának helyettes titkára közösen okmányt írt alá s ahhoz a tárgyalások anyagáról közösen megszövegezett jegyzőkönyvet cserélt és fogadott el, rendkívüli jelentőségűnek tünt szerte a világon a lapok hasábjain. Ezt még fokozta az a körülmény, hogy megjelent a Szentszék hivatalos lapjában és Budapesten a napilapokban VI. *Pál* pápának arról az elhatározásáról szóló közlemény, hogy öt új püspököt nevez ki Magyarországra s betölti a kalocsai érseki széket. Ezt követte az eseménysorozatban az új kalocsai érsek és az új püspökök eskütétele, majd Rómába utazása a zsinatra.

Ez az eseménysor, különösen annak elseje világszerte feltűnést és érdeklődést keltett. Az első napokban a meglepetés volt nagy, hogy azután mindjobban átadja helyét a megértésnek. De ez természetes velejárója minden olyan politikai ténynek és történésnek, amely kilép a megszokottból, változtat kényelmes megrögzöttségeken és új jelentőséget, új szempontot vet fel s amely egyúttal felbont merev zárófalakat s ezeket emberi kapcsolatokkal iveli át. Természetes és magától értetődő a meglepetés, a lelkes vagy kedvetlen meghökkenés, amikor arra ébred a szemlélő, hogy vonalak és állások, amelyeket szinte eleve elrendelten merevnek tartott, váratlanul megmozdulnak. A tettek és megnyilatkozások irányító gondolata pedig nem a bántás, a támadás, hanem a különböző magatartások hordozóinak az a benső meggyőződése, hogy önmaguk tartásának és világszemléletének megőrzésével tegyenek valami gyakorlatit a felismert szükségletek kielégítésére az emberi viszonylatok valamelyik területén a béke és békesség érdekében.

Hogy mennyire új és mennyire szokatlan volt az esemény, azt semmi sem mutatja jobban, mint az, hogy a világsajtó nyelvezete nem talált szót igazában véve az aláírt okmány és jegyzőkönyv megjelölésére. Mondottak *modus vivendit*, mondottak megegyezést, mondottak megállapodást, mondottak *gentleman agreementet*. Ez a keresgélés és bizonytalankodás az esemény tömör megjelölése körül, mutatja legjobban, hogy valami új történt, valami más, mint amihez a világ közvéleménye eddig szokott a világegyház és a szocialista tábor vagy annak egyik országa viszonylatában.

Hivatalosan mind a két fél arról adott ki jelentést, hogy okmányt írtak alá és ahhoz csatolt jegyzőkönyvet. Ez utóbbi néhány gyakorlati megállapodást is tartalmaz és éppen ezért talán leghelyesebb, ha az eseményt ezen a vonalon „részleges megállapodás” megjelöléssel illetjük. De talán ennél is messzebbmenő jelentőségű az a körülmény, hogy a hosszú időn át szorgalmasan és kitartóan folytatott megbeszélések során a jegyzőkönyvben meg tudták fogalmazni az egymással ellentétes álláspontokat is, az igényeket, a fenntartásokat, s kifejezhették mindkét oldalról azt a készséget, hogy a jövőben is folytassanak véleménycseréket, hogy lehetőség szerint más kérdésben is megegyezésre jussanak.

Nevezhetnénk esetleg a történeteket úgy is, mintha új szakaszba érkezett volna a magyar egyházpolitikai helyzet. A megjelölések azonban aligha fontosak. Tény, hogy az esemény minket, magyar katolikusokat nem ért váratlanul, hiszen mi közvetlen közletről tudtuk figyelemmel ki-

sérni a Magyar Népköztársaságban 1957 óta lépésről lépésre erősödő nemzeti egység politikai tényeit, előrelépéseit és fejlődését. Ennek a nemzeti egységpolitikának legalapvetőbb és legfontosabb tulajdonsága a realizmus, az a tény, hogy két lábbal áll a valóság talaján, ezt szolgálja, ebből indul ki és valós, fogható előrehaladást, eseményeket kíván és tud teremteni. Mindig is volt érzék a valóság iránt a világegyházban is, az egyházi diplomácia mindig is tudta reálisan felmérni a tényeket és eseményeket, de ahhoz, hogy ezt a képességét a mi vonatkozásunkban kifejezésre is juttassa, ahhoz XXIII. János pápa indítására volt szükség s arra az elméleti megfogalmazásra, amelyet VI. Pál végzett el *Ecclesiam suam* enciklikájában, amikor felállította az egész világgal folytatandó dialógus szükségességének értékrendjét. Elmondhatjuk tehát, hogy ennek a részleges megállapodásnak a háttérében a kölcsönös realizmus áll s azt is, hogy a kölcsönös realitás adja meg tartalmát, sőt belső dinamizmusát, továbbfejleszthetőségét.

Joggal nevezhető jelentősnek maga az esemény abban a vonatkozásban, hogy a szocialista tábor egyik országa, a mi hazánk és a világegyház között került sor részleges megállapodásra. Lehet, sőt valószínű, hogy ezen a réven az esemény mint úttörés és útmutatás is jelentkezni fog a jövőben. Elvégre a másfél év alatt többször folytatott eszmecserék során mindkét fél olyan tapasztalatokat szerzett, amelyek gyakorlatiasabbá tehetik a későbbi beszélgetéseket.

Elméletileg még messzebbre is húzhatjuk a megállapodás jelentőségének vonalát, ha a világ feltartóztathatatlan egységesülésének folyamatára gondolunk. Ha arra a tényre vetjük figyelmünket, hogy az emberek közeledni akarnak egymáshoz, anélkül azonban, hogy feladnák önmagukat s egyéniségük sajátosságait. Közeledni akarnak egymáshoz, de úgy, hogy közben megőrzik a maguk életét és világszemléletét, társadalmi és gazdasági rendjét. Szinte általános már a felismerés, hogy sem kis, sem nagy kérdések nem oldhatók meg fegyverrel, erőszakkal, csak megértéssel és békességben. Itt Budapesten pedig egy olyan kérdésben történt részleges megállapodás, amelyben a feleket világnézetileg áthidalhatatlan ellentét választja el egymástól, ám eltöltötte őket a békés együttélés kötelezettségének emberi tudata, az élet szolgálata, a valóság munkálása. Éppen ezért sikerült a tárgyaló asztalhoz ülniök, világosan megfogalmazniok álláspontjaikat s részlegesen meg is állapodniok. Ismeretessé vált, hogy a részleges megállapodás a Rómában lévő Pápai Magyar Intézetre is vonatkozik, amely ezentúl nem úgy lesz magyar, hogy magyarul ellenséges a magyar hazához és annak kormányához, hanem úgy lesz magyar, katolikus és pápai, hogy a magyar nép magyar papjai tudományos, teológiai továbbképzésének lesz a bázisa.

Szándékosan kerültük a címben és méltatásunkban az esemény megjelölésére az új szakasz vagy új korszak kifejezést. Pedig szebben, szónokiasabban hangoznék s jobban illenék a magyar politikai lelkesültség ismerős és régi szótárába. Azt hisszük azonban, hogy a méltatásnak épp úgy meg kell maradnia a valóság talaján, minthogy az esemény is, amelyet méltatott, ott maradt, ahhoz kötődött, s annak termőtalajából nőtt ki. Kortárs és szemtanú a politikai és közéleti esemény láttán észreveheti új szakasz bekövetkezését, sejtheti is új korszak kezdetét, de nem az ő dolga, hogy ezt megállapítsa. Ez is realizmus. Bízva ezt a történelemre. A kortársnak és szemtanúnak az a feladata, hogy szeretettel és hűségesen — egyházhöz, hazához hűségesen — dolgozzék az új helyzetben, amelyből kifejlődhet új szakasz és új korszak is.

A KATOLIKUM SIK SÁNDOR KÖLTÉSZETÉBEN

A költő teste egy éve tért nyugalomra a Farkasréti temetőben. Egy éve már, hogy fizikai közelségének varázsa csak emlék; szellemi közelsége azonban egyre erősebb és hatékonyabb tudatunkban és életünkben. Szavainak, mozdulatainak, egész megjelenésének és lelkiségének derűje eltűnt, s nagyon sokáig érezzük még, mennyire szegényebbek vagyunk nélküle. A gyászon túl itt az ideje, hogy azt a Művet, amelyet örökül hagyott ránk, amelyben önmagát hagyta ránk, jobban és igazabban megismerjük és értékeljük. A jövő számára csak ez maradt belőle, a Mű. Egyéb munkáit, lelki hatásait asszimilálódva más lelkekben ugyan felfedezhetjük még egy ideig, de ami igazában, változatlanul ő, lelkének része, ami mindig ellenőrizhető, kimeríthetetlenül élő és ható valóság belőle: az a Mű, s ebben első helyen költői munkássága. Vétkes hanyagság volna ezt az örökséget hasznosan nem kamatoztatni vagy gazdag értékeinket eltekozolni.

Egy-két tanulmány persze nem elegendő Sik Sándor életének és munkásságának a felmérésére. Előbb-utóbb valakinek meg kell írnia életrajzát, majd alapos kiértékelését lelkipásztori, tanári és irodalmi tevékenységének. Mindhárom vonatkozásban mérhetetlenül sokat köszönhetünk neki.

Mint lelkipásztor ezreknek volt Istentől megáldott lelkiatyja. A modern keresztény lelkiség kialakításában honi viszonylatban oroszlánrész az övé. Minden konferenciabeszéde, egész papi egyénisége lényegében a mai tanúságtétel feladatát sugalmazta az istenhívó embereknek: azt, hogyan kell pozitív, optimista lelkülettel helyt állni a mai életben, az emberiség jelen gondjai, körülményei, hajlamai és tervei ismeretében. A maga körében Sik Sándor igazolni akarta saját életével és tanításával a keresztény emberesszémény életrealitását, a segítőkészséget, a szociális szeretetben, az igazságosságban és a tárgyilagosságban megvalósuló humanizmusát. Hogy ez mennyire sikerült neki, mennyire nem, eldöntik majd életének és lelkipásztori munkájának szakavatott ismerői. Mi kortársai, többé-kevésbé tanítványai csak a legnagyobb megilletődöttséggel tudunk szólni a hála és köszönet hangján nevelői, lelkiatyai, lelkipásztori törekvéseiről, s nem hallgathatjuk el azt a gondolatot: egy kicsit előfutárja volt a konstruktív, huszonharmadikjásosi lelkiségnek.

Tanulmányom azonban nem a lelkipásztorkodásáról akar szólni, nem is a költőket és tudósokat nevelő egyetemi tanárságáról. Mindkettő külön fejezet életében. Ez alkalommal irodalmi munkásságának, még szűkebbre véve: költészetének értékeléséhez szeretnék néhány lényegesnek látszó szempontot felsorakoztatni. Úgy gondolom, most még korai lenne végleges ítéletet mondani Sik Sándor költészetéről. Egyelőre meg kell elégednünk részletfelismerésekkel. Annál is inkább, mivel a kritikának — kifejezetten a „katolikus” kritikára gondolok — a teljes értékelés előtt véglegesen le kellene számolnia bizonyos előítéletekkel és gátolásokkal, amelyek eléggé mélyen felszívódtak a kritikai köztudatban és zavarják a józan ítélkezést.

Egyik ilyen gátlás: a franciáság túlbujánzása irodalmi szemléletünkben. A francia mintát szinte egyedüli kritériumként emlegették néhány évtizeden át a katolikus szellemű magyar irodalomban. Ha az olvasó kézbe veszi a második világháború előtti Vigilia példányaikat, azonnal meg-

csapja az a francia import levegő, amely elárasztotta irodalmunk katolikus berkeit. 1938-ban ugyan egyesek felemelték szavukat a franciás-ság túlzásai ellen, köztük *Rónay* György, a francia kultúra és irodalom egyik legkiválóbb ismerője és propagátora, figyelmeztető szavuk azonban szinte teljesen hatástalan maradt. A magyar katolikus irodalom megújulása idején a „franciáság” nagyon is menthetőnek és helyénvalónak látszik, sőt politikai magatartásként is rokonszenves a közeli német veszély idején a szabadabb, haladóbb francia szellem pártolása. Nem is a francia irodalom megbecsülését és elismerését kell kifogásolnunk ma sem, hanem a túlzásnak látszó jelenségeket, amikor például a francia írók példáját és mértékét teszik szinte egyedüli kritériummá, és magyar írókat, költőket mindenestül csak Mauriachoz, Claudelhez, Emmanuelhez viszonyítanak. Sík Sándor mindig mértéktartóan távolmaradt a túlzó rajongók körétől, ahol az epigonizmus és a sznobizmus veszélyei leselkedtek az írókra. Ő, a magyar irodalomtörténet tudósa, a modern magyar irodalom legjelesebbjeinek, Adynak, Babitsnak, Kosztolányinak, Juhász Gyulának, Szabó Lőrincnek, József Attilának kortársa és barátja soha nem kötelezte el magát idegen tájakon. A nézeteltérések idején, a népiek és urbánusok küzdelmében, Kelet és Nyugat irodalmi vitájában az egyoldalúság helyett inkább a harmonizáló, egyesítő feladatokat hangsúlyozta alapmagatartásának, katolicitásának szellemében.

Irodalomtörténeti tudása és egyetemességre való törekvése óvta meg attól is, hogy túlbecsülje a dolgokat túlanalizáló, csak a problémázásért problematizáló katolikusok szerepét. Gyökerében konstruktív lelkülete még a verselemzésben is a harmonizálásra, mások gazdagítására ösztönözte. (Hogy élveztük diákkorunkban ezeket az elemzéseket!) A klasszikus lélekalkathoz sorolta magát. „Az ilyenfajta ember látja, érzi, átéli a problémákat, de nem képes nyugodni addig, míg meg nem találja, ha nem is a megoldást (az igazi problémák megoldhatók-e a földön?), de legalább a megoldáshoz vezetett ösvény nyílását. Átszenvedi az emberi lét diszharmoniait, de született hajlama és fékezhetetlen szenvedélye van a harmonia kiküzdésére” — írja magáról *Takács* Ernőhöz fogalmazott levelében (Vigilia, 1964. január). Ez a lelkület vitte arra a magatartásban megnyilatkozó meggyőződésre, hogy nagyra kell ugyan becsülnünk a francia és más nemzetiségű konvertiták mélyenlátását, sokszor zseniális igazságmegragadását, de az atyai házban nemcsak tékozlásból megtérő fiakat kell ünnepelni, hanem az ott született, hűségesen kitartó gyermekeket is szeretni kell, ezek többen vannak, mint amazok, s ezeknek nyilván mások a kérdéseik, gondjaik, látásmódjuk, aminthogy mások élményeik és körülményeik. Nagyon jól tudta Sík Sándor, hogy a francia katolikus irodalom jórészt más összetételű talajból táplálkozik, más életfeltételek szerint növekedett, mint a miénk, ezért másként kell elbírálnunk. Bár ezekről a problémákról nem sokat beszélt, még kevesebbet írt, de ahogy költészetét megalkotta, s ahogy a Vigiliát szerkesztette éveken át, — ez nagyobb tanítás volt, mintha köteteket írt volna ezekről a dolgokról. Semmiképen sem szabad abba a hibába esnünk, hogy költészetét tőle idegen szemlélettel vizsgáljuk.

A másik akadály lehet Sík Sándor költészetének teljesebb értékelésében az a bizalmatlanság vagy előítélet, amellyel egyes kritikusok viselkednek a papköltők, általában a papírók iránt. Ő nem szerette ezeket az elkülönítő hangzású szavakat: „papköltő”, „papíró”, s joggal idegenkedett tőlük, mert az irodalmi közgondolkodást és ítéletet mellékutakra terelték. Jól tudta, hogy katolikus írónak lenni részesedést jelent Krisztus ke-

resztjének sorsában, de a kicsinyes különbségtévésektől mindig irtózott. Miből származik ez a bizonyos előítélet papok művészetével szemben? Talán azokból az esetekből, amikor egyesek összetévesztették a műfajokat, összekeverték a lírát a prédikációval? Ez a tévedés kétségtelenül bosszantó hiba, főleg szakemberek szemében, de ez a hiba legfeljebb egy a költészet ellen sokféleképpen elkövethető vétkek közül, s nem szükségszerű következménye a papságnak. Gyakori érv papok művészei ellen, hogy élményvilágukból kiesik az emberi élet jelentős területe: a szerelem és a családi élet. Ez az érv már elgondolkoztatóbb, de Sík Sándor szellemében legyen szabad azt válaszolnom erre: a szerelem, a családi élet csak egyik része az emberi életnek, s nem feltétlenül mindenki számára a leglényegesebb. Egyébként is a földön nincs olyan ember, aki egymagában tökéletesen megélné az emberi élmények összességét, s ezt ki tudná fejezni. Sokfélék vagyunk mi emberek, s az emberség egyetemes hivatását, életét részletekben valósítjuk. A sokféleség, a sokszínűség teszi lehetővé a változatos, sokszínű irodalmat, a konkrét feltételek szerint alakuló kísérletezéseket, új utakat és eredményeket. Különben is a pap nincs kiűzve teljesen a családi élet ismeretéből, s a szerelem és a családi élet élménye helyett más, olyan élményeket tud átélni, amelyekre viszont a nem-papok képtelenek. S ezek az élmények nem kevésbé egyetemes célúak, mint a szerelem, sőt bizonyos értelemben egyetemesebb vonatkozásúak, hiszen a papság hivatásszerűen, tehát lényegileg emberhez-rendeltséget jelent sokkal szélesebb körben, mint a családi élet. Ezt az igazságot nagyszerűen bizonyítja Sík Sándor költészete, annak elsősorban tartalma és célkitűzése. A pap és művész „kettőssége” egészen más problémákat vet fel, amint látni fogjuk, Sík Sándor életében is, az élmény és annak kifejezése vonalán. Ez a probléma azonban nem megoldhatatlan, s a vele való birkózás, ha egy életen át is tart, új színekkel gazdagíthatja a költészetet. Pap költészetének megítélésében tehát a papság ténye sokkal inkább magyarázó, megértető, a teljes értékeléshez vezető szempont, mint bizalmatlanság és előítélet.

Sík Sándor költészetének megértésétől semmi sincs távolabb, mint a leszűkített, részrehajló, egyoldalú ítélkezés. Ez a költészet ugyanis — az egész művet tekintve — az egyetemesség lírai kifejezése. Katolikus, a szó igazi, tehát általánost, teljest, egyetemest jelentő, nem elkülönítő, nem megkülönböztető értelmében. Egyetemes és általános költészet ez, tartalmában és céljában egyaránt, legalább is szándékilag az, ha a kifejezése ennek a szándéknak nem is sikerült mindig maradéktalanul. Ő maga vallotta költészetéről: „Semmit sem értett meg írásaim lényegéből, aki meg nem érezte bennük ezt a törekvést: a lényegre, az egészre, a legnagyobbra. Törekvést mondok, a siker mértéke más kérdés: de a törekvés, a jóakarat — ösztön, elszánás, munka és szenvedély — egyenes, tiszta és fenntartás nélkül való.”

Az egyetemes látás költészete

„A költő arra született, hogy lásson és szeressen, és ezt a látást és szerelmet beszélje”, — olvassuk a költő vallomásában. Az egyetemes költészetnek, amit Sík Sándor szándékolt, első feladata, hogy látásban, tehát tartalomban és igazságban egészet adjon. Hívó ember számára ez a feladat: Istent látni és megmutatni önmagában és teremtményeiben. A teológia nyelvén: Isten transzcendenciáját és immanenciáját látni és elbeszélni, — ez a katolikus költő első feladata. Ez a feladat persze nem

jelenti azt, hogy kifejezetten mindig Istenről kell szólnia. „Ha igaza van Sprangernak (aminthogy igaza van) — írja a költő —: „vallásos ember” az, aki mindent egységesen, az egészre vonatkoztatva fog fel, akkor a vallásos ember költészetének nemcsak az lesz a tárgya, amit közönségesen „vallásos költészetnek” szoktak mondani, hanem elvileg és kötelezőleg és magátólértetődőleg — már amennyire egy ember ezt megközelítheti —: *minden*, mert mindennek vonatkozása van az Egészhez, Istenhez. És ez a vonatkozás oly mély, olyan lényegi, olyan nem-is-lehet-másként, hogy ki sem kell mondani, rá sem kell mutatni, mégis benne lesz az *élményt visszaadó alkotásban*.” A hangsúly tehát az Egészben, illetve az ahhoz való vonatkozásban van. Ettől a látásmódtól, ettől a szemlélettől függ, hogy valaki katolikus költő-e vagy sem.

Természetesen, a „világnezet” önmagában még senkit sem tesz költővé. Minden igazi költészetnek egyik jellemzője azonban az a sajátos szemlélet, ahogy a költő az embereket, a dolgokat, általában a világot látja: egyrészt, *mit* lát meg belőle, másrészt, *hogyan* látja. Minden íróra jellemzően rávall az a tény: miről, milyen tárgyakról, témákról, milyen emberi és dologi kapcsolatokról ír, vagyis mit vesz észre magában és maga körül. A másik jellemvonása az írói szemléletnek: hogyan látja meg a tényeket, a dolgokat, mit vesz észre bennük és hogyan ítél róluk. A látás tehát feszültséget jelent a tárgyi valóság és annak szubjektív felfogása között.

A teljességre törő költő esetében, — a fentiek alapján ez világos — a szemléletben fontosabb a *hogyan*, mint a *mit*. Szélességben (horizontálisan) ugyanis lehetetlen az egészet, a telieset látni. Bármennyire is gazdag a témaköre egy-egy költőnek, előbb-utóbb be kell ismernie, hogy a lehetőségek egyre gazdagabbak és kimeríthetetlenebbek. S ha esetleg maguk a dolgok látszanak is, a közöttük lévő kapcsolatok aligha láthatók meg és mondhatók el teljesen. A látás teljessége tehát sokkal inkább mélységben (vertikálisan) valósulhat meg.

Kinek-kinek tudásától és hitétől függ, mit lát magasnak és mélynek. Természetes, hogy a vallásos ember a teljes magasságot és mélységet Istenben látja, szemlélete tehát theocentrikus, azaz istenközpontú. A dolgok távlatai szerinte csak Istenben nyílnak meg, s csak Benne nyerik el végső értelmüket. Az Isten mindennek a magyarázata ebben a szemléletben, s ezért, aki Istent látja, s a dolgokat Istenben látja, az lát a legnagyobb mélységben és magasságban.

Talán mondanom sem kell, milyen nagy szerepe van ebben a szemléletben a keresztény misztikának. Prohászka misztikájából sokat tanulva ifjú korában misztikus látásmóddal kezdte el költői működését Sík Sándor. Első kötetében (*Szembe a nappal*, 1910), zsengeinek összefoglalójában még szimbolikusan jelentkezik a misztikus élmény. Szembenézett a nappal, s többé nem tud másként nézni a világba, csak abban a fényességben:

*Amerre fordulok, a rét rezgő fűvén,
És felhős ormain a ködlő messziségnek:
Ezer picike Nap, ezüst ezernyi fény*

*Szikrázó szemei győzelmes tűzzel égnek.
És kívül és belül, örökre, szüntelen,
Örvénylik és dalol a tüzes Végtelen.*

(Belenéztem a Napba)

Később a szimbolum kissé realizálódik, második kötetében (*A belülválók mécsa*, 1912) még csak saját magára vonatkoztatva:

*Minden az enyém és bennem a Minden,
Összefog mindent ez a szerelem.*

(*Mennyegzős ének*)

Egy-két évi stagnálás után a *Csend* (1924) című kötetében kezd kibontakozni a misztikus élmény, főleg az *Áldás* ciklusában, még mindig inkább megfogalmazva, mint esztétikai, költői realitással, de egyre többet bízva az átélés és a lírai kifejezőképesség sodrára. 1922-ben írja a következőket, mintha jelenésben isteni szavakat hallana:

*Bélyeget írok nyugtalan szemedre,
Hogy bármit nézel, nézvén meg ne állhass,
Amíg a látás hozzámig nem ér.*

*És törvényt írok szomjazó fülednek,
Hogy semmi hanggal meg ne békélj,
Míg ki nem hallok, hogy rólam beszél.*

(*Áldás*)

Igen, ez a lényeg számára: addig menni a dolgok, a lét bensejébe, míg a látás Istenig nem ér, s úgy beszélni, hogy semmi hang meg ne nyugtassa, amely nem az Istenről beszél. Theocentrikus költészet ez a legigazibb teológiai értelemben. S jól tudta Sík Sándor, hogy ebben a legmélyebben katolikus költői szemléletben nem voltak elődei nemcsak a hazában, de világszerte sem, legalább egy évszázadnyi távolságban, Mindszenty Gedeon kísérletét is ideszámítva. S nem csodálkozunk, hogy a hozzá sokban hasonló törekvő Harsányi Lajos „közvetlen” elődjének Dantet tekintette, már ami a szemlélet lényegét illeti. Bár Sík Sándor sok ösztönzést kapott Prohászktól, — ezt mutatja modern misztikájuknak hasonlósága és az az apró adat, hogy Prohászka nagyra becsülte *A belülválók mécsa* című kötetet — mindkettőjüket úttörőknek kell tekintenünk, s indításukat jelentősnek érezzük, különösen manapság, amikor a vallásos életben egyre növekszik a misztika becsülete.

A *Csend* után következő kötetek, a *Sarlósboldogasszony* (1928) és a *Fekete kenyér* (1931) egészen az öregkori líráig a legreálisabb szemlélet képviselői. Néha még ezekben is kísért a pátosz, a hirdetés varázsa, de már szimbólumai is egyetemesebbek, általánosabbak, az eddigieknél sokkal nagyobb a „közönséges” realitások szerepe, és tudatosan kiszélesül humanizmusa a „közös Végtelen” (*Ember*) gondolatában és a „kettős végtelen”: az Isten és az ember együttlításában:

*Nem osztom ketté Isten-adta részem:
Az élő életet,
Istent és embert akarom egészen.*

(*A püspök*)

Ezt a kettős végtelent énekli az embertelen háború idején, a náci kegyellenkedések, deportálások idején is, az ember méltóságát a legmagasabbra emelve, míg végül a békés élet kivirágzása után öregkori lírájában színesedik legszebbre a hangja. Ez az öregkori líra bizonyítja, hogy csak a realizmus tisztetelével lehet feljutni a legnagyobb teljességre. Teremtő és teremtmény, élet és halál, természet és természetfeletti, tárgy

és fogalom együttlátása, az egyetemes látás ihleti a modern katolikus líra egyik legszebb versét, A Mindennevű nagyszerű misztikus ciklusát. Érdekes, hogy ezt a művét nem vette fel kötetébe az Őszi fecske válogatásakor, pedig 1949-ben írta. Talán féligkésznek gondolta? Így rendkívüli a vers, egyszerűségében, közvetlen csiszolatlanságában. Az egésznek kellene közölni, hogy értsük, micsoda mélységekig jutott el a misztikában a költő. Talán ez a rövid önálló részlet is jól érzékelteti:

*A minap egy kutya jött be a szobába.
Egyenesen hozzám.
A téremre tette szelíden
Az első lábát.
És fölnézett rám szelíden:
„Nem lehetnél hűségesebb?
Én mindvégig hűséges vagyok.”
Le kellett sütnöm a szememet
És majdnem hangosan kimondtam
A szentpéteri szót:
„Menj ki tőlem Uram...”
De Te jobban tudod, mit gondolok,
És nem mentél ki tőlem.*

Merész kép: egy kutya hűségében meglátni és megláttatni az Isten hűségét. Kép s ugyanakkor nem csak kép: valóság. Nem csoda, hogy panteizmussal gyanúsították már első verseinek megjelenésekor. De panteizmusról szó sem lehet műveiben, annál inkább a misztikus Isten-élmény és teremtsélmény kifejezéséről. Sik Sándor nem azonosítja a világot Istennel, de szenvedélyes szintetikus szemlélettel mutatja meg a szürke látszat mögött meghúzódó kapcsolatokat és mélységeket. Első éveiben még nem találta meg saját hangját, ezt a misztikát nem is becsülte sokra, később azonban már „teológiai érvelésének” a módja is misztikus lett: nem az objektív, logikus csiszoltságú vagy kinyilatkoztatott érveket emeli ki élményeiből, hanem az egzisztenciális bizonytságot:

*Akit szerettem, — őt — meg — őt,
Meg őt, ó mennyi drága főt,
Testvért, barátot, eszmetársat!
Lehet-e, hogy többé ne lássak
Csak egy lelketlen szemfedőt?*

*S a milliószoros csodát,
Az Isten ízét, illatát,
A kozmoszt, melynek boldog tükre voltam,
S a másik kozmoszt, amit eldaloltam,
Ne látnám többé odaát?*

*Hisz látnom itt sem volt elég
A dolgok innenső felét.
Könyvben, imában, emberekben,
Egyet akartam, egyért verekedtem:
A tulsóért, a teljesért.*

(A mátrai temető)

Íme, itt is az egyetemességnek, a teljességnek beléje oltott ösztöne szólal meg érvként és bizonyágként!

Ennek a misztikus szemléletnek a problematikája is szinte a misztika tankönyveibe illik. Leggyötrőbb kérdése és az arra adott válasz is tipiku-

san misztikus: nem volt-e méltatlan és hűtlen a kegyelemhez? az élményeken túl hol a kézzelfogható bizonyosság az alhagyatottság érzései között? S a válasz nem lehet más, csak a még nagyobb odaadás, a még nagyobb szeretet, a még nagyobb élmény az akarat teljes lángolásában:

*De nem hagytalak-e Téged el én,
Szómmal, amelyből kialudt a fény?
Szívemmel, amely csupa seb,
Elmémmel, amely úrnél üresebb?
S nem hagytam-e el Vele együtt Azt,
Aki az úr fölött virraszt?
Mit felelek, hisz nem tudok felelni:
Mit felelhet a Mindennek a semmi!
Akarom élni az egész hitet,
Szeretni, ahogy Isten szeret,
És bízni, bízni akarok,
Abban, amit a Krisztus hozott.
Nem érzem, nem is gondolom,
De akarom, akarom, akarom.*

(A néma miatyánk)

Az egyetemes szeretet költészete

A misztika Prohászka szerint: „Isten mély megérzése a világban s a lélekben; megérzése a mély kapcsolatoknak a lét és Isten között, kapcsolatoknak, amelyek közelséget, egyesülést, életet mondanak.” A misztikának ez a felfogása morális feladatokat hordoz magában, feladatokat, amelyek a szeretetben valósulnak meg tökéletesen. *Thomas Merton*, a modern misztika tekintélyes mestere írja egyik könyvében: „Isten nem egyedül miérettünk adja nekünk az ő örömét. S ha tudnók Őt egyedül magunkban bírni, egyáltalán nem volna a miénk. Bármilyen öröm, ami nem árad ki lelkünkéből és nem segít másokat is az Istenben való örömhöz, nem Istentől van.” S egy másik helyen: „Minél inkább azonosulunk Istennel, annál azonosabbak leszünk azokkal, akik Vele azonosak. Az ő szeretete fog élni mindnyájunkban. Az Ő lelke lesz egyetlen életünk. Mindnyájunké és Istené. Egymást és Istent ugyanazzal a szeretettel fogjuk szeretni, amellyel Ő szeretett mindnyájunkat és önmagát. Ez a szeretet maga az Isten.”

A misztikus akárhonnét indul ki, mindig a szeretethez jut. A szeretet az életeleme. S hogyha hozzá még költő is, az emberszíveket egyesítő, „közérthető nyelvet” is a szeretetben találja meg.

Sík Sándor költészetében lépten-nyomon a szeretet egyesítő ereje nyilatkozik meg, kimondva és kimondatlanul. Emberszeretetének alapja: minden ember valamiképpen „azonos” Istennel, minden emberben Isten lakik, amint szép verse, a *Szentségtartók* hirdeti:

*A templomtól a temetőig,
Temetőtől a templomig
Ha járok, mást sem tesz a szívem:
Mindegyre csak találkozik.
A legtöbben visszaköszönnek,
Van, aki tovább megy ridegen,
Van aki bambán visszabámul,
Csak egy nincs köztük: idegen.*

*A templomtól a temetőig,
 Temetőtől a templomig
 Minden kis házhoz nagy közöm van:
 Minden házban ember lakik.
 S ha embert látok, Isten szólít,
 Meg kell előtte állanom,
 Mert szentségtartó minden ember
 S minden ház tabernákulum.*

Ez a tény, hogy mindnyájunkban Isten lakik, az emberiséget „szent családdá” alakítja át, amelyben Isten él és működik. Ebben a közösségben a létalap a szeretet, sőt Sík Sándor gondolkozásában a lét és a szeretet között egyenlőségi jelet is húzhatunk.

*Én te vagyok és te vagy én.
 Nincs más igaz a föld színén:
 Mind, ami az Egyből való,
 Egymásnak szívére való.*

*Atyámfiai, gyerekek,
 Csak egyet tudok: szeretek.
 Igyátok fel a fény szavát:
 Vagyunk: szeressünk! Nincs tovább.*

(Szent család)

Mivel az egész természet, az egész teremtetett világ részesedik valamilyen módon Istenben, a misztikus költő az egész világra kiterjeszti egységesítő szeretetét. Szentferenci áhitattal szemléli és öleli lelkéhez nem csak az embereket, hanem az összes teremtményeket, füveket, fákat, hegyeket, állatokat. A testvériség körét kiterjeszti az embereken túlra. Nagyszabású ciklusa, *A hetedik nap dallama* az Isten hetediknap, „bíhő”, megnyugvó örömeivel veszi számba a teremtetett világot; s ebben a határtalan örömben a „bizalmas, otthonos világ” úgy tárul eléje, hogy megérti az embereket éppúgy, mint „a tekerődő kövér gilisztát”, s „testvérek vagyunk”, — kiáltja a hangyák felé. Mindenben felfedezi a rokonságot, a hasonlóságot, s végül félelmetes egyszerűséggel mondja ki a testvériség summáját:

*Mind egyek vagyunk:
 A Centrumtól egyforma messze és
 Egymáshoz egyformán közel. A Szem
 Mindnyájunkon egyformán rajt pihen,
 A Szív egyformán mindnyájunk felé
 És mindnyájunkból egyformán piheg.*

Ez a szeretet nem póz, s nem csak intellektuális élmény. Akik a költő életét ismerték, tudják, hogy a gyakorlatban is mennyire a szeretet embere volt. A hetvenedik születésnapra írt köszöntőjében vallotta *Ortutay* Gyula, hogy nem lehet elfelejteni annak a szegedi tejnek az ízét, amit Sík Sándor számukra rendelt és fizetett hosszú időn keresztül, egyetemi éveik kezdetén. Akik ismerték, tudják, hogy inkább hibázott túlságos megértéssel és segítőkészséggel, mintsem valakit is szeretet nélkül bocsásson el. Ez a szolgáló szeretet emésztette fel sokszor idejét és fizikai

erejét. Olyanok is gyakran akadtak, akik visszaéltek szeretetével, kihasználták önző módon. Ezeket is tovább szeretete.

*Mert nincsen megállás a kegyelemben
S töredék minden, csak a Szerelem nem.*

(Keresztút. XII. stáció)

Néha szemére vetették, hogy esztétikai meggyőződése ellenére egyes kevésbé sikerült verseket favorizált a sikerültebbek kárára. Erre is a szeretet vitte rá: azt akarta adni, amivel úgy gondolta, jobban szerethet. Gyakran az az érzésünk, hogy némely sorokat vagy egész verseket csak azért írt le, csak azért szavalta el, mert ezek által akarta kifejezni szeretetét. Számára a költészet is a szeretet gyakorlótere lett néha, s ezt a szándékát az egyszerű emberek tömegei meg is értették. Abban a módban is, ahogyan a dolgok fölé hajol, ahogyan kiárasztja lelkét az emberek felé, ahogyan ír róluk, a jóakarás és jócselekvés szenvedélye izzik. A legszebb isteni erény ez a szeretet, mert mindenben az Istent látja s mindenben Őt szereti.

*De mondd meg, Uram:
Behunyhattam-e szemem előlük,
Mikor belőlük Te néztél reám?
Bedughattam-e szavukra fülem,
Amikor Te búgtál bennük
Kimondhatatlan sóhajtságokkal?*

Becsapták néha? Lehet. Csalódott olykor? Előfordulhatott. Tévedett egyszer s másszor? Valószínű. Egy azonban biztos: tudatosan, meggyőződéssel vallotta a szeretet nagyságát s üdvözítő voltát, s joggal hitte, hogy benne is a végtelen isteni szeretet működik, s költészetében is az Isten beszél:

*Egyszer a Könyv felüttetik
S vonatik minden ember felelőre.
Mindenegyed szó megmászaltatik
S a nagy Verdikt elmondatik felőle.
Ott, ott talán majd kiderül azért,
Hogy olykor nem is ő beszélt:
Az Isten szólt belőle.*

(Isten szólt belőle)

A forma teljességének kérdései

Idáig eljutva Sík Sándor költészetében egy kérdés merül fel bennünk: vajon az egyetemes látás és az egyetemes szeretet már egyetemes költészet? „A művésznak egy a kötelessége: a ‚lelke Istenéhez‘ való alá-
zatos és odaadó hűség: minél tökéletesebben azt és úgy adni, ami lelkét eltölti” — írta a költő a Vigilia 1935. évi husvét-i számában, *A katolikus irodalom problémájához* című jelentős tanulmányában. Az eddigiekben azt bizonyítottam, hogy a lelke legmélyéig katolikus misztikus valóban azt adta, ami lelkét eltöltötte. Előbbi kérdésünk tehát az egyetemes költészet *hogyan*-ja körül mozog. Sík Sándor tanulmányaiban ismételtelen felbukkan ez a probléma: hogyan lehet az egyetemes szándékú költészetet formailag, esztétikai teljességben megalkotni. Mint tudatos művész, esztéta és irodalomtörténész, elvileg választ tudott adni a kérdésre, gya-

korlatilag azonban csak sok év után tudta megoldani a felvetett problémát, akkor sem mindig hibátlanul. Olyan kérdések is felmerülnek itt: miben áll az egyetemes forma? hogyan viszonylik az egyetemes látáshoz, életformához a teljesnek művészi kifejezése? egyáltalán lehet-e egyetemes formáról beszélni? Sík Sándor esztétikájában a művészi forma kérdése az élmény és a kifejezés egységének a kérdése. Az alap tehát az élmény, vagyis az élet, amely kisugárzik a műre, az alkotásra. „Amit Isten élni adott, megélni a maga módján és a maga mértéke szerint egész-ember módra, és abból amit megélt, megalkotni a Művet a maga módja és mértéke szerint legtökéletesebben: ez az író dolga — nemeslevele és felelőssége”, — írta Takács Ernőnek. Az élmény még önmagában nem forma, nem műalkotás. Szerinte a forma a „szellemet léletté váltó anyag, az anyagban jelentkező szellem. Érzéki valóság, amely több önmagánál, jelentés, élet, lényeg, amely érzéki átéltségben jelentkezik”. Az egyetemes igazság és szellem konkrétumba való öltözése, valamiféle inkarnáció történik a műalkotásban. A forma tehát, amely a dolog lényegét teszi (költemény esetében: a nyersanyagot, a szavakat költészetté lényegíti) nemcsak művészi élmény. A művészi forma kérdése a kifejezés (érzékelhető anyag) kérdése is: a kettő, a művészi élmény és kifejezés egysége, teljessége teszi a műalkotást művé. Ilyen értelemben tehát formái teljességről csak akkor beszélhetünk, ha a kettő egységben van. Gyakorlatilag a művészi élmény kifejezése nem más, mint „megörökítése” a szónak, a művészi élménynak. A költő feladata tehát az, hogy mindenkor jelenvalóvá, létezővé tegye a megélt szépet, tehát tartósítsa az élményt, azaz kifejezze s ne csak elmondja, elbeszélje vagy leírja.

Ha valamit kifogásolhatunk Sík Sándor költészetében, úgy azt hozzátjuk fel, hogy nem minden versében él szerves egységben az élmény és annak kifejezése, főleg fiatalkori lírájában. Első éveiben inkább csak elmondja, leírja az élményt, mint tartósítja, „örökíti”. Ezt a korszakát maga a költő is így ítélte meg a már idézett levelében. A *Szembe a Nappal* és *A belülvalók mécsa* misztikus nyelvről mondja, hogy az a nyelv nem volt egészen az övé, a sajátja csak később alakult ki. A ciklus minden verse őszinte ugyan (élményből fakad), de „az élmény csak egy szimbólummá vált képfátyolon szűrődik át benne”, s „valami van benne, ami nem egészen szerves, a kifejezés legtöbbször egy-két fokkal hangozabb, színesebb, igényesebb az élménynél”. Az ún. hazafias verseiről pedig azt írta, hogy ezekben sikerült legkésőbb eljutnia önmagához.

Természetesen, az „igazi” forma teljességében is vannak fokozatok minden költő művében. Ahogy az élmény mélyül, gazdagodik, színesedik, ugyanúgy a kifejezésnek is mélyülnie, gazdagodnia, azaz fejlődnie kell. A forma teljessége mélységben és magasságban kimeríthetetlen. Sík Sándor költészetében nagyarányú fejlődés mutatkozik a *Szembe a Nappal* kifejezési kísérletéről *A Mindennevű* teljességéig. A fejlődéssel, gazdagodással egyenlő arányban növekszik azoknak a költeményeknek a száma, amelyek nem szorulnak kölcsönvett, „mások élményeiből született formákra”.

A formai teljességig, az élmény és a kifejezés szerves egységéig eljutni, Sík Sándornak drámai küzdelmet jelentett. Ez a küzdelem abból a „kettősségből” származott, hogy művésznek és papnak kellett lenni, még pedig drámájában is szintézist teremtő, klasszikus lelkalkata szerint: mindig és mindenben, egyszerre kettős küldetéssel. Nem az élmény szabadságában ismerte fel paradox helyzetét, ahogyan legtöbbször gondol-

ják papművészek esetében hanem a kifejezés nehézségeiben. Így foglalta össze problémáját: „minden élményemben benne lévén mind a kettő, a művész is, a pap is, hatni akar, érvényesülni kénytelen az élmény kifejeződésében is mindkettő. És itt kezdődik a dráma. Amíg az élmény belül marad a lélekben, nincs kettő, csak egy, — egy gondolat, egy érzés, egyirányulás —, de mihelyt onnan kilép, mihelyt alakot ölt, azonnal két-féle arcot ölt”, s „hogyan találhat művészi formát az az élmény, amely mindenestül, szervesen és töretlenül művészi élmény ugyan, de ugyanakkor nemcsak művészi élmény, hanem más is”. Mi ez a más? Az emberek javára, hasznára tovább adandó isteni ajándék, tehát úgy kell kifejezni, hogy megértsék és átvegyék, hogy gazdagodjanak, megszentelődjenek általa az emberek. „A formálást ez az önkéntelen, legtöbbször nem is tudatos törekvés a legmélyebben érinti” — írja. A teljességet így, horizontálisan is szándékolja: „az előbbieik után alig titkolhatom: végső — elérhetetlen, de szüntelenül sarkantyúzó — célom: mindent elmondani és lehetőleg mindenkinek.” Ebben a szándékban nem nehéz felfedezni az általa sokszor hangoztatott teljes katolikum irodalmi vonatkozásait.

Formai problémáira a megoldást a fogalmak tisztázása és végül a tények hozták meg. Felismerte, hogy a pap és a művész hivatása nincs ellentétben egymással. Az a küzdelem az egyensúlyért, ami végig megmarad az ember lelkében, még hasznos is lehet: új színnel, új zamattal gazdagítja a költészetet. S úgy gondolom, felismerte — fel kellett ismernie — azt a tényt, hogy az embereket a költészet által nem csak úgy szolgálhatja, hogy szinte fizikailag minden ember számára érthető verseket ír, — ez lehetetlen lenne, az érthetőség egyébként is eléggé relatív dolog —, hanem sokkal inkább úgy, hogy tanúságot tesz a Szépségről és Igazságról, s ezzel lehetőséget ad az embereknek a gazdagodásra, a tökéletesedésre, ahogyan a kegyelmi eszközök is részben csak lehetőségek. Az egyetemesség, a teljesség a most és mindenki által nem értett művekkel is valósul, hiszen az időben és térben egyetemes emberiséget és költészetet szolgálja mindenki, aki igaz emberi élményeket fejez ki. Az emberi egyetemesség kollektíve épül fel, tudván azt, hogy senki sem egész világ, s az Istentől is — legyen szabad így mondanom — csak részeket látunk és „valósítunk” meg életünkben és költészetünkben. S mindenki külön világa alakítja ki az egész, a teljes világot. A költészetben is, ahogyan Sik Sándor mondja magáról:

*Szüretelő kádamba összehoztad
A nyártól ami gyönyörű telik,
A tarka ősz csorgó gyümölcsseit
Es illatát egy visszatért tavasznak.*

*Egy emberélet minden illatát:
Ezt, ezt sóhajtom a verseken át
Az eljövendő emberebb világnak.*

*Testvéreim, akik a vizözönt
Túlélitek, itt egy világ köszönt
Hús-vér oszlopairól Sziriátnak.*

(Sziriát oszlopai)

A FAJI MEGKÜLÖNBÖZTETÉS ÉS A KERESZTÉNY TANÍTÁS

A II. vatikáni zsinat 1963. október 24-én tartott ülésén Tracy amerikai püspök 147, az Egyesült Államokban élő püspöktársa nevében deklaráció közzétételét kérte a zsinattól. E nyilatkozat hivatott lenne — mint kifejtette — támogatni a faji megkülönböztetés előítélete ellen küzdőket. Ugyanakkor pedig a megkülönböztetés áldozatai számára vigaszt és erkölcsi támogatást nyújtana. Egyben azt a reményt is keltene, hogy az egyház által hivatalosan hirdetett álláspont az egyetemes emberi közösség előtt is nagy súllyal nyom majd a latban s közelebb visz az összes emberi jogoknak általános elismeréséhez. A zsinat feladatai közé tartozik ugyanis, fejtette ki a püspök, hogy felhívja a világ figyelmét: a faji megkülönböztetés nem fér össze azzal a hitigazsággal, hogy az emberiségnek Isten a teremtetője és atyja, aki minden teremtményét azonos méltósággal és alapjogokkal ruházta fel.

Az utóbbi éveknek nagyszámú, hivatalos egyházi tényezők ajkáról elhangzott megnyilatkozása s nem utolsó sorban az imént említett zsinati felszólalás szolgálatát indítást arra, hogy a faji megkülönböztetés problémájával a teológia nézőpontjai szerint kissé behatóbban foglalkozzunk.

A szakemberek manapság teljes mértékben megegyeznek abban, hogy az emberi fajok között, melyek teljes „tisztaságukban” már nem lelhetők fel, nincs abszolút jellegű biológiai különbség. A fajok ma nem egyebek, mint biológiai alcsoportjai magának a „homo sapiens”-nek, az embernek. Akik azonban a „faji problémát” hangoztatják és felszínen tartják, nem sokat törődnek a tudományos állásponttal. Komplex kérdést látnak az ügyben, amelynek — szerintük — gazdasági, társadalmi, kulturális, vallási és nem utolsó sorban hatalmi vonatkozásai vannak. A fajok tudatos megkülönböztetésére, szétválasztására és szembeállítására irányuló törekvés egyébként az újkornak egyik szomorú „vívmánya”, amely egyidőben terjedt el a fehéreknek, elsősorban az európai népeknek gyarmatosító terjeszkedésével.

A teológiának a szaktudományi megállapításokhoz nincs semmi hozzáfűznivalója. A hittudománynak nem feladata, hogy a fajok mibenlétéről, számáról, keveredésükről, múltjukról vagy jelenükről szóljon. Beszélhet azonban a teológia, sőt kötelessége is szólnia arról, hogy miként kell vélekednie az ún. rasszizmusról a keresztény embernek. Rasszizmuson értjük a rendszerező elméleti alapvetését a faji megkülönböztetésen alapuló és gyakorlatban is megvalósítani kívánt előítéleteknek. A hétköznapi életben ez a teória világszerte az erőszak durva formáiban érvényesül.

Az emberi faj egysége

A rasszizmus abból az állításból indul ki, hogy az emberek egyes, fajilag különböző csoportjai egymástól élesen elkülönülnek és hierarchikus rendben osztályozhatók. Szerinte tehát alacsonyabbrendű és magasabbrendű fajok léteznek. További tétele, hogy bizonyos fajok genetikusan adottságaiknál fogva bűnözésre, a társadalmi élet szempontjából káros cselekvésekre hajlanak. Így azután a faji adottságok mindenképpen egyetemesek, illetve szétválasztják az emberek bizonyos csoportjait.

Mindezek az állítások homlokegyenest ellenkeznek a keresztény hitnek az emberiség egységéről és az emberi méltóságról szóló tanításával. A keresztény szemléletben minden ember ugyanazon Atyának és Teremtőnek gyermeke, mindenki élvezheti Krisztus megváltásának gyümölcsét, egyazon hivatással és reménnyel tekinthet örök célja és üdvössége felé. Mindaz tehát, ki a Miatyánkot imádkozva, testvérei sorából akár a fekete bőrűeket, akár egyéb fajhoz tartozókat kizárná, bármily „titokban” is tenné ezt, nem mondhatja valóban őszintén az imádság egyetlen szavát sem s nem is remélheti, hogy minden ember közös Atyjánál meghallgatást nyerjen. Ha ugyanis — mint hitünk tanítja — valóban csak egy Isten van, akinek „képére” mindannyian teremtetünk, s ugyancsak egyetlen az Atya, ki gyermekeit — kivételt nem téve — egyenlőképpen szereti, akkor ennek a teremtő Istennek és Atyának teremtményei és gyermekei szorosan egymáshoz rendelt testvérek is. Tán megdöbbentően hangzik, de azt sem feledhetjük, hogy ez a testvériségünk még a bűnben való testvériséget is jelenti. Vallásunk mondja, hogy közös őszüleinkben valamennyien vétkeztünk, következésképp mindannyian végképpen rászorulunk az Atyát kiengesztelő közvetítőnek, Jézus Krisztusnak mindeneiket felölölő megváltására. A megváltásnak ez a „katolicitása”, azaz általános volta egyházunknak hivatalos tanítása.

„Emberi” módon szólva ugyan elhagyhatja ajkunkat olykor a kijelentés: mi kapcsolatom van nekem a tűzföldiekkel vagy a délafrikai négerekkel? Az én népem, fajtám története nem azonos az övékével s az övéké is távol áll tőlem. Az utóbbi évek eléggé bizonyíthatták, hogy a közös emberi sors, veszélyek és reménységek mennyire összefűznek a földön minden embert. S ha a közös élmények ma már emberek százmillióit képesek a föld különböző pontján célközösségekbe tömöríteni — gondolkunk kell a béke megvédésére —, mennyivel inkább feladatai a keresztény hit követőinek, hogy testvérnek tekintsenek minden embert, bármely fajhoz tartozzék is. Krisztus misztikus testének tagságában soha nem volt és nem lehet bármiféle „ismertetőjegy” egyetlen fajhoz való tartozás sem. Nem ok nélkül írta már le Szent Pál, hogy „mindannyian Isten fiai vagyatok a hit által, amely Jézus Krisztusban van. Mindannyian, akik Krisztusra megkeresztelkedtetek, Krisztust öltöttétek magatokra. Nincs többé zsidó, sem görög, nincs szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő: mert ti mindannyian egyek vagytok Jézus Krisztusban” (Gal. 3, 26—28). S ha tesz is az egyház olykor — épp az emberi sajátosságok változatosságát tiszteletben tartva — különbséget például a liturgia nyelvében vagy bizonyos szokások tekintetében, ugyanakkor arra is figyelmeztet, hogy „maga az egyház sem nem latin, sem nem görög vagy szláv” (XV. Benedek, „*Dei Providentis*”, 1917). Nem csodálkozhatunk tehát, midőn Yves Congar azt írja, hogy ha Krisztus ma a földre jönne s arról értesülne, hogy van valahol fehérek számára „fenntartott” katolikus templom, amelybe négerek nem tehetik be lábukat, úgy bizonyára odamenne, hogy a szentmisét négerek számára is bemutassa, még akkor is, ha ezért újra keresztre feszítenék.

A rasszizmus hirdetői a másik embert, ha az nem tartozik az általuk „értékesnek” minősített faj képviselői közé, lenézik, megvetik s az emberi társadalomból a legraffináltabb módon történő megbélyegzéssel kiközösítik. Méltán nevezi őket O. Mannoni olyan embereknek, kikből teljesen hiányzik az embriességnak a másik embert megérteni, értékelni képes érzéke (*Psychologie de la colonisation*, Paris, 1950.) Értethető tehát, ha a faji megkülönböztetés szószólói egyszersmind a paroxizmusig fokozott gyarmatosító mentalitás képviselői is. Ennek a beállított-

ságnak szülőanyja pedig nem a szeretet, hanem a gyűlölet, amely gyilkosságba hajszolja megszállottjait. Nem hiába írta a szeretet Apostola: „Mindaz, aki gyűlöli testvérét, gyilkos” (1. Jn. 3, 15).

A félreértett

Hivatkoznak olykor a rasszisták magára a Bibliára is, mondván, hogy az igazolja őket: vajon a zsidóságnak „választott népként” való gyakori említése, az idegeneknek, a zsidóságon kívül élőknek hátrányos színben való feltüntetése nem a rasszizmus előfutára volt-e? A valóság itt azonban az, hogy aki az ószövetségi szentírás szelleméhez csak kissé is közel férközött, annak látnia kellett azt is, hogy a „kiválasztottság” ténye, amely egy népre vonatkozott, sem tartalmában, sem pedig jelentőségében nem a mai értelemben vett „faji megkülönböztetés” jellegét viselte. A kutató előtt mindjárt szembetűnik a tény, hogy a vallási élet mivolta és megnyilvánulásai Izrael népénél gyökeresen eltértek az őt környező, számos esetben azonos fajhoz tartozó népeknek vallásától. Izraelt Isten, mint „népet” választotta ki, hogy a messiási ígéretek letétmennyeseként épp az univerzális, minden népet és fajt szeretetben felölelő egyház révébe vezesse az emberiséget. Izrael kiválasztása tehát „pars pro toto”, az egyetemes emberiség üdvösségét célzó teremtői elhatározás következménye volt.

Hogy a kiválasztás mennyire nem a faji megkülönböztetés szellemében történt, s hogy a Biblia mennyire nem valamiféle „nemesebb, magasabbrendű faj” kiemelését említi, azt az ószövetségi szentírásnak igen sok kijelentése bizonyítja. Világosan kifejezésre jut benne ugyanis, hogy Izraelt Isten nem kiemelkedő tulajdonságaiért választotta ki céljának megvalósítására. Ellenkezőleg, a szentírás a kiválasztott népnek számos gyengeségét hangoztatja, hogy ebből ezzel is kitűnjék a Teremtőnek nem emberi képességektől, értékektől függő nagysága. A kiválasztás tényének tartalmát sem a rasszizmus gondolatvilága hatja át. Izrael első pillanattól kezdve az egész emberiség érdekeit képviseli, mint a kinyilatkoztatásnak közvetítője. Az ószövetségi szentírás állandóan hangoztatja, hogy Jahve nem csupán egyetlen népnek „saját” Istene, hanem minden dolognak és embernek ura, rajta kívül nincs más isten. Tisztelete ezért nincs egyetlen helyre korlátozva, hanem mindenütt lehet és kell őt imádni. Világosan tanítják ezt Szent István első vértanú és Szent Pál areopagosi beszédei (Ap. csel. 7. és 17.). E helyek adják helyes magyarázatát azoknak a bibliai szakaszoknak is, melyekben Noé utódairól, az emberi nem szétválásáról, a bábéli toronyról olvasunk. Szaktudósok sokat foglalkoztak e szövegek magyarázatával s ma már világos előttünk, mennyire távol álltak a bibliai tanítástól azok a törekvések, amelyek épp az említett bibliai helyekre hivatkozva igyekeztek a XVIII–XIX. században a négernek elnyomását, rabszolgasorban tartását igazolni. Természetes, hogy akkor is, azóta is az önző érdekek szóltak az ilyen „bibliamagyarázók” ajkáról. Isten ugyanis a fajok elátkozása helyett áldását adta Ábrahám-nak, akiben áldott lett a föld minden népe (Gen. 15–17.). S nem nevezhető véletlennek, hogy Isten az „idegenek” közül is választott férfiakat és nőket az izraeliták biztonságának megvédésére, sőt a Messiás ősei között ugyancsak az „idegen” noabita Ruthnak is helyet biztosított.

Igaz, hogy az ószövetségi kiválasztás gondolata nem egyszer hamis öntudattal, politikai nagyravágyással töltötte el az izraelitákat, a „faji

megkülönböztetés" gondolatát azonban csak a későbbi korok vulgari-
záló felfogást tükröző elképzelése vetítette vissza a Bibliába.

Teológiánk feladatai

A keresztény gondolkodó azt sem tévesztheti szem elől, hogy a probléma mélyen érinti az emberiség békés együttélését is. A béke a klasszikus szentágostoni meghatározás szerint a rendezett élet nyugalma. Az emberi viszonyok rendezettsége pedig mindig az igazságosság függvénye. Ezt az igazságosságot viszont nem engedi érvényre juttatni az a törekvés, mely másokat, emberek csoportjait, fajokat háttérbe szorít, esetleg leigáz és szolgáskorba hajt. E bűnös törekvések révén napjainkban is — miként néhány évszázada többször — kialakultak bizonyos „konfliktus-zónák”, így a néger kérdés az amerikai Egyesült Államokban, az „apartheid” a Dél-Afriakai Unióban, továbbá egyes gyarmatosítási gócok, valamint a fejét helyenként felütő antiszemitizmus.

Az utak, amelyek a faji megkülönböztetés leküzdéséhez vezetnek, különféle módon irányulhatnak a közös cél felé. A forradalmároknak, hogy úgy mondjuk, a „profétáknak” útja a rendkívüli út. Ezek közé sorolható a mi korunkban például egy *Mahatma Gandhi*, aki nagy éleslátással és egyéni aszkézissel küzdött az erőszakmentes, békés világért. Kétségtelen, hogy a világnak szüksége van ilyen egyéniségekre. Ők mutatnak irányt, viszik közelebb az ügyet a célhoz. Viszont az is biztos, hogy minden részletező, gyakorlati kérdést nem képesek megoldani, sőt nagy koncepcióikat is vegyes érzelmi megnyilvánulásokkal fogadják kortársaik. Azt sem tudják biztosítani az ilyen „jövőbelátók”, hogy kortársaik az adott pillanatban és helyzetben a felismert helyes elveknek leginkább megfelelő eszközöket használják, az igazságot és szeretet egyformán diszkrecióval alkalmazzák. Épp e téren nyílik azután reális lehetőség a szívós, a szolid elvekre építő „hétköznapi” munkára. Nem maradhatnak ki ebből a teológia művelői sem.

Hangot kell adniok az evangéliumi elveknek s a belőlük levonható következtéseknek. Irányt kell mutatniok az elveknek az egyes történeti és társadalmi struktúrákat szemmel tartó gyakorlati alkalmazásban. S vállalniok kell a helyzet adta „határesetekben” a hűséges, az áldozatoktól sem visszariadó tanúságtevő szerepét.

A katolikus teológia az egyház teológiája. Ez egyszersmind azt is jelenti, hogy az a katolicitás, melyet az egyház mindjárt „születésnapján”, az első pünkösdi alkalmával a világ színe előtt megvallott, a teológiának is sajátja. Az embereknek az Atyával és Fiúval a szeretet Lelke által való kapcsolata, a Teremtőben való egyesülés a kereszténység lényegének velejárója, amely nem tűrheti a faji megkülönböztetés által támasztott belső ellentétstést sem. Az az időbeni, történeti fejlődéssor, melynek kapcsán a „fehér” kontinens hithirdetői vitték el a kereszténységet a fekete, vörös és egyéb testszínű emberekhez, még a kereszténységen belül sem jelenthet semmiféle kiváltságot, nem is szólva arról a reális történeti lehetőségről, hogy évszázadok múltával esetleg épp a „színesek” által lakott területek küldhetnek a tegnap még keresztény, de idővel hitüket veszített „fehérek” megkeresztelésére misszionáriusokat.

A rasszizmus eszmei síkon radikális tagadása a testvéri szeretetnek, lélekteni és akciókészséget jelentő vonatkozásaiban pedig valósággal lábbaltiprása annak. Olyan érzelmeket igyekszik ugyanis szítani, amelyek külső erkölcsi magatartásban a gyűlölet szavaiban és tetteiben

nyilatkoznak meg. Tévedés lenne azonban azt vélni, hogy itt csupán „erzelmi” megnyilatkozásról van szó. Jelentős mértékben szerepet kap az olykor tudatos cselekvést biztosító értelmi megfontolás, máskor épp a nagyítóú tudatlanság is. Míg azonban a viági terminológia az értelmi működésbeli mulasztásokat a hianys műveltség, az egyoldalú szemlélet, erősebb fogalmazásban esetleg az ostobaság rovására írja, a teológiának kisebb-nagyobb mértékben már bűnről is említést kell tennie. A másokat testszine, faji hovatartozása szerint megítélő magatartást lehet ugyan oktalannak bélyegezni, de azt sem felejtethetjük, hogy ez az „oktalanság” bűnös cselekedetekhez, súlyos bűnökhöz is vezethet. Példaként felemlíthetjük, hogy a másokat faji hovatartozása, testszine szerint megítélő magatartás nem egyszer a hangulatkeltő propaganda eszközeiben jelentkezik. Gondolhatunk itt például karikatúragyűjteményekre. A keresztény szemlélet még e primitívnek tűnő eszközben is fel kell, hogy fedezze a bűnös, szeretetlen magatartást, mert az egymáshozrendeltséget, a bensőseges emberi kapcsolatot semmilyen módon sem szabad sem megcsúfolni, sem pedig megtagadni.

Azt mondhatná valaki, hogy helyes ugyan az emberi méltóság hangoztatása, de hát máig is akadnak emberek, kik nem tanultak meg olvasni, vadakként élnek, s ugyan melyik az a fehér apa vagy anya, aki a leányát feketebőrű emberhez adná feleségül? Valóban, ezek a nehézségek, ellenvetések a valóságban fennforognak, elhangzanak, mondhatni az élet által „tálalt” tények, problémák. Az evangéliumra támaszkodó teológiai válasz azonban ma is, évszázadok múltán is, csakis az emberiség közös összetartozásának s a keresztény szeretetnek elvi alapjait hangoztatja. A teológia tudomásul veszi ugyan, hogy a különféle kulturális és társadalmi struktúrák az adott történelmi pillanatokban kompromisszumos megoldást keresnek. E kompromisszumoknak azonban lényeges ismertető jegye kell, hogy legyen az emberiség és fejlődésképeség.

Az élet nem analitikus, hanem szintetikus jelleget ölt földünkön. Ez annyit is jelent, hogy a keresztény emberek egy és ugyanazon életben igyekeznek megvalósítani az evangéliumi igazságot s ugyanakkor alkalmazkodnak a valóságos tényhelyzet adta körülményekhez is. Így érthetővé válik az is, hogy az evangélium kovása csak lassan terjed, a gyümölcs lassan érik be. E lassú folyamatban minden kereszténynek kötelessége, hogy szívós munkával igyekezzék a hibákat és bűnöket kijavítani, olykor „prófétai” módon hirdetve Isten nagy törvényét, a szeretet parancsát, máskor szerényen helytállva azon a helyen, ahová a gondviselés állította.

Az egyházi állásfoglalások

„Aki Rómához és a kereszténységhez tartozik ... mondja Arany-szájú Szent János († 407) ... az azt is tudja, hogy a hinduk is hozzá tartoznak. Mely emberi társaság mondhat ilyent magáról? S mindenkinek egy feje van: Krisztus.” A történelem ugyan több oly fejezetet ismer az egyház életében, amelyben a szellemi-lelki egyházat inkább a politikai-jogi egyház váltotta fel, s ezt az utóbbit az adott történelmi időszakra jellemző állásfoglalások jellemezték. Közismert azonban az is, hogy ezekben a válságos időkben, és politikai harcokban is mindig távol állt az egyháztól a faji megkülönböztetés gondolata. A régebben dívó „hitetlen” és „pogány” kifejezések az egyházi szóhasználatban

sohasem jelentettek arabot, hindut, nécert vagy bármely fajhoz tartozó embert.

A történelem jól ismeri a Karoling kor óta a VIII. századtól kezdve mindjobban kialakuló nacionalista, sovinszta érzelmek szerepét a népek életének alakulásában. Ugyanezen időtől domborodik ki azonban legszembetűnőbben az egyház univerzalizmusa is, amelynek eredményeképpen például a XIII. században az angol *Alexander Halensis*, a német *Nagy Szent Albert* és az olasz *Aquinói Szent Tamás* és *Bonaventura* együttesen öregbítették a párizsi egyetem hírnevét. Ennek az univerzalizmusnak hajtása is, hogy a XII. században a canterburyi érseki széken egy olasz, *Szent Anzelm*, és a chartresi püspökségben egy angol, *Johannes Salisbury* ült.

S az univerzalizmusnak ezt a szellemét az egyház akkor sem nélkülözte, amikor bizonyos koráramlatok már nem a népi, hanem a faji elkülönülést élezték ki. Az új világrészek felfedezése során a gyarmatokra törő hódítók kezdték kifejleszteni a rasszizmusnak „dogmáit” is. A faji megkülönböztetés előitélete — ma már ezt világosan látjuk — a gyarmatosító imperializmusnak vált hitvallási tételévé.

A folyamat lassan terjedt. *S. Little* írja könyvében, hogy a XVIII. század Angliájában a feketék gazdáinak még paternalisztikus módon irányított uralma alatt éltek s helyzetük eléggé elviselhető volt, a XIX—XX. század imperialisztikus gőgjében azonban a gyarmatosító urak már ellenszenvvel tekintettek és kezelték az „alacsonyabb rendű”, gyarmati lakosokat. Legdurvábban a spanyol gyarmatosítók élezték ki a faji különbséget. *Solorzano* értesít róla „*De Indiarum iure*” című munkájában, hogy a spanyolok még az ember-voltot is megtagadták az indiánoktól. III. Pál pápa szükségesnek is látta, hogy szót emeljen e kérdésben. 1537 májusában és júniusában több bullát tett közzé, melyek egyszersmind az első hivatalos egyházi megnyilatkozások a lassan akuttá váló faji megkülönböztetés problémájában. E bullákban a pápa ismételten kiközösítéssel sújtotta azokat, kik az indiánokat rab-szolga sorba hajtják s javaikat elrabolják. „Valódi embereket látunk az indiánokban, akik képesek megismerni és igénylik is keresztény hitünket... Csak Isten igéjének hirdetésével és jó példával szabad az indiánokat téríteni. („*Sublimis Deus*” bulla 1537. június 2.).

A hivatalos egyházi megnyilatkozásokat kiegészítette a szak-teológus, *Francisco de Vitoria*, aki előadásaiban és 1539-ben megjelent művében hangoztatta, hogy a természetjog s az isteni törvény alapján az indiánokat a spanyolokkal egyenlő módon kell tisztelni, tilos őket bármi módon igazságtalanul büntetni, bántani. Az indiánokat — s éppúgy a feketéket s egyéb testszínűeket — oly tiszteletben kell tartani, mint az európai fehér embereket, mert sem a természetjog, sem a hit és a keresztény üdvösségrend nem ismer faji korlátokat és különbségeket.

A XIX. század nagy változásai között a faji megkülönböztetés problémájával egyre kiélezettebb módon találkozunk. A katolikus lelkiismeret konkrét állásfoglalásokkal válaszolt erre. Ezek közül kiemelkedett a missziók fellendülése a színesbőrűek között, továbbá a rab-szolgaság elleni megújult szembefordulás. Híthirdető munkája közben az egyház maga is kapott a misszióktól. Patinás kulturális értékeket ismert meg s az emberi összetartozásnak, az ősi istenhitnek oly ékes bizonyosságaival találkozott, amelyek magát a keresztény hitet is erősítették. A missziós munka során mind szebben bontakozott ki a fajok sokasága között az egyház katolicitása. Tények igazolták, hogy a faji megkülönböztetés gondolata teljesen idegen a keresztény hagyomány-

tól, mint ahogy a faji különbségtétel ismeretlen fogalom az egyébként oly pontosan fogalmazó egyházjogi kódexben is.

Hogy mennyire sajátjának, saját gyermekeinek ismerte el az egyház a missziós területek különféle színű, fajú lakóit, azt világosan dokumentálja az a körülmény, hogy mindjobban szorgalmazta a bennszülött klérus gyarapítását. Szent V. Püüstől kezdve (1571) egészen napjainkig a pápák szinte mindannyian kiemelték ennek a kíváncsiságnak jelentőségét. Joggal hivatkozhatunk itt a mostani II. vatikáni zsinaton megjelent „színes” főpapok impozáns számára.

Vannak földrészek, ahol a különböző fajú és testszínű emberek együttlakása már nem ütközik komolyabb nehézségekbe. Braziliában például azt az állami tisztviselőt, aki a faji megkülönböztetést bármi módon gyakorolná, a törvény szigorúan bünteti. Ugyanakkor azonban másutt, így Dél-Afrikában is, a probléma rendkívül kiéleződött. Súlyos visszasságok vannak e téren az amerikai Egyesült Államokban is. Szemléltetésésképp a Dél-Afrikai Unió életéből ragadunk ki néhány adatot. 9,000.000 néger, 300.000 indus, 2,500.000 fehér s mintegy 1,000.000 félvér él ebben az országban. A fehér emberek a föld 83%-át tartják kezükben, övük továbbá a teljes politikai hatalom is. A négereknek mindössze 5 százaléka tud írni és olvasni. Drákói törvények intézkednek a fehérek és feketék teljes különválasztásáról, amivel minden szellemi és fizikai kapcsolatot meg akarnak akadályozni (*apartheid*). A feketék rosszul tápláltak, nyomorúságos körülmények közt élnek, munkájuknak minden hasznát a fehérek fölőzik le. A templomon kívül semmiféle nyilvános helyet nem látogathatnak. Ezekről a körülményekről magának az Unesco-nak hivatalos közlései számolnak be, hozzáfűzve, hogy a délafrikai helyzet a világ szeme előtt lejátszódó nyilvános botrány.

A katolikus egyház képviselői nem is maradnak némák. A délafrikai érsekek és püspökök 1952. májusában körlevélben tárták fel s ítélték el a helybeli faji megkülönböztetést. Hangoztatták, hogy a fehéreknek semmiféle joguk sincs ahhoz, hogy a négerekre erőszakkal rákényszerítsék az európai szokásokat és erkölcsöket. Felszólították az ország fehér lakosságát, hogy hagyjanak fel a faji megkülönböztetés előítéletével, amely a még kevésbé művelt négernek lelkében óriási károkat szül, ugyanakkor testi szenvedéseket és anyagi károkat is okoz. A körlevél igazságos és reális alapokra támaszkodó megoldást sürgett. Ennek érdekében megbütykelték a főpapok azt a megkülönböztető magatartást, mely kizárólag a bőr színét veszi alapul s mely arculcsapása a jognak és emberi méltóságnak. Súlyos bűnnek minősítették a munkához, az igazságos bérhöz való jognak megtagadását, a családi élet szétzüllesztését. Az igazságosság nevében követelték, hogy a négernek s egyéb színes bőrűeknek egyre több jogot kapjanak a politikai és társadalmi életben. Végül a fehérek részéről önmérsékletet, igazságosságot és szeretetet, a nem-fehérek részéről pedig jószándékról tanuskodó igyekezt, a nagy feladatok végzésére való lelkiismeretes felkészülést s nem kevésbé szeretetet sürgettek. Mindehhez még hozzáfűzhetjük, hogy a körlevél megjelenése óta eltelt tíz esztendőben a délafrikai püspökök számos, e körlevél tartalmához hasonló nyilatkozatot tettek közzé.

A másik konfliktus-gócban, az amerikai Egyesült Államokban ke-
reken 20 millió néger él, akik javarészt az 1861—65-ös polgárháború előtt Afrikából hozott rabszolgák leszármazottai. Rajtuk kívül egyéb

színes kisebbség is található az országban, ezeknek száma azonban jelentősen csekélyebb. Az Egyesült Államok „néger-kérdéséről” könyvtárra való irodalom jelent már meg. A nagyszámú néger közül mindössze félmillió a katolikus, a többi különféle protestáns felekezetnek, továbbá szektáknak tagja. Az ország katolikus püspökei, mind elvi, mind gyakorlati vonatkozásban ismételten állást foglaltak a faji megkülönböztetés ellen. Az első kiemelkedő nyilatkozatot Ireland érsek hozta nyilvánosságra 1891-ben, melyben szabadságot, emberhez méltó életlehetőségeket követelt a négerek számára. „Semmi többet nem kívánok — mondotta —, csupán annyit, amennyit minden fehérbőrű ember önmaga számára is megkövetel. Ostoba előítéletnek vagyunk áldozatai s minél előbb szabadulunk meg tőle, annál hamarabb leszünk valódi értelemben vett emberek.” Szomorú tény azonban, hogy Ireland működése után még hetven esztendővel is olyan a helyzet az Egyesült Államokban, hogy például Pennsylvania államban, ahol a lakosság 11 százaléka néger, a kórházakban az ágyaknak csupán 2 százalékát tartják fenn — elkülönítve! — a négerek számára. Máig is akad olyan állam, mint Mississippi, ahol a fehér ember átmegy az utca másik oldalára, ha négert lát közeledni. Bőven lehetne szólni még az oktatás problémájáról s egyéb vonatkozásokról, ahol a — hivatalosan ugyan ki nem mondott — „apartheid” a gyakorlatban megvalósításra talál.

Az Egyesült Államokban hosszú ideig nem volt a katolikus papságnak néger tagja. 1934-ben azonban megtört a jég. 14 feketebőrű ember állt az oltár elé. Számuk csak lassan emelkedett, 1950-ben 33-ra nőtt. Ma azonban már egyre több hivatás akad a néger katolikusok között is. Nagy mértékben előmozdította ezt XII. Pius pápának az ország püspökeihez intézett enciklikája („Sertum laetitiae”, 1939). A testvéri szeretet gyarapodását és ápolását támogatja az országban a „Catholic Interracial Council”, melynek folyóirata, az *Interracial Review* a krisztusi misztikus test abszolút egységének s a liturgikus kultusz közös voltának gondolatát igyekszik kidomborítani. E törekvést egyébként számos teológiai szakfolyóirat is támogatja, hangoztatva, hogy a négerek diszkriminálása az iskolákban és templomokban „igazságtalan, istentelen és felháborító” (*Review for Religious* 5 (1950)). A moráleteológus J. F. Doherty ismételten írt több, a négerkérdéssel összefüggő erkölcsstudományba vágó problémáról, rámutatva még arra is, hogy az emberi jogokkal ellenkezik s erkölcsileg megengedhetetlen a fehérek és feketék között kötendő házasságok megakadályozása. A katolikus részről közzétett nyilatkozatoknak felsorolását, szakteológusok munkáinak idézését még hosszan folytathatnók. Legutóbb 1963 augusztusában hangzott el *Spellman* bíborosnak egy a faji megkülönböztetéssel kapcsolatban elmondott beszéde, melyben „botrányosnak” nevezi az eljárást, midőn embereket bőrük színe miatt fosztanak meg emberi jogaiktól, rekesztenek ki az emberi társadalomból.

Befejezésül csupán azokra a „nehézségekre” felhozott cáfolatot kívánjuk idézni, amelyek szemforgató módon a négerek alacsonyabbrendűségére, fejlődésképtelenségére hivatkozva, azoknak elmaradottságából kívánnak érvet kovácsolni a faji megkülönböztetés gyakorlatának igazolására. *Varin de la Brunelière* püspök írja a *Témoignage Chrétien*-ben (1952. június 13): „Az amerikai négerek története bizonyítja saját fajuknak készségeit és képességeit. Minden akadályoztatás ellenére is az amerikai feketebőrű lakosság számos területen ért el óriási eredményeket. Nagyszámú néger vesz ma már részt a művészeti, tudo-

mányos és ipari életben, sőt jelentős pozíciókat tölt be e területeken. Jelenleg a feketéknek az Egyesült Államokban 14 bankjuk, 200 hitelintézetük, 60.000 kereskedelmi vállalkozásuk, 200 biztosító intézetük, több mint 250 újságuk és folyóiratuk van, s nem kevesebb, mint 5 millió hektár földet művelnek meg.”

Az ember szorosabb értelemben vett világa, a Föld napjainkban bizonyos értelemben kisebb lett. A modern technika fizikailag közelebb hozott egymáshoz nemcsak tájakat, hanem embereket is. Mégis, szomorú tényként kell elkönyvelnünk, hogy épp ezekben az órákban, amidőn földünk mind egységesebbé válik, a faji megkülönböztetésnek, embert embertestvértől szétválasztó törekvése a föld több pontján újult erővel szítja mérgező lángját. A világbéke nem csupán politikai tényezők kiegyensúlyozottságát igényli, hanem — tán még erősebb mértékben — minden ember emberi méltóságának tiszteletbentartását is. Mert békés rend és rendezett élet csak ezen az úton valósítható meg földünkön. Ezt kívánja szolgálni a katolikus egyház s annak teológiája is, amikor: a faji megkülönböztetés problémájával kapcsolatban a szeretet és igazság evangéliumi alapelveire hívja fel mindannyiunk figyelmét.

IRODALOM: Charles, P. — Folliet, J. etc.: *Racisme et catholicisme*, Paris 1949. — Y. Congor: *L'Eglise catholique devant la question raciale*, Paris. 1961. — M. Daniel: *Catholicism on Race Relations*, Washington 1948. — Hirtenbrief der südafrikanischen Erzbischöfe und Bischöfe (Herder-Korrespondenz 1952, 510—12). — J. Masson: *Le chrétien devant le Colour-Bar*, in: *Nouv. Rev. Théol.* 1956. 611—633. — J. Masson: *L'Eglise et les Noirs d'Amérique*, in: *Rev. Nouv.* 1954. No. 6. — UNESCO kiadványok: *La question raciale devant la science moderne; La question raciale et la pensée moderne.* 1952.

DÉDALOSZ PANASZA

*Engem a magány
kozniikus havára
juttatott apám
korai halála*

*Örökegy évszak
vágyaim határa
riadó béna
béna önmagával.*

*Nem szántam bárkám
vérszes repülésre
csillagnak szánám
a szép tengerégre.*

*Egbeszakadt ágon
álmodó madár
botladozva száll
acéltollu szárnyon.*

Szenttamási Nándor

EMMANUÉL

*Csillag-kórus.
Jár az égen,
Jár az Állatok jegyében.*

*Csillag-kórus,
Állat-ének:
Jászol — Isten gyermekének.*

JÓB ÉNEKE

*Tiéd a hajnal
Színe-virága
Tiéd a Dél-
Dicsőség netorábbja,
S enyém az est,
Mikor elfordul tőlem a Nap.*

ÉVSZAKOK

*Ó földnek örökös reménye
Ó, délnek aranyos sörénye!
Ó méhednek gyümölcse: áldott.
Ki feltámasztja a világot!*

Fehér József A.

ELTÉRÉSEK A SZERETET FOGALMA KÖRÜL

Közkeletű a „szeretet” szó, de a jelentése, a fogalma a használatban bizonytalan, némileg cseppfolyós, látszik. Meghatározásának nem könnyű voltára vall már az is, hogy kultúránk alapnyelve: a görög és a latin több szógyökeréből is veszi megjelölését (*philein, agapan, eran, stergein, aspadzesthai, amare, diligere, in caritate habere, gratum habere*). Mást ért rajta a kozmológus, mást a fiziológus, a pszichológus, a teológus, mást az erkölcsstan művelője.

Kozmológusnak mondhatnók például a *Lucretius* magasztalta *Empedokle*s, a világ horizontján vizsgálódó szicíliai, akragasi bölcselet és költő (Kr. e. 492 — 432). aki a világ folyamatát, a dolgok keletkezését és elenyészését, születést és halált az „elemek” (tűz, víz, föld, levegő) folytonos egyesüléseként és bomlásaként fogta fel. Ebben a folyton váltakozó, egyesülő és bomló folyamatban az egyesítést a szeretet, a szétbontást a vi-szály végzi. A szeretet „nem tűri a változatlan megmerevülést”. Az elemek egyesítésével folyton alkot, több elemből egy-egy egész egyedet hoz létre, még pedig nemcsak vegyi, hanem szerves, élő egyedeket is, embert, állatot, növényt is. Alkotásaiban célszerűség, rend, összhang nyilvánul meg. „Mindaz, ami így célszerűen összetalálkozott, jószágosan egyesül a szeretet által.” „A mindent átfogó levegő (*aithér*), valamint a határtalan tűzfény fölött pedig a világmindenség törvénye (*diké*) uralkodik.” A szeretet tehát *Empedokles* felfogása szerint a személyeken és egyedeken kívül álló, vonzó, egyesítő, szervező, jótékony erő. Nemcsak fizikai erő, hanem biológiai erő is, amely éltet is, sőt az ember szellemiségére is kihat. „Az ember tagjaiban is működik; hódolat és egyetértés belőle hajt ki.” A szeretet *Empedokles* szemében olyan külső erő, amely szerves és szervetlen anyagokra, valamint a lelkültre hat és szerves és szervetlen, valamint lelki eredményeket hozhat létre.

Ugyancsak kozmikus összefüggésben látja a szeretetet a XI. század-beli *Omari Khajjam*, a matematika és asztronómia tudósa (meghalt 1123-ban). Az egyik négysoros költeményében ugyanis ezt mondja:

*A teremtés célja és törekvése a szeretet,
A szőlő nedvében az erő a szeretet,
A szeretet az ifjúság dalában az összehangzó rím,
És vigyázz szavamra: az élet a szeretet.*

A fiziológus azt mondja, hogy a lucerna „szereti” a mély humuszos, üde talajt. Mi itt a szeretet a növény és a föld viszonyában? Az, hogy a növény reagál a kedvező körülményre, a táplálékban dús talaira. Annak hatására és felhasználásával kifejti életerejét, kifejlődik, kiteljesedik, betölti rendeltetését. A szeretet tehát itt az élő szervezet szempontiából kedvező külső körülmények az egyedi élet kiteljesítésére való alkalmas voltát és felhasználását jelzi.

Vajon mondhatjuk ezt szeretetnek? Vajon a szeretet fogalmához nem elengedhetetlenül szükséges-e az élő egyed tudata és esetleg érző idegműködése is? *Empedokles* nagyszabású, de a mai ismereteinkhez mérve naiv elgondolása szerint ugyan „a sors kegyelméből minden lénynek van tudata”, de a lélektan inkább csak emberek tudatáról tárgyal. Annyi kétségtelen, hogy minden élőlény az életére jó vagy rossz tényezőkre valamilyen módon reagál. Kimutatja, ha nem is mindig könnyen felismerhetően —,

hogy azok neki kedvezőek, vagy kedvezőtlenek. A növény különbséget tesz az élete fenntartása, valamint kiteljesülésének egyes fokozatai, fejlődési fokai szempontjából minőségileg vagy mennyiségileg jó és rossz talajbeli, nedvességbeli és levegőbeli anyagok közt. A jókat meghatározott mennyiségben kiválasztja (*diligere*) és felhasználja, a minőségileg vagy mennyiségileg rosszat pedig otthagyja. Azt, ami lénye, élete kifejtésére jó — úgy mondhatjuk —, tudattalanul elfogadja és magáévá teszi; ami rossz, azt mellőzi. Mi különbség van itt az élet kiteljesítése szempontjából a tudatos és a tudattalan életműködés között? Vajon különböző jelentősége volna a szeretet válogatásának a tudatos és a tudattalan élet szempontjából? Ha a behaviorismus irányzatát tartván szem előtt, abból a meghatározásból indulunk ki, hogy „a pszichológia az élőlények magatartásáról (*conduct*) szóló pozitív tudomány”, akkor a növény vonatkozásában is szeretetről beszélhetünk.

A növénynél közelebb áll megismerésünkhöz házi állatainknak velünk szemben nyilvánított szeretete, amikor például simogatásunkat hozzánk simulással, meleg, hálás tekintettel, dorombolással, vakkantással, nyihogással vagy az örömnök egyéb hangjaival viszonyozzák. Az állatok már nemcsak a növények módján elfogadják, hanem tevékenyen keresik is az életük minél teljesebb kifejtésére szolgáló körülményeket és tényezőket, és azt, amit evégből kedvezőnek találnak és szeretnek, ha tehetik, fölcserélik azzal, amit még jobban szeretnek. Tehát már némi értékrendet is tartanak.

Legközelebről és legalaposabban az emberi lélek szeretetérzését tanulmányozhatjuk. A lélektani értelemben vett szeretet emberi érzésének fiziológiai folyamata csak az újabb időkben vált tudományos kutatás és mérés talán nem is végleges megismerés tárgyává. Ámbár már a XIII. században *Albertus Magnus* sejtette, hogy az érzések nem a szívben, hanem az agyban székelnek, ez a felfogás soká nem tört utat magának. Különösen a szív szerepének téves alapulvétele, a szív kultusza ülte meg a közfelfogást, aminek nyomait nyelvhasználatunkban, sőt néha képzeletünkben is a mai napig is megtalálhatjuk. „A szív az, ami Istent megerzi, nem az ész” — írta Pascal. „A tettek útján való haladásra legkivált a szív nagysága tesz képessé” — vélte *Schopenhauer*.

De ha a szeretet fiziológiai folyamatának kérdésében sokáig éppoly téves felfogás uralkodott is, mint a csillagászat terén a geocentrikus felfogás, magának a szeretetnek helyes fogalma, lélektani lényege már valószínűleg régóta ismeretes. *Aristoteles* (Kr. e. 384 — 322) például a boldogságról szólván ezt mondja: „Élvezni a lélek mivoltához tartozik, mindenkire nézve pedig élvezetes, aminek kedvelője, például a ló a lókedvelőre, a színjáték a színjátékkedvelőre nézve, épp úgy az igazság kedves annak, aki az igazságot szereti, az erény pedig annak általában, aki az erény barátja.” *Aristoteles* kiemeli a szeretetben rejlő örömmérzést, élvezetet, és azt az emberi lélek alaptermészetéhez tartozónak nyilvánítja.

Spinoza (1632 — 1677) már világos meghatározást is ad: „A szeretet nem egyéb, mint öröm (*Lust*) a külső ok képzetével egybefűzve.” A szeretet tehát jóleső, kedves érzés, amelyet magán az érzésen kívül eső valamely inger, mozzanat, illetőleg annak képzelete kelt. Ezzel a kedves érzéssel járnak az „ösmozdulatok” (*G. Kafka, W. M. Marston, K. Bühler*): „Her mit dir zu mir!” (*Ide veled hozzám!*) és „Hin mit mir zu dir!” (*Hadd juszak hozzád!*) A kedves érzés felkeltője lehet testi tárgy, vagy annak része, tulajdonsága, alakja, állapota; lehet élő lény, például ember, állat, virág; de lehet szellemi tárgy, gondolat, eszme, erkölcsi elv, művészet, tudomány.

lehet egyéb tapasztalati vagy képzeleti tárgy is, így hang, szín, illat, íz, mozdulat, étel, ital, levegő, hangulat, közérzés, révület, mámor, szóval mindaz, ami az emberre hatással, ingerrel lehet. Mindezt számba véve nincs tehát ellentmondásos fonákság az olyasféle jellemzésben, aminőnek Woodrow Wilson északamerikai elnök személyével kapcsolatban is hangot adtak: „Szerette az emberiséget, de nem szívelte az embereket.”

Az örömet, kedves elfogadó érzést keltő ingereknek a közönségestől a magasztosig, az egyszerű érzékitől a szellemiig terjedő, szinte végtelen értékfokozatából következik, hogy a szeretetnek is igen sokféle színezete, jellege, tartóssága, erő- és értékfoka lehet, de alapjukban az egyszerű, mindennapi és az emelkedettebb, magasztosabb szeretetérzelemnek azonos lélektani és élettani gyökereik van. Aristoteles idézett példái is hasonló felfogásra vallanak. Más történelmi példák is idézhetők megvilágításul. Horatius például „urbis amator”-ról és „ruris amator”-ról város-szeretőről és faluszeretőről írt (*Ad Aristium Fuscum*), viszont William Pitt (1759 — 1806) angol államférfi utolsó szavai ezek voltak: „Oh hazám! Mennyire szeretem hazámat!”

Felvethető a kérdés, mi az oka annak, hogy a szeretet kedves érzése a felkeltője irányában „ösmozdulatokat” támaszt vagy mozdulatok nélkül is hozzá ragaszkodásra indít? Miért, hogy szeretetünk tárgyát látni vagy hallani, ízlelni vagy szagolni, közelünkben tudni, bírni vagy ölelni, esetleg beszívni vagy magunkra öltetni, meginni vagy megenni kívánjuk? Mert szeretetünk tárgyának és bírásának, felhasználásának fontossága van életünk fenntartása vagy fokozása, jobb állapota, kifejtése vagy teljesebb kifejlesztése szempontjából. Az öröm, a kedves érzés mutatja ezt a fontosságot. „Az öröm a felfokozott élet jelensége” (*H. Höffding*). Spinoza szerint „az öröm az ember átmenete kisebb fokú tökéletességből nagyobb fokúba”. És „minél több örömünk van, annál nagyobb tökéletességre érünk, következésképpen annál inkább válunk az isteni természet részeivé”. A szeretetnek mint a teremtettt élettel együtt adott érző képességnek tehát célösségi, teleológiai rendeltetése van, amely rendeltetés érvényesül mind az egyszerű, a testi jólétet szolgáló, mind pedig a magasabb rendű, a lelki és szellemi javakat élvező szeretet terén, minthogy a szomatikus és a pszichikus életműködések együtt adják az emberi életet.

A szeretet mint a külső benyomások igenlő értékjelzője az öröm útján jelzi, hogy valami az élet fokozására, teljesebbé tételére, rendeltetésének jobb betöltésére szolgál. A szeretet ennél fogva értékel, megkülönbözteti az életre, az egyéniség testi vagy szellemi részére kedvező benyomásokat a kedvezőtlenektől. Ez az érző értékelési folyamat M. B. Arnold (1950) és D. B. Lindsley (1951) elmélete szerint az agyvelőnek „thalamus, cortex” és „hypothalamus” nevű része útján történik. Természetes, hogy miután maga az ember és annak érző képessége sem tökéletes, a szeretet értékeléseiben is történnek hibák, annyiival is inkább, mert gyakran összetett, többrétű valóságoknak csak egyes részei, sokoldalú, bonyolult viszonylatoknak és távolabbi következményekkel járó folyamatoknak csak egyes oldalai vagy kicsiny mozzanatai kerülnek az érzés értékelése alá. Az ilyen értékelés hibáit a szintén nem tökéletes értelem van hivatva felülvizsgálni, rendezni és valamely értékrendnek alávetni. Esetleges hibái ellenére is azonban alapjában véve a szeretetet jelentő öröm az életnek szolgál, az élet pedig élni akar, élni örökké.

*Weh sprich: Vergeh!
doch alle Lust will Ewigkeit, —
will tiefe, tiefe Ewigkeit!*

(A fájdalom elmúlásért kiált, de minden öröm örök életre, mélységes öröklétre vágyik.) Így adja meg *F. Nietzsche* egyetlen mestervonással a szeretet örömmérszésének arcélét.

Ha a szeretet értékelő működését vesszük szemügyre, akkor nem szabad megfélekednünk arról sem, hogy „a lelki élet nagyobbik része tudattalan (*unbewusst*), és ez a rész minden oldalról körülveszi a tudatot” (*C. G. Jung*). Pedig ebben a tudattalan nagyobbik életrészben is adódnak mozzanatok, amelyek a lélekben valamiképpen értékelődnek. És talán éppen ezek a tudattalan lelki folyamatok is hozzájárulnak ahhoz, hogy „az élet-felfogások területén a végső kérdéseket, a valóság és az élet értékének és értelmének kérdéseit utolsó fokon az érzések sugalmazása dönti el” (*H. Höffding*).

Az erkölctan és társadalomtan is tárgyalási körébe vonja a szeretetet. *Schleiermacher*, *Feuerbach*, *Comte* például a társadalomban nagy szerepet szánnak neki. De itt a szeretet fogalma már nem azonos a lélektani szeretettel. Az ilyen kifejezések mint: „a szeretet erénye”, „a szeretet kötelessége” (*Schleiermacher*), vagy az ilyen jelmondat, mint: „Legyen elvünk a szeretet, alapunk a rend, célunk a haladás!” (*Catéchisme positifiste*) — már maguk is éppen eléggé rámutatnak arra, hogy itt nem a szeretet érzelméről van szó, hanem olyan akaratheli magatartásról, amelyet inkább jóakaratsnak, megértő segítő készségnek, kölcsönös erkölcsi kötelezettségnek lehetne mondani.

Ez a magatartás független attól, hogy az arra kötelezettben megvan-e a szeretet érzése a megsegített személlyel szemben, avagy ily szeretetérzés nélkül, sőt esetleg ellenszenve ellenére kell a jóindulatot tanúsítania. Az erkölctani szeretet tehát — ámbár *Spinoza* például az *Ethikájában* adta a szeretet lélektani meghatározását — különbözik a lélektani szeretettől, és voltaképpen nem is szeretet, csupán annak az arculatával jelenik meg. Ez következik a lélektan és erkölctan lényeges különbözőségéből is. A lélektan a lelki elemeknek, tényezőknek és folyamatoknak, tehát az érzéseknek is megismerője és leírója, az erkölctan viszont az emberi magatartások szabályozója. Amaz megállapít és ismerteti, emez rendelkezik. Az explikatív, ez normatív tudomány. Ámde érzéseket megrendelni nem lehet. Az erkölctan így is voltaképpen nem érzéseket, hanem az érzések szokott megnyilvánulásaihoz többé-kevésbé hasonló magatartásokat kíván meg. „Azt óhajtottam, hogy alattvalóim szeretetből, ne kénytelenségből engedelmeskedjenek.” Így különböztette meg *I. Erzsébet* angol királynő (1533—1603) a szeretet érzésének magatartását az erkölcsi kötelezettségtől. Érdekes, hogy *Szent Pál* apostol a korinthusiakhoz intézett I. levelében a szeretet érzelmét fölébe emeli a megfelelő magatartásnak: „Osszam el bár egész vagyonomat és vessem oda testemet, hogy eléggessenek, ha szeretet nincs bennem, mit sem használ nekem.” Viszont csupán erkölcsi szabálynak minősíti a szeretetet, amikor a rómaiakhoz intézett levélben kijelenti: „A törvény tökéletes teljesítése tehát a szeretet.”

A teológia ismer természetfölötti szeretetet is. Ez a Szentlélektől belénk öntött készség, amely úgy kapcsolja Istenhez a lelket, hogy vele a legbensőbb kölcsönös barátságban élhet.

Mint láttuk tehát, a szeretet, amiről annyi szó esik, voltaképpen igen változó tartalmú fogalomként lebeg a különböző eszmekörökben. A reá vonatkozó nyelvhasználat is felületes és kevésbé megbízható. Szerencsére mindez nem gátol meg bennünket abban, hogy nagyjából megértstük egymást és eligazodjunk útjainkon. A fontos az, hogy tudjunk szeretni és minket is tudjanak szeretni.

VASADI PÉTER VERSEI

BARÁTOK S NAPOK VÁLTOZÁSAI

Hová tűntek a régi barátok ?
Iskolatársak űzik bodzafa vesszőkkel
a nyájban vonuló nyarakat
s lángjegenyék idézik a vizszagú partot
s ropogó zsemlék közt
elolvad a vaj, ahogy felgyújtja magát
gyermekkorom s lassan elég
és látom, minden másképp lett,
mint ahogy egykor akartam.

Elmúlt valóság, mint gyökértelen álom,
olyan s az akkori álmaim
ma már hétköznapiak
dolgos keretébe feszülnek.
Hová tűntek a régi barátok,
gyermekkorom mesealakjai ?
Lépnek árnyuk előtt és árnyuk után,
nem ismert városok alkonyi csendjén
s mint egy váratlan fordulóban,
nyomtalanul képzeletembe merülnek.

Ma már új örömek sokasodnak
körülföttem: sötétszemű gyermekeim.
Azt hittük akkor, őszén, pipás csendben
mesélünk egymásnak a múlttól
s ime, nem így lett, Új harcostársak akadtak,
megsejtett égtájakról repített meteorok
s egymáshoz ütődünk.
Gyors, percek alatt kinyíló megismerések
útján nyúlunk át, barátaim, a léten.

HAVAS TÁJ PIPACCSAL

A hó harsan a szán alatt,
szisszen a jég a karctól.
A nap gőzöl s az égre fagy,
egy ló ködfürtőt majszol.

Az ég vaskos üveglemez,
merész, szép ivben hajlott.
Szikrát lövell, ha fényhez ér,
öblén ezüst-kék partok.

Az utca zsong a hó alatt.
A zaj nem éles, lobben.
Úgy áll a táj, mint habfehér
festmény egy képkeretben.

Minden oly zárt, vízkék, tömött,
oly nesztelen és tiszta.
A lópata halk, hó ropog.
A fény a csendet isszu.

Csak orrod ég kucsmád alatt
kicsim, pipacsként lángol,
s nevetsz, mikor egy hópehely
rákőriz egy faágról.

1664 kora tavaszán Zrínyi Miklós a költő és hadvezér hadseregével elfoglalta és fölégette a törökök Eszéknél épített híres hídját.

Furcsa, távoli kürtszó foszlányaként tovarebbenő pattanás rezgett a ködbe takart Zrínyi-kastély írószobájában. Itt a terem mélyében, a veres márvánnyal szegett, orosláncímeres kandalló falának támasztotta háttal, térdére fektetett íróasztalán, indulatosan meg-megmozduló, írásra kész ujjakkal, tűnődő hallgatásban gubbadó Miklós gróf, akit „csáktornyai bölénynek” nevezett az ország császári és fejedelmi kegyeket kergető főrendi tábora. Némelykor végighúzta térde fölött kemény, kissé görbedt ujjait s hol indulatosan, hol fájdalmasan sziszegve egyre közelebb húzódott a kandalló mélyében szikrázó fahasábok parázsának melegéhez. A rezgő hangfoszlányra azonban többször figyelmesen hallgatózva nézelődött a teremben. Ám a falak között senki sem mozdult, a függöny-kárpitok rebbenés nélkül omlottak alá a boltíves falakon. Mégis fölkelt ültéből s nehézkesen, köszvény kinyjától elnyomorított térdeit tapogatva átlépdelt padokkal, könyves-polcokkal megtöltött szál-lásán, melyet legjobban kedvelt kastályában s ahol a legtöbb idejét töltötte. Míg lépegetett, többször átsimította ezüstszállal beszótt sűrű és csigákban omló barna haját és a hang irányát figyelte. De jártában is csak a fahasábok pattogását hallotta maga mellett és azokat a tompa döccenéseket túlról a falakon, melyre elmosolyodott. Mert e döccenéseket lágy ének dallama is kísérte.

— Ádám fiamat altatják és Zsófia néki dudorásztat...

A szavakra szemérmes, forró büszkeség pirosodott kiálló arccsontján és kisfiús ellágyulással a kandallóig lépkedve, ujjait pattogtatva, deákos buzgósággal, de valamely rejtett mámorral ismételte maga elé a falakon keresztül zümmögő dalocska szavait.

*Fagyalfának fejér virága
Lehull a földre és nem lesz
semmi haszonra...*

Mire elcsöndesedtek a pihe-puha szavak, keményen megcsikordult a teremajtó vaskilincse és óvatos torokköszörüléssel őszülő hajú, sápad-tas férfiember lépett a gróf elé tiszteletteljes meghajlással, de családias otthonossággal:

— Ime az Török Áfium tisztára rótt három mása, ahogy kegyel-med rendelte. Immáron indulhatnak Bécsbe Lipót császárhoz. Apafy fejedelemhez Erdélybe, meg Urbarátaihoz kegyelmed örök híriért...

Zrínyi az iratköteghez kapott, de mindegyre a falak mögül pendülő dallamot figyelte s hallgatta.

— Nem kerestem se a hírt, se a dicsőséget, András! Amit én pen-nába öntök: parancsolat és kötelesség. Amíg írtam ezeket, úgy éreztem, mintha kardokat forgatnék. De szívem mélyében az ilyen lágy, kicsiny versezeteket dédelgetem, melyekért vajmi gúnyorosan emleget-nek rendbéli társaim. Hallgassad csak, András, kedves deákom, hall-gassad dalomat, mellyel Ádám fiamat altatja Zsófia grófasszony. E ver-semet húsz éves szívvel szerzettem én, mikor bujdoskolva körüljártam Szigetünket s megtaláltam kis erdőnket... Fagyalfának fejér virága

lehull a földre s nem lesz semmi haszonra... Danté ügye és Pétrarca: nagy példaképeim pálmákról, ciprusokról énekelnek. Kicsiny fagyalfáink ügye csak nekünk kedvesek?

András deák arca felpirosodott s a hamusan fehérülő rőt parázsba hunyorgva, suhancos derűvel mosolygott.

— Túladunai tájunk fája, kegyelmes grófunk! Szalában. Somogyban, Baranyában erdőnyi sokaságban növekszik és nem érdemtelenül, hiszen erős gyeputat lehet belőlük fonni! Tavaszon fehérbe borulnak: mintha fától remegne rajtuk...

Zrínyi visszaül székébe, hogy a letisztázott másolatot vizsgálgassa, olvassa. Hangja szárnyalva suhogott a csöndes falak között, mire Cserenkó a sebesen felnyíló ajtóra mutatott, melyből Zsófia grófnő lépett közéjük riadt kíváncsisággal.

— Kivel hadakozol itt magányodban, kedves Miklós? Ugyan kivel?

A hangra forró vérhullám festette át Zrínyi széles homlokát, de felesége helyett Cserenkóra nézett s annak felleikesült tekintetébe vett sötét szemének fénye.

— Nem érezheted, Zsófia, se hadakozásomat, se bennem élő kínjaimat... Te Bécsben s békében éltél s itt Csáktornyan is mindenben megoltalmazhattalak. Vadászatokon kívül alig mozdulok közületek, s most a hosszú, ködös lacsakos őszben e betűket rovogattam össze. E betűket, melyben valóban hadakozom, Zsófikám, Béccsel is, a rendekkel is, Erdély fejedelmével is. Ezt a munkámat az én kedves deákom le-másolta számomra, hát azt olvasgatom.

Zsófia szájára tette ujjait.

— Adámnak foga nől, Miklós, hát ne riassza föl haragos hangjával!

Erre Zrínyi sértetten, fájón fölnevetett s András felé nyújtotta a kéziratot.

— Hát Adám fiam fogzása fontosabb. Kapd hát el tőlem, kezesen nehogy tűzbe hajtsam gyönyörű mesterségedet...

Cserenkó riadtan melleléshez szorította a lapokat.

— Annyi éjaka és e nagy ősz munkáját?!

Zrínyi homlokára simított és szeme elé emelte tenyerét, mintha zokogás kísértette volna.

— És egy évszázad gyötrelmét...

Zsófia könnyed, gondtalan táncleptekkel libbent urához. Kisimította homlokába hulló kemény haját s kedveskedve vállához bújt. A deák erre lehajtott fejét s a padozat fénylő kőkockáira szegezett szemekkel kisietett. Csak az ajtóból nézett vissza s egy pillantásban elkapta Zrínyi keserű tekintetét. Még látta, hogy az asszony csipkés köntöse a gróf sötét alakjára hullik s a kemény ujjak mohón magához húzzák a puha vállakat. Arra behúzta rájuk a függönykárpitokat és erősen lekattantotta a vaskilincset.

... Ők ketten némán elszelidülve egybeölelkeztek ugyan, de Zrínyi hevesen kiemelkedett az asszony illatos csipkéiből, puha vállairól s hallgatózva körülnézett.

— Nem hallod-e Zsófia? Nem hallod-e, mintha valahonnét valaki kiáltozna és szólítana? Figyelmeztetne avagy sírna?!

Zsófia könnyű dudorászással nyújtózkodott és ásitva mosolygott.

— Talán egy kőbor vándor vagy csak a szél. Ez a vékonyan füttyülő novemberi szél, ami nyilván havat hoz számunkra a karácsonyra s amit semmiképpen se szívelhetek. Azért is ülök naphosszat lant mel-

lett, hogy legalább addig ne hallhassam, amíg pengetem a dallamokat... Holott kedves nekem ez a Csáktornya és a közelítő tél is, amiben majd megfehéredik a határ, miként akkor, amikor Bécsből, Pozsonyból hoztál ide. Most is visszahallom, Miklós, a szánok csengését, a lovak horkánását és a te jó, meleg hangodat!

Zrínyi megindultan mosolygott és homlokához szorította az asszony selymes, ezüstszőke haját.

— Bizony „százhusz szánkón” mentem érted, Zsófiám. Magam elől ültem, mindig a kocsis mellett, mert látni akartam a havas határ minden bokrárt, nehogy támadó közelíthessen feléd és fegyvereseimben, kísérőimben sem bíztam. Minden fa, minden bokor mögött ellenség várakozhatott: török, német és rabló egyaránt, akik abból élnek mostanság, hogy a gazdag kíséretet, fogatot föltartózhassák és kirabolhassák... De nemcsak erre gondoltam ott a kocsis mellett, édes Zsófiám, hogy téged védjelek, de arra is, hogy körül az erdőkön, mezőkön mindenütt falvak gubbasztanak, remegnek és a falvak házaiban magyar népünk. Vajon ki óvja, ki védelmezi őket? Ó, mit tudhattok ti arról Bécsben és a városokban, ahol békében élhettek és nyugodtan dolgozhattok, mi győthet bennünket e széles, de árva hazában, mezőkön hoztalak? És akár hiszed, akár nem, Zsófia, még Montecuccolira is gondolnom kellett ott a kocsis mellett s a szánok csengéséből is visszahallottam rekedt nevetését, amivel visszadobta dunai hadjáratom tervét...

• Zsófia könnyedén, de közönyösen dudorászgatva megcsókolta ura redős homlokát és megrántotta vállait:

— Ne emésszed magad Montecuccolin. Ő már régen por lesz és hamu, amikor téged újra és újra emlegetni fognak és éppen époszod után!

Zrínyi azonban nem vigasztalódott és a vasrostélyos ablakokat rázogatta mérgében.

— De nekem nem elég az emlegetés, Zsófia! Eddig mondogathatták felőlem, hogy az a Zrínyi csak vadászgasson ott Csáktornyan, pengesse lantját és keseregjen a hazai kínokon; de egyszercsak kitörök magányomból s bölényként rontok a bécsi perspektívára!

Az asszony kényszerű unalommal hallgatta s a fal felé nézegetett, de Zrínyi hirtelen meglágyult s valamely forró mámorral temette arcát az asszony hajába.

— Mikor jöttél Zsófiám, akkor kezdtem átolvasni a munkát, melyet az őszben dolgoztam együvé s Andrásunk szép gyöngybetűivel íme papírra is róttá, hogy szerte küldhessem.

A szavak közben szerelmes gyengédséggel simítgatta, pergette a lapokat s az elkészült munka édes lázában mormolni kezdte.

Zsófia tanácstalanul nézte és riadtan nyeldesett.

— El fogja most nekem is mondani? És ha Ádám felébred közben?

Zrínyi azonban nem hallotta az ijedt tiltakozást. Az ablak és kandalló között lépdelve, csak a benső forróságot érezte, az alkotás forróságát, mellyel papírra vethette gondolatait s betűkbe önthette lelke kínjait.

— Szembe akarsz szállni Béccsel, a császárral? — szólalt meg Zsófia. — Nem tehetek róla Miklós, de félek és téged féltelek.

A szél tovavisongott az ablakok mögött, eső verte a lapokat és az asszony megborzongott.

— Mióta itt vagyunk Csáktornyan, mindegyre a török megtámadásáról hallok: magadban, Cserenkóval és barátaiddal. Terveidben,

amiként tudod, én sohasem akadályoztalak és sógornőmet is elkísérem Gremovilléhez Párizsba, ha nem is vagyok oly harcias lény, mint Kata, a Frangepán-lány. Sokszor, míg hallgattalak benneteket, arra gondoltam, vajon miért nem tudjátok a törököit csellel gyengíteni? Amolyan fondorlatot gondolok, tudod, amilyent Pemflinger Kata urával cselekedett a török ott Budán. Hogy is hívják az urát?

Zrínyi mogorvaságában is mosolygott.

— Azt nem tudod, hogy Török Bálint, csak a Pemflinger Katát. Igaz: az az asszony megérdemli, hogy emlegezzék...

— Na jó toppantoti Zsófia, — csak azt akarom még neked mondani, hogy egyszer talán így télen kellene valamit kezdenetek a törökökkel, hiszen annyiszor mondtátok, hogy a török keleti nép, nem bírja, nem állja a hideget s ilyenkor nem mozdul a váraiból, városokból. Hát miért nem indultok ilyenkor egyszerre együttesen ellene, Miklós?

Zrínyi fölnevetett, legyintett. De mielőtt szólt volna, könnyű sírás szemezett a falak mögött, mire Zsófia összefogta csipkés köntösét.

— Jesszus! Mégis fölébresztettük Ádámunkat!

S pillanat múltán elfelhőzött a puha tapétafal mögött. Később Zrínyi is nyomába lépkedett, aztán hirtelen megállva, maga elé mormolta, sorolta.

— Így télen? Egyszer, így télen...?

S a szavakat ismételve többször, egyre hevesebben lépkedett, míg az ajtó kis gombját keresgélte. Ám ahogy elérte, hevesen felpattant a széles tölgyajtó és Cserenkó fojtott, mérges dünnögése állította meg.

— Elnézést, kegyelmes gróf úr, de egy utas érkezett s mint mondja, fontos hírral, egyenesen török földről.

Zrínyi türelmetlenül legyintett és a másik ajtóhoz fordult.

— Mindegyik azt mondja, András. Tudod, nincs nap, hogy valaki valahonnét „fontos hírral” ne állítana be Csáktornyára. Egyik Bécsből, a másik Erdélyből, a harmadik meg, ugye, egyenesen Sztambulból indult el hozzám...

— De ez asszony, kegyelmes grófunk — döhögött András. — Se nem öreg, se nem fiatal, okos is, bolond is és hangosan kiáltozza kegyelmed nevét, akár a búcsúsok.

Zrínyi megadóan felhúzza vállát és fölemelte jobbját.

— Engedd hát be András, ha már itt van s ebben a viharban útra szánta magát. Tán az ő figyelmeztetését hallám e reggelen a szélben!

Cserenkó maga mögé intett a folyosóra és egy meghajtott fejű, nehéz daróc köpennyel takart asszony közelített Zrínyi elé. Ott, ahogy megállott, s halk, mély hangon köszöntést mormolt, leemelte válláról a nehéz köpenyt s puha, földig omló, csaknem bársonyos fényű öltönyben mutatkozott, nyakán és csuklóján vékony arany ékszerrel. Őszesbarna haján fehér gyapjúturbán magaslott és a turbánban finom, cseppnyi arany félholdacska ragyogott. Arca, szeme könnytől fénylett, szájában összekoccantak fogai, amíg dadogta:

— Zríni, Zríni Miklós grófunk lenne kegyelmed?

A gróf megismogatta sápadt homlokát és bölintott.

— Én az lennék, — bölintott kesernyésen. — De kegyelmed?

Az asszony kimagaslott. Végigtörölte fátalalmaktól dúlt arcát, de egyszerűen, igen csendesen mondta:

— Magyar lennék én is Zríni, Zríni grófunk. És ősem száz esztendeje kegyelmed ősenek katonája volt Szigetben és ott is halt meg vele azon a harcon. A felesége meg nevendék-lánya — nekem dédanyám! — láncsal kezükön indultak akkoron török földre s ott is maradtak...

Zrínyi arra nyomban a meleg takarókkal bélelt öblös szék felé mutatott.

— Pihenjék hát kigyelmed és melegegadjék a lacsakos hideg után, mielőtt szólna.

Utána Cserenkóhoz fordult.

— Hagyjál bennünket, András, hadd szólja szíve keservit az asszonyosság.

Az asszony azonban felmosolygott, de szeme keményen villant a deákra.

— Meghallhatja híremet ő is. Akkor talán elhiszi, hogy nem vagyok kóbor csaló, aki tenyerét tartva járja a várakat, híreket hordozván és keresvén. Igen nehezen engedett Tenagyságod elé, de tudom, hogy ez kötelessége máii időnkben!

Ahogy az asszony leült, András kétkedve, gunyorosan hallgatta.

— Török földön kitől tanulnak magyarul a rabok?

Az asszony sértetten elpirult s hangja csattanva csendült a vaskos falak között.

— Csak az anyjuktól, deákuram!

A szavakra Zrínyi lehunyta szemét és hátrahajtott fejjel András-hoz intett.

— Mi törvényünk ez, András s íme igazság! Akárhány század múlhatik el fölöttünk, az anya tovább adja ősei nyelvét. Hanem mennyünk vissza Szigetre, asszonyosság, őseink várába...

— Igenis — bólintott az asszony. — A deákúr fellapozhatja a szigeti vár katona-lajstromát és megtalálja benne Egyed Mátyás nevét, dédanyám apját. Felesége meg a lánya éppen a híres szigeti vezérnek, Topiz agának birtokára kerültek a Boszporusz partjára. Ott dédanyám, öreganyám, anyám s aztán magam is, persze török asszonyok lettünk. Egyik első, másik, mint anyám meg én, egyetlen asszony — urunk mellett! És mink ott nemcsak nyelvünket, de hitünket is megtartottuk. Igaz, hogy — papunk nem lévén — magunk tudományával Máriánkhoz imádkoztunk. Az én uram Kara et Zolim, az aga hatalmas birkanyájának öre, csöndes, jó ember volt és megengedte „hitelenségünket”, vagyis se szavunkat, se hitünket nem tiltotta. Még nevetett is, amikor fiainkat, Szelimet és Hasszánt! nékem Mátyásomat és Ádámomat is taníthattam anyáim nyelvére és hitére. Nem panaszlom sorsomat, rosszabb is lehetett volna. Uram jó ember volt s magyarban sem találhattam volna különbet. Egyedül lakhattunk kis tanyánkon, akár a magyar juhászok. De a tavalyi télben...

Az asszony hangja itt elcsuklott, arca elé kapta két kezét, s vad, vonító sírásba törve, a prémekbe kapaszkodott, míg hangja sziszegve, akár a fedő alól kicsapó gőz, sistergett tova.

... Akkor a nagy hóviharban farkasok törtek a nyájra és két fiam meg uram a foguk között maradtak.

A gróf és a deák egyszerre simították az asszony vállát és egyszerre csittították.

— Nyugodjék kegyelmed! Vigasztalódjék!

Annak sötét szemei megnőttek, tenyereit széjjeltárva, törletlenül hagyott könnyeit nyeldesve bölintott.

— Hát ezért, kegyelmes gróf, ezért is így. És mivel éppen akkor értek a tanyára a dervisek, akik minden esztendőben meghírdetik a szent zarándoklatot a szigeti Türbéhez, hogy Szolimán császár szívének áhítatoskodjanak az igazhitűek. És ugye kínomban mire is gondolhattam volna másra, hogy most, most én is indulni fogok — velük! Hiszen

se gyerekem, se rokonom többé ott török földön és ez a Sziget, ugye mégis az én igazi hazám, igaz-e kegyelmes gróf? Hát nem kellett-e elindulnom a dervisekkel, akik éppen akkor érkeztek és Szigetet emlegették?!

Cserenkó látta, hogy a gróf arca hol sápad, hol vereslik: féktelen hevessége jeleivel mutatkozik. Ezért szigorúan az asszonyra intett:

— A végét sorolja kegyelmed. Azt, hogy Sziget helyett miként és miért jutott Csáktornyára Szolimán császár türbéje helyett?

Az asszony fölállt a székből. Arcát végigsímította a fölmagasodott Zrínyi előtt.

— Mert ácsolják az eszéki hidat, kegyelmes gróf! Száz és száz török ács dolgozik azon a hídon, s a dervisek, katonák egyaránt hirdetik, hogy az új tavaszon mindennél hatalmasabb török had árad át rajta. Olyan had, amely elsőpri Magyarország minden várát és meg se állanak Bécsig!

Zrínyi mozdulatlanul nézte a külsejében törökös, de szavában magyar asszonyt. Látszott, hogy szívesen meg is rázná, sürgetné roppant türelmetlenségében.

— Tovább! Csak tovább, asszonyság!

Cserenkó viszont hitetlenkedve legyintett.

— De igaz-é, amit mond? Igaz lehet-e?

Zrínyi indulatosan deákja vállába markolt:

— Hát mire másoltattam vajon a Török Áfiumot veled? Miért sürgettem annyira a dunai hadjáratot? Hát hány száz legényünk futja, figyeli a drávai partokat erdőben, mocsarakban lapulva? Itt most nem az asszonyság igazsága az elgondolkoztató, hanem inkább az, hogy csekélységében is arra figyelmeztet, amire annyi kinnal gondolok! Hagyjad hát, hadd mondja a magát s azt, hogy miként ért Sziget helyett három megyében bujdokolva Csáktornyára?

Az asszony arra akár tálnyi tiszta vizet öntött volna a gróf elé, engedelmesen, de igen egyszerűen sorolta, amit látnia adatott.

— Ahogy az eszéki hidhoz értünk, mind láttuk, hogy amíg a török ácsok dolgoztak, a vízen túl szekercések vágták a fekete erdőség fáit. De amikor a dervisekkel átgyalogoltunk a hídon, szalmacsóvát hajigáltak reájuk. Ebből a csóvából a török zarándokok is kaptak, mire a dervisek Allah nevét kiáltozták. E kiáltásra az ácsok megálltak a munkában és vagy száz török lovas száguldott mögénk. Ugyanakkor a szekercésektől magyar szavakat hallottam: „Szűz Mária, az anyátokat!” Körülöttem sirás, rohanás, fegyverropogás, vagyis hogy harc. Nem tudom, hogy úgy löktek-e félre, vagy magam léptem ki a sorból, csak egy hatalmas eperfa gyökerei között gubbadtam mindaddig, amíg a dervisek visszaindították a zarándokokat. De én a fa gyökerei közül kiemelkedve, a szekercések felé tartottam, akik magyarul szóltak és Máriának segítségét kérték. Ott a szekercéseknél egy igen borostás baltás a vérét mosogatta, meg az erdő sűrűjébe nézegetett. „Most kellene, hajjátok, egy bátor legény — mondta a többieknek — aki meg se áll Csáktornyáig, Zrínyi grófunkhoz, aztán megmondja neki, hogy immár ne rovgassa a pennát, hanem ragadjon fegyvert minden érdemes arravaló barátjával meg népünkkel. És neki a töröknek, mielőtt fölépítené új tavaszra ezt az új hidat.”

Zrínyi szemei Cserenkóra csillantak, míg a deák az asszonyt nézte, aki széjjeltárta kezeit a levegőbe mutatott, mintha írni kívánt volna.

— Mint a lánc szemei, kegyelmes gróf, úgy illenek egybe állomásaim. Akkor ott a baltás előtt hirtelen megenyhült nagy boldogtalan-

ságom és úgy hittem, hogy láng csap magosra szívemből a Zríni névre, bárha én Szigetre indultam, Szigetet kerestem... Mégis odaálltam az öreg baltás elé s azt mondtam: Indítsanak engem Csáktornyára ahhoz a Zríni grófhhoz evvel az izenettel. Az öreg baltás azt mondta, hogy akkor vezessenek ki az útra s addig kísérjenek, amíg Baranyából Somogyba érek, ahol Berzencén, Babócsán keresztül a suttyó bokrok is mutatnak nékem Zríni grófhhoz Csáktornyára, hiszen az egész határ minden népe tőle várja a szabadságot meg a békét. Ott Csáktornyán csak annyit szóljak Zríni grófnak, hogy Bodviczai halászgazda üzeni, mielőbb induljanak ki mind a várakból és a falukból, ne várják ki az új tavaszt, hanem égessék le azt a hidat még ezen a télen.

Az asszony akkor mint a hamuvá vált láng, a székebe hullt vissza s magára takarva köpenyét, mélyen, hosszasan ásított, míg a feje a szék támlájára bukott.

Félig ébren, félig alvásba bukva makacsul ismételte:

— A télen, Zríni gróf. Ezen a télen, az új tavasz előtt...

A gróf a lángba meredve bólintott s a deák vállába kapaszkodott.

— Hallod-e, András? A télen? Ezen a télen? De nem is a tél a fontos most ebben, te András, hanem, hogy újra asszony mondja ki gondolatomat. Az imént, míg a Török Áfiumását olvastattam, Szófia grófasszonnyal beszélgettem, ő is ezt tanácsolta nékem, amit most ez az asszony ismét s aki íme talán éppen ezért indult el a szigeti zárán-dókútra, hogy ezt elmondhassa nekem.

Egyszerre csak összepattintotta ujjait Zrínyi és mint az újjongó gyermek, szilaj örömmel, szédülten a lángok felé nyújtotta ujjait.

— Itt az idő. András, szavak helyett jöjjenek immár a tettek. Rátörünk a törökre még ezen a télen, amég a kemencék padkáján szunyynad. Most még Szent András havában tartunk egyezerhatszázhatvanháromban. És ha legényeim elérnek Eszterházyhoz, Nádasdyhoz, legjobb hívemhez, Vitnyédi Pálhoz, akkor mink magunk Tuladuna népe, szalai, somogyi, baranyai legényeinkkel Babócsán, Berzencén keresztül rohanva kifüstöljük a törököt Szigetből. Aztán Pécsen keresztül rohanva meg se állunk Eszékig. És fölégetjük, András, fölégetjük azt az új nagy hidat, mielőtt megindulhatna rajta az a mérhetetlen új török had. Indulj legényekért, futárokért, András, hogy még ezen a napon szerte induljanak, mert immár csak fegyver kíváncsatik és jó vitézi rezolúció!

András kelleetlenül, mogorván, bizalmatlanul indult a parancs teljesítésére. Zrínyi pedig az asszonyhoz hajolt és feléje nyújtotta karját:

— Álljon fel kegyelmed és jöjjön velem. Feleségem majd gondoskodik pihenéséről, gyógyulásáról. Utána majd Ádám fiam nevelésével, asszonyi munkájával köztünk élhet holtáig, miként ősei őseimnél ott Szigetben.

En, aki életem, haragszom azokra, akik becsmérlni merik a rendkívüli és nagyszerű, boldog és szomorú, a reménnyel teli életet, mely itt lent osztályrészül jutott nekünk. Magasabbra vágyom; de ha csak ezt az életet kaptam volna, ezt és nem egy másikat is, akkor sem merném azt mondani Teremtőmnnek: kár volt érte! Akkor is megéri a kaland; és akik az ellenkezőjét állítják, talán nem is méltók rá, hogy élniük adatott.

P. SERTILLANGES GONDOLOTAIBÓL

Szeptember 14-én megkezdődött a második vatikáni zsinat harmadik ülésszaka, de munkája még túl rövid ideje tart ahhoz, hogy folyóiratban foglalkozhassunk vele. Hogy mi magunk milyen várakozásokat fűzünk ehhez az újabb ülésszakhoz, előző számunk közleményei eléggé megvilágították, s úgy érzem, a remények és kívánságok sorát nem sokban színeznék vagy bővítenék azoknak a hasonló tárgyú fejtegetéseknek ismertetése, amelyek a külföldön közben megjelentek. Egyelőre tehát inkább egy olyan kérdésre szeretnék kitérni, amely kapcsolatos ugyan a zsinattal, de attól függetlenül is nagy jelentőséggel bír.

Mindannyian emlékezhetünk rá, hogy a múlt év december 4-én kihirdetett liturgikus konstitúció magának a liturgiának részévé nyilvánítja a „homiliát”, vagyis azt a szentbeszédet, amely a hit titkait és a keresztény élet irányelveit az evangéliumok és az apostoli iratok alapján taglalja. Különösen azokban a misékben nem szabad elhagyni a szentbeszédet — jelenti ki a konstitúció —, amelyeket vasárnap és parancsolt ünnepnapokon a hívekkel együtt mutatnak be. Az egyetemes zsinatnak ez a rendelkezése lényegében a már eddig is kialakult gyakorlatot teszi általánosan kötelezővé, az a nyomaték azonban, amellyel kiemeli a szentbeszéd fontosságát, újabb és nem csekély feladat elé állítja a lelkeskedő papságot.

„Az „aggiornamento” — mutat rá Friedrich Wulf jezsuita professzor abban az írásában, amelyet a *Katholische Nachrichten-Agentur* tett közzé — vonatkozik az egyház nyelvére és formavilágára is. Mindenki tapasztalhatta, hogy egyik sem ragadja meg a mai embereket, sőt meglehetősen hidegen hagyja a keresztény hívők nagy tömegét is. Alapvetően olyan képek és fogalmak, olyan élménytartalmak szerepelnek bennük, amelyek egy más korban keletkeztek, ezek tehát nem minden további nélkül és semmiképpen sem közvetlenül követhetők manapság. Áll ez sokban magának a Bibliának nyelvére, fogalmi és élményvilágára is, még inkább a liturgiára. Ez magyarázza, vagy részben ez is magya-

rázza a panaszokat a „rossz prédikációk” miatt. Valahogy hiányzik a szószékre lépőkből a képesség arra, hogy a hittitkokat átültesse a mai ember fogalmi és élményvilágába. Nyilván nem is tanulták ezt a teológiai kiképzés során, utána pedig sokaknál nem futja a saját erejükből, hogy pótolják az elmaradást. Bizonyos, hogy ez nem is olyan könnyű.”

*

Egyöntetű felfogás — ellenkezőjét sehol sem olvastam —, hogy annak a korszerűsödésnek, amelyet a zsinat bele akar vinni az egyház életébe, meg kell nyilvánulnia a szentbeszéd tartalmának és stílusának újból való átgondolásában is. Nem csoda így, hogy világszerte annyi szó esik róla. Német nyelvterületen különösen erős visszhangot keltett *Anselm Günthör* bencés teológus könyve, amely *A prédikáció főcím* alatt „Elméleti és gyakorlati útmutatás” alcímmel látott napvilágot. Két sarkalatos problémával kell tisztába jönni — állapítja meg a szerző. Az egyik, hogy mi legyen a szentbeszéd tartalma, s még inkább, hogy mi ne legyen, a másik, hogy milyen stílusban adjuk azt elő, mert hiszen mindegyik kornak más igényei vannak.

Ami a tartalmat illeti, figyelembe kell venni, hogy a szentbeszédnek is megvan a katekétikus tanító oldala, de nem érné el célját, ha csupán ebben merülne ki. Tartózkodni kell a tisztán moralizáló beszédétől is, amely Günthör szerint túlságosan uralkodó lett. Elhibázott formának nevezi a doktrinalizmust, amely abból indul ki, hogy a prédikációban a tudományos teológiát kell népszerűsíteni; a historizizmust, amely elsiklik a Krisztus-misztérium élő jelenlétéről; azt az individualizmust, amely a „mentsd meg lelkedet” félremagyarázásából táplálkozik; a periferizmust, amely a mellékes kérdéseket és jámborsági formákat emeli ki.

A zsinat állásfoglalásából is következik — fejt ki a továbbiakban Günthör —, hogy a szentbeszéd központi témája csakis Krisztus, az emberré lett keresztre feszített és megdicsőült második isteni személy lehet, akiben mi, katolikusok, az egész

teremtés és minden emberi történet végső értelmét látjuk. S mindannyiszor meg kell lennie benne annak a kicsengésnek, hogy Krisztus üdvözítő cselekedete folytatódik az egyházban és ennek cselekvéseiben, s ez nyer majd befejezést Krisztus újabb eljövételével. Célját tévesztően azonban a szentbeszéd — hangoztatja Günthör —, ha alkalmas módon nem serkente arra, hogy a hallottak megértését és megszívlelését életünk jobbításával, földi teendőink lelkiismeretesebb végzésével, hitünk erősítésével és tevőlegesebb emberszeretettel igyekezzünk tanúsítani.

Korunk sok vezető teológusa joggal figyelmeztet arra, hogy napjainkban a szentbeszéddel elsősorban a hit mellett való újabb és újabb személyes döntést kell elősegíteni. A régebbi időkben, amikor általában hívők voltak az emberek, inkább fel lehetett tételezni a hit-aktus ösztönös voltát. Ma azonban nagyon is helyénvaló emlékeztetni arra az igazságra, hogy csak a személyes hit révén léphetünk kapcsolatba Krisztussal s vehetünk részt az egyház kegyelembiztosító életében. Ugyanakkor tény az is, hogy csak az ilyen személyes hit felkeltése nyomán fogják a hallgatók a szentbeszédben kapott hitbeli tanítást is magukévá tenni, már pedig enélkül a legremekbbs predikáció is hatástalan marad. Ezért olyan döntő módon fontos az is, hogy a hívek megérezzék magának az igehirdető pap hitének élő voltát és melegségét.

A vasárnapi szentbeszéd megfelelő kidolgozásának külön nehézsége, hogy ma már a hívek egyre nagyobb hányadának, a templombajárók zömének alig van más lehetősége vallási műveltségének növelésére. A miseközi szentbeszédnek tehát hitoktató feladatot is kell vállalnia, ami az eszményi elképzelésekkel szemben bizonyos megalkuvással is jár, főleg amikor külön csoportszükségletekre is tekintettel kell lenni, mint a gyermekek és serdülők miséinél. Annál szükségesebb viszont, hogy az igehirdető pap ne ötletszerűen váltogassa témáit, hanem hosszabb időre, például az egyházi év egész szakaszaira predikációs tervet állítson össze. Különösen szükséges ez olyan templomokban, ahol többben is prédikálnak, mert ilyenkor

úgyiszólván elengedhetetlen, hogy a témákat össze is egyeztessék.

Schmaus, a nagy dogmatikus mondta azt, hogy „a hirdetett ige építi az egyházat”. Világos azonban, hogy az építés csak akkor eredményes, ha a szentbeszéd a konkrét témaválasztás mellett stílusban és formában is számol azzal, hogy a hallgatók egy adott történeti helyzet emberei és keresztyenyei. Günthör ugyan maga is megjegyzi, hogy „a látható eredmény nem igei keresztyén kategória”, de az egyházi igehirdetés értelme mégis csak az, hogy a hallgatót annak az üdvösségnek megragadására indítsa, amelyet Krisztusban és az egyházban Isten minden ember részére felkínál. Ha pedig arról van szó, hogy a modern embert „szíven üsse” Isten szava a predikációban, akkor kerülni kell mindazt, ami immár csak riaszthatja a mai embereket. Kerülni kell tehát — sorolja fel Günthör — az érthetetlen, idegen „szaknyelvet”, az örömtelen, keserű leckéztétést, a fölényesség minden látszatát, a hamis pátoszt, a színészkedő gesztusokat, főleg pedig — a túlzott hosszúságot. Günthör helyesebben idézi egy névtelen kritikus óháját: „A predikálóknak legyen mondanivalója, azt mondja el, s mihelyt elmondta, hallgasson el.”

Heinz Fleckenstein, aki a freiburgi *Der Christliche Sonntag* hasábjain ennél sokkal részletesebben taglalja Günthör könyvét, dicséri azt a bátorságot, amellyel a szerző ezt a kényes és érzékenységeket sérthető témát tárgyalja. Ugyanakkor azonban azt is kíváncsúnak mondja, hogy a papokon kívül minél több laikus hívő is ne csak olvassa, de tanulmányozza azt. Úgy véli, hogy sok elsieltett ítékezésnek venné elejét, ha maguk a hívek is bepillantának a predikáció nehéz problematikájába. S talán arról is elgondolkodnának — teszi hozzá Fleckenstein —, hogy nemcsak a papoknak, de nekik, a híveknek is megvan ezen a téren a teendőjük. A papoknak az, hogy lelkiismeretesen és gondosan készüljenek a szentbeszédre, a híveknek, hogy a meghallgatás készségével lépjenek be a templomba. Ha pedig úgy éreznék, hogy ilyen vagy olyan okból kritikával élhetnének, inkább azt tekintésük kötelességüknek, hogy „jó igehirdetőkért és jó szentbe-

szédekért" imádkozzanak az egyház Urához.

*

Az idők változásának egyik érdekes jelensége, hogy a szentbeszéd kérdéséhez hozzászólók között nemcsak papokkal, hanem világiakkal is sűrűn találkozunk. S ami talán még figyelemreméltóbb: hogy az egyházi személyek nemcsak rossznéven nem veszik, de ma már el is várják a laikusok megnyilatkozásait. Azokban az országokban, ahol hagyománya van a közvéleménykutatásnak, — ilyen főleg Németország, Franciaország és az Egyesült Államok —, rendszeresen tudakolják az egyházi hatóságok a hívek véleményét az általuk hallott szentbeszédekről. Indításként nyilván a laikus apostolság 1957-ben Rómában rendezett második világkongresszusa szolgált, amelynek napirendjén ez a téma szerepelt: „A világiak társ-felelőssége a prédikációért.” Ott mondták ki, hogy a világiaknak egyenesen kötelességük, hogy megmondják, mit és hogyan szeretnének hallani a szószékről, a papság pedig vegye is tekintetbe ezeket a kívánalmakat, amikor igehirdető feladatát végzi. Az 1962. évi hannoveri katolikus napok keretében külön ankétot szerveztek, amelyen papok és világiak őszinte nyíltsággal cserélték ki e tárgyban nézeteiket.

A svájci *Orientierung* terjedelmes cikket közölt a minap „Egy laikus gondolatai a korszerű szentbeszédéről” címmel H. Zahner tollából. „Nem könnyű dolog prédikálni — ismeri el Zahner. — A középkor óta a szószékek magasan a hallgatók fölött állnak a templomban, ami megnehezíti a kapcsolatot a hívekkel. Csak a modern templomokban találjuk megint a padokkal egyvonalban a szószéket, s ezzel a papnak megint megvan a lehetősége, hogy amikor az igét hirdeti, közelebb jusson az emberekhez. Egyelőre azonban csak jelképes változás ez. Ismételten megfigyelhetjük, vagy a vasárnapi prédikációról beszélgetve megállapíthatjuk, hogy a legtöbb hívőt nem fogták meg a hallottak, nem kerültek annak hatása alá, inkább megadóan, sőt gyakran leverten távoztak a templomból. Nem kapták meg azt, amit vártak vagy aminek szükségét érezték. Mindenkinél, aki könyvet ír, lapot szerkeszt vagy előadást tart, olyan témáról kell gondoskodnia

vagy beszélnie, amely érdekli olvasóit vagy hallgatóit, következésképpen kell, hogy ismerje közönségének problémáit s azokra olyan formában válaszoljon, amely annak számára érthető. Világos, hogy mindez vonatkozik a prédikációra is.”

Amire nekünk, modern keresztyéneknek leginkább szükségünk van — írja Zahner —, Isten szavának, a Bibliának elmélyült ismerete. Prédikálni annyi, mint Isten igéjét hirdetni. Ez az ige mindig ugyanaz, de mi, emberek, folyvást változunk. S ez talán a legfőbb oka annak, hogy a mai prédikációk közt annyi a hatástalan. Sokszor az a benyomásunk, hogy papok és világiak nem ugyanazt a nyelvet beszélik. S nyilván azért van ez így, mert a teológiai kiképzésnél megfigyelnek arról, hogy a modern ember nem fogalmilag gondolkodik, hanem empirikusan, gyakorlatilag, a való életből kiindulva.

A korszerű prédikációnak oda kell törekednie, hogy megkönnyítse a laikusok számára a szentírás olvasását, kedvet támasszon bennük a szent iratok forgatására, s fogékonnyá tegye őket Isten igéjének megértésére. Az evangéliumok gyakran tartalmazznak régmúlt dolgokra való hivatkozásokat, egyes fejezetei, amelyeket vasárnap felolvasnak, csak más szövegekkel összefüggésben érthetők. A papnak meg kell ezeket magyaráznia, de nem a tudományos egzegézist várják tőle, hanem a gyakorlati következmények levezetését. A gazdag ifjú is azt kérdezte Krisztustól: „Mester, mit kell tennem, hogy jó legyek?” Semmi szükség dörgegelmes szónoklatokra a bűn és a pokol szörnyűségeiről, mert akik a templomba jönnek, feltehetően nem olyan megátalkodott lelkek, akiket ilyen módon kellene felrázni, megrendíteni és rémíteni. Annál kevésbé van erre szükség, mert a modern világ hívó emberei amúgyis többnyire agályosak. Megvan bennük az az érzés, hogy bármennyire szeretnék is, nem tudnak eleget tenni Isten kívánásainak. Inkább bátorításra szorulnak abban az igyekezetükben, hogy az evangélium szellemében éljenek, azt a meggyőződést kell melengetni bennük, hogy gyarlóságaik ellenére is szereti őket az Isten. Lebegjen a prédikálók szeme előtt XXIII. János pápa ragyogó példája, aki minden em-

bert szeretett, s minthogy olyan nyelven beszélt, amelyet minden ember megértett, fel is figyeltek rá mindeütt.

A második vatikáni zsinat új fejezetet nyitott az egyház történetében. Más lett a világi hívek viszonya is az egyházhoz. Nemcsak a társadalom, mint ilyen, de a laikus hívek is nagykorúnak számítanak az egyház előtt. A nagykorúság pedig önállóságot jelent a gondolkodásban és cselekvésben, a felelősség vállalását önmagunkért. Erre utal a szentírás is, amikor „Isten gyermekeinek szabadságáról” beszél. A nagykorúságra jutott keresztény embernek saját belátásából kifolyóan, önnön lelkiismerete szerint kell cselekednie, kell, hogy meglegyen benne a személyes döntés bátorsága. Még mindig sokan vannak azonban a hívők között, akik nem képesek önállóan gondolkodni és cselekedni, pusztán engedelmeskednek. Ezek az egyházat csak az intézményes oldaláról látják, csupán a törvényre ügyelnek. Szemükben a vallás „a parancsok teljesítése és mindannak elhívése, amit az egyház hinnivalóként elébük ad”, ahogyan annakidején a katekizmusban tanulták. Ez a törvényvallásosság azonban rendszerint formalizmusra és indokolatlan önteltségre vezet. Az ilyen emberek azután nem is fejlődhetnek valószínűleg, hiszen mindent rendbenlévőnek érznek, ha a törvényt teljesítik. Ezért kellene ma minél többet beszélni a prédikációban is a keresztények szabadságáról és önfelelőségéről — véli Zahner. „A szabadság természetesen mindig együttjár a helytelen döntések kockázatával, de végtére Isten maga is belement ebbe a kockázatba, amikor az embert szabad akarrattal ruházta fel.”

A világi hívőknek a múlttól eltérően kell alakítani viszonyát a más vallásokkal is. Most tehát, amikor az egyház kinyilvánította a zsinaton, hogy minden emberrel párbeszédbe kíván lépni, a szószékéről is nevelni kellene a híveket az ökümenikus magatartásra. Hív kell magyarázni nekik, hogy milyen feladatuk és felelősségük van ezen a téren. Buzdítsák őket olyan érintkezésre és együttélésre a más vallású keresztényekkel, hogy az összes emberi vonatkozásokban közelebb jussanak egymáshoz, az előítéleteket elhajlítva testvérnek tekintsék egymást

Krisztusban, s egyébként is tartsák tiszteltetben mások meggyőződését.

Egyházunk a zsinaton szembenéz a világ mai helyzetével, s maga is ki akar tárulni a világ felé — folytatja Zahner. Felszólítás ez számunkra, hogy komolyan vegyük a modern életet. A világi hívő többé már nem csupán a hallgató és kivitelező szerepét viszi az egyházban. Nagyon fontos lenne, hogy a prédikációban tudatosítsák a laikusok küldetését a világban, a foglalkozásban, a közéletben. Nem valami különleges „aktivizmus” értelmében — figyelmeztet igen helyesen Zahner —, hanem abban az értelemben, hogy vonzó példái legyenek mindenütt a valóban keresztény magatartásnak és emberszeretetnek. Nekünk a munkánkat is úgy kell felfognunk a kutatásban, tudományban, gyárakban és üzemekben, mint Isten akaratának szolgálatát. Minderről azonban, sajnos, túl keveset vagy semmit sem hallunk a prédikációkban, pedig a modern világban ez a legbiztosabb útja az élet megszentelésének.

A világ felé nyitottság azt is jelenti — fejezi be Zahner —, hogy a papság az evilági kérdéseket illetően a teljes partnerség szintjén keresse az érintkezést a laikus hívőkkel. Nagyan hozzásegítene az ilyen igazi párbeszéd a papot a mai világ problémáinak és a mai világban használatos nyelvnek megértéséhez.

•

Megtalálni és kimunkálni a tempolmi igehirdetés korszerű tartalmát és helyes formáit, olyan feladat ez, amely erősen foglalkoztatja protestáns testvéreinket is. Ennek egyik bizonyágaként számolt be nemrégiben a már idézett *Der Christliche Sonntag* egy neves evangélikus lelkész és teológus, *Thielicke* írásáról, aki a saját egyházáról szólva jut hasonló megállapításokra.

„En váltig hiszek abban — jelenti ki Thielicke —, hogy az evangéliumi üzenet tolmácsolását teljes nyitottsággal áhítják tőlünk a hívek, ugyanakkor azonban tapasztalnom kell lelkészeink nyomasztó tehetetlenségét.” Hogyan segíthetnénk ezen? — kérdezi Thielicke, s több gondolatot fölvet. „Ha nekem kellene teológiai hallgatóinkat igehirdetésre tanítani, gyakorlati okokból azt kívánnám tőlük, hogy néhány olyan prédikációt is kidolgozza-

nak, amelyekben a bűn, kegyelem, megbocsátás, Isten és ördög szavak nem fordulnak elő. Mindezeket a fogalmakat mai szavakkal kellene körülírniok." Egy „evilági és természetes nyelv” csak javára válnék a prédikációnak. A „mai szavakkal való beszélés” azonban nyilván feltételezi — folytatja Thielicke —, hogy az igehirdető ismerje napjaink életbevágó témáit, hogy azokat úgyszólván saját testében-lelkében átélje. Ilyen témák szerinte: „Az élettől való félsz és szorongás, a mulandóság miatt való búslakodás, az előregedés és az idő rohanása, a kapcsolatok rendezetlensége embertársainkkal, az ösztönös hajlamok túlságos elhatalmasodása, boldogság és boldogtalanság a szerelemben, az ember egzisztenciális gondoljai, a gyermekek nevelése és sok más feladat...” Minthogy az evangélium az emberhez szól, tele van nyílt és burkolt utalásokkal ezekre az életbevágó emberi témákra. S ha az igehirdető szem előtt tartja ezeket, akkor a hallgató nyomban tudja: minthogy ezek a témák föltétlenül az én ügyeim, az üzenetnek is, amely velük foglalkozik,

föltétlenül köze van hozzám. „Az ilyen összefüggéseknek felkutatása nagy részét teszi annak a szellemi munkának és azoknak az elmélkedéseknek, amelyeket a lelkésznek magára kell vállalnia... Némely prédikáció unalmasága nagyon sokszor nem abból ered, hogy az igehirdető egyhangúan ad elő vagy nem különösebben találékony, hanem abból, hogy a hívő úgy érzi: „Elő sem fordulok benne.”

A válasznak, a komoly válasznak, amelyet a hitszónok ezekre az életbevágó témákra ad, nem szabad „maszszívnak és közvetlennek” lennie — figyelmeztet Thielicke. „A pöröly paszszivakká teszi az embereket és meghúzódnáira készíti őket. Ha aktiválni akarjuk őket, hogy maguk is elgondolkodjanak a hallottakról, akkor valamelyest közvetetten kell az igazságokat elébük tárni, engedve, hogy maguk jöjjenek rá azokra... Csak ha sikerül hallgatóinkban nyugtalanságot támasztani, ami arra ösztönzi őket, hogy kérdéseket tegyenek fel maguknak, csak akkor érezhetjük jónak a tanításunkat, amelyet a szószékről nyújtunk.”

A KIS ÚT

Öszintén szólva nehezemre esik a vasárnapi templombajárás. Nagy fáradtságomba kerül, míg egy Miatyánkot figyelmesen elmondhatok. Imádság közben különben sem tudom egykönnyen összeszedni magamat. Zavar az orgonaszó és a hívek éneklése, nem is beszélve a perselyezésről. Az újonnan elkezdett szokások meg egyenesen idegesítenek: az egyes miserészek felolvasása vagy a közösen mondott Hiszekegy és Pater noster mindig kizökkentenek áhitatomból. Jobb volna, ha ilyesmivel nem alkalmatlanoknának a templombajáróknak. Egy idő óta már nem is misére megyek, hanem olyankor, ha üres a templom. Elvégre Isten sem kifogásolhatja, hogy imádkozni akarok, nem bosszankodni.

Üdvözítőnk szava, hogy „az igazság szabaddá tesz titeket” (János 8, 32). Ebben a problémakörben, a templombajárás és az imádság kérdéseiben is kötöttségeinktől szabadító, görcsoldó hatása van az igazság fontolóra vételének.

A mohamedán csupán imádkozni jár mecsetjébe, protestáns testvéreink pedig elsősorban igét hallgatni mennek templomba, a mi egyházunk viszont elsősorban közös áldozat-bemutatásra gyűjtí egybe gyermekeit vasárnaponként és nagyobb ünnepeken. Áldozat-

bemutatásra, amelyben az áldozati tárgyhoz, Krisztus szent emberségéhez a mi egyéni keresztény éltünk kisebb-nagyobb áldozatai szervesen hozzákapcsolódnak, hiszen a kereszttség óta mindnyáján egységben vagyunk vele, mint titokzatos testének tagjai. Az áldozat-bemutató személy szintén maga Krisztus. Test szerint is oltárunkra jön az átlényegüléskor, az áldozat-bemutatás voltaképpeni pillanatában, és sohasem magamagáért áll az Atya elé, hanem miérettünk, emberekért. A mise továbbá — lényege szerint — az

utolsó vacsora megismétlése. Áldozattal kapcsolatos szent lakoma, amelyet Krisztus nem saját magának rendez, hanem szeretteinek ad ma is ugyanúgy, mint szenvedésének előestéjén. Az egyház, amely papjának szolgálataival közvetlenül Krisztus mellé lépve szintén bemutatja az áldozatot, megint csak emberekből áll. Köztük nem a pap az elsődleges, hiszen embertársaiért, a hívek közösségéért viseli kiemelkedő hivatalát (Zsid. 5, 1). A mise tehát egyáltalán nem egyéni ügy, hanem a szó legszorosabb értelmében véve közös teendő. XXIII. János pápa igen bölcsen cselekedett, midőn megtiltotta a „magánmise” szó használatát. Nem véletlen, hogy a miseimádságok szinte kivétel nélkül a közösség nevében, többszámban hangzanak el, — még azok is, amelyeket egy eléggé sajnálatos „fejlődés” eredményeként manapság halkan vagy a többség számára érthetetlen nyelven mond a miséző. Nem egészen helyes dolog, és a fiatalabbak nevelése szempontjából feltétlenül hiba is hanyag megszokásból úgy beszélnünk, hogy a templomba „imádkozni” járunk. Hiszen többnyire a közös áldozatot bemutatni megyünk oda, hetenkint legalább is egyszer. Az egyház törvénye, az 1248. kánon sem imádkozást ír elő, hanem misehallgatást. Magáról az imádkozásról Jézus kifejezetten tanítja, hogy az ószövetségben egyáltalán nincs helyhez, például templomhoz kötve (Ján. 4, 20—23). Az egészséges szellemű keresztény családnak különben is mindennap van otthoni közös imádsága. Minden esetre kellene, hogy legyen.

A misehallgatás egyházi parancsát persze különböző módokon lehetséges teljesítenünk. Az egyház az a csodálatos folyó, amelyben báránykák gázolhatnak, de elefántok is úszhatnak. Az egyházi jog tekintettel van rá, hogy a keresztény istentisztelet gondolatvilágába behatolni csak egy bizonyos értelmi színvonal fölött álló emberek képesek. A törvénynek bárki már azal is eleget tehet, hogy egyáltalán jelen van a szentmisén-résztvevők között. Nem vétkezik akkor sem, ha mise közben gyónását végzi, vagy ha olyasmit imádkozik, aminek a szentmiséhez közvetlenül semmi köze sincs: például a szentolvasót mondja. Persze sajnálni való, ha valaki nem tud fel-

jebb emelkedni erről a szintről, és nem tud együtt érezni, együtt imádkozni az egyházzal. Ne nehezeltünk tehát a gondos lelkipásztorra, ha tudja kötelességét, és valamivel többre akarja ránevelni híveit. Az igényesebbek maguktól is többet kívánnak. A művelt katolikus férfi és nő igazi imádságos könyve maga a misekönyv. Mióta *Schott Anzelm* 1885-ben közreadta az első népnyelvű misszálát, párját ritkító könyvsiker lett belőle, és mindmáig az maradt. Magyarul is szinte évről évre új kiadásban kapható, mégpedig olcsón. Senkinek sem lehet mentsége, ha nem szerezte meg magának. Fontos, hogy imádkozzuk is belőle a misét, mégpedig nem annyira a szentmise első harmadát, hanem inkább a szoros értelemben vett áldozati imádságok közül néhányat. Lasankint oly gyakorlottak leszünk, hogy már teljesen „szinkron” haladhatunk együtt a miséző pappal. Ámde a misekönyvtől függetlenül is van rá mód, hogy belékapcsolódjunk az áldozatot bemutató közösségbe. Erre való példaként a felajánlási adomány. Az ókori keresztények felajánlások természetben adták át a pap kezébe a házisütetű kenyeret és a saját-termésű bort. A szentáldozásban Krisztus testét és vérért kapták vissza belőle. Mai szokás szerint csak pénzt adunk a körülhordozott perselybe, de máig azon a pénzen veszik az áldozati ostyát, a misebort, az oltár gyertyáit és mindazt, ami az istentiszteletre szükséges. A misehallgató tehát sohase maradjon ki a felajánlási adakozásból! Az áldozat-bemutatóhoz való csatlakozásnak ez a tárgyi jele. A pappal egyidejűleg közösen elmondott Hiszekegy vagy Miatyánk oly további lépések, amelyeket szintén örömmel megtesz az áldozat-bemutató közösségét tudatosan vállaló keresztény lélek. A közös éneklés már magasabb fok, még ha nem is magát a liturgia szövegét, a Glóriát, Sanctust, Agnus Deit stb.-t éneklük. A kereszténység a kapcsolatok vallása. A közös éneklésbe kapcsolódva keresztény voltunkban erősödünk, mégpedig a gondolkodás és az érzelmek oldaláról egyaránt. A kántor nem magánének, és a miseáldozaton résztvevő tömeg nem közönség. A helyesen megválogatott magyar népének lelkét emelő közös imádság, amely által nagyszerűen csatlakozunk a szent-

mise egyes főbb részeinek eszmei tartalmához. Sajnos, igen sok hazai templomban hibáznak e téren, és éppen a legfontosabbat hagyják el, a mise-ének felajánlási versszakát, többnyire alkalmi vagy Mária-éneket téve a helyébe. Az évről évre megjelenő nyomtatott énekekre maga jár elől a rossz példával. Ez is egyik akadály a liturgikus haladásunknak, és a püspöki kar egységes állásfoglalását tenné szükségessé.

Mindebből világos, mire jó a vasárnapi templombajárás. Célja éppen nem az, hogy az imádkozó lélek „becsavarodjék”, önnön áhitatába burkolózzék. A hívek a közös szent cselekményben feloldják vallásos énjük egyéni elzártságát. Gyarló, kicsinyes önmaguktól megszabadulva ünnepi vigaszt és megtisztultságot szereznek egymásnak. Maguknak-való emberek számára ez olykor nem csekély önmegtagadás. De ne feledjük, hogy a „liturgia” szó a görög nyelvben eredetileg is szolgálatot és tehervállalást jelentett a közösség ünnepe érdekében.

Nem tagadjuk, hogy a templom — másodlagosan, az Istenember szentsé-

gi jelenléte miatt — a magánimádság eszményien tökéletes színhelye. Azzá teszi nemcsak áhítatos csendje, hanem többnyire művészi szépsége is. Csak-hogy az egyéni imádkozásnak egyáltalán nem az imádságsszövegre összpontosított kinos figyelem a lényeges mozzanata, hanem a hódoló, a hálás, a bocsánatért vagy segítségért könyörgő, Istenhez emelt lelkület. Szöveg nem szükséges hozzá, vagy bőven elég egy-két szó is. Még a Miatyánkot sem szükséges végig elmondanunk. Elegendő egyik-másik mondatát lassan, újra meg újra elismételniünk magunkban. Nem aggályoskodva, mintha az egyszeri elmondás nem sikerült volna jól, hanem mintegy izlelgetve, hogy akaratunk egyre jobban azonosuljon vele, és hogy apránként hozzá növekedjünk ennek a félelmetesen nagyigényű imádságnak az istenes lélekkel szemben támasztott követelményéhez. Ez az Istennel való találkozás nagy iskolája. De nem a *misehallgatás* reá az alkalom, hanem a szentséglátogatás csendes percei.

Medvigy Mihály

NAPLÓ

A CSALÁDI NEVELÉSRŐL. Sok szó esik napjainkban a nevelés nehézségeiről. A gyermekek, serdülők és ifjak egyrészt befogadóképesebbnek és tehetségesebbnek tűnnek, mint az őket közvetlenül megelőző nemzedék (szülők, nagyszülők), másrészt világszerte valami keserű és szemrehányó elidegenedés mutatkozik magatartásukban, nem csupán szüleikkel és nevelőikkel, de általában minden felnőttel szemben. A felnőtt nemzedék viszont eléggé lemondóan nézi a szerinte egyre befolyásolhatatlanabbá váló ifjúságot. Holott valójában többnyire csak a szélsőségesen, kirívóan viselkedő ifjúsági csoportokat tartja szem előtt, amelyeket többé kevésbé pejoratív neveken, mint „halbstark”, „teenager”, „blouson noir” és „huligán”, szokás emlegetni.

Valahogy úgy van, hogy az idősebbek idő előtt kiadják kezükből a nevelést és irányítást, a fiatalok pedig legalább érzésben, de sokszor kimondottan is még a lehetőségét is elutasítják annak, hogy az idősebbektől tanuljanak. Egyesek szerint a nevelői alapviszonyoknak ez a megromlása csupán háborús következmény: az ifjak bizalmatlanok a felnőttek iránt, „akik a háborút csinálták.” A nevelés ügyének ismerői azonban nincsenek ezen a véleményen.

Az *Új Ember* ezévi január 26-i számában Friedrich H. Tenbruck „A generációs probléma új fordulata” című tanulmányáról írva a következőket idézte: „A szakadékok, amelyet a társadalmi fejlődés vág a családban a nemzedékek között, ma sem kisebb (ti. mint a két háború között volt), de tényként fogadják el. Az, hogy napjainkban minimumra csökkentek a generációs konfliktusok, korántsem a nemzedékek közötti megértés elmélyülését jelenti, hanem ellenkezőleg, a lemondást minden ilyen megértésről.”* A családban

* Hasonló megfigyelést rögzítettem én is „Nemzedékek” című cikkemben a *Család és Iskola* 1961. októberi számában.

mint köztudomású, egyszerre három nemzedék van jelen és hat egymásra. Nem ok nélkül aggódunk tehát amiatt, hogy a felmenő első nemzedék hatása túlságosan rövid ideig tart és így nem is mély, a felmenő másodiké pedig a dolgok illetőn állása mellett teljesen kiesik. Következménye ugyanis csak az ember szellemi és erkölcsi értékekben való megfoghatósága lehet.

Az intézményes nevelés terén ma mindenütt, nálunk meg különösen nagyfokú haladás mutatkozik. A gyermekek beiskolázása gyakorlatilag teljesen sikerült. Sok olyan intézményünk keletkezett, amely a hivatásszerű munkában elfoglalt szülők nevelő munkájának hézagait szakszerű pedagógiai tevékenységgel és általában nem eredménytelenül pótolja ki. Nem állapíthatunk meg azonban hasonló fejlődést a családi nevelésben. Pedig — miként Tenbruck írja — „a család mindig az a tényező, mely az emberi személy értékelhető vonásait lényegükben kialakítja.” Vannak személyi értékek, amelyek kialakítására ma is elsősorban a család hivatott.

Az emberek egymásközötti viszonyainak első meggyőző és értékes mintáit a családban ismeri meg a gyermek:

*Anyám kezéből édes volt az étel,
Apám szájából szép volt az igaz.*

József Attilától valók e sorok, aki így ismerte meg az örömadó jóságot és az igazság szépségét, mielőtt még nevet tudott volna adni ezeknek a fogalmaknak. Szinte mítikus fényben tűnik fel „Mama” című versében az anyai megbocsátás és önfeláldozás nagysága:

*Szürke haja lebben az égen,
Kékítőt old az ég vizében.*

A családi nevelés adja meg a helyes közösségi magatartásnak a mintáját is. Minden tekintetben a családban tanul meg élni a gyermek. Viszonya testvéreihez megkönyíti számára a tájékozódást hozzá korban közelálló társai között, kellő védettségben a szülők kiegyenlítő befolyása alatt. Könnyebb lesz később számára baráti viszonyok létesítése. A családban tanulja meg az ember azt is, mit jelent számára az otthon. Egy nyolc éves leányka dolgozatában olvastam: „Az otthon az a hely, ahonnan akkor sem dobják ki az embert, ha rosszul megy sora.” Ez a kislány már az érdemeitől független szeretetet fedezte fel, amelyhez csak kivételesen jut hozzá az ember máshol, mint a családjában. A családba való tartozás persze közömbösséget is válthat ki a kívülállókkal szemben, ami olykor a szeretetlenségig, gyanakvásig, sőt ellenséges érzületig mehet, de ugyanígy felkeltheti az előlegezett bizalmat, az igazi felebaráti szeretet is. Amit korrigálni kell e tekintetben, legtöbbször az intézményes nevelés feladata marad.

Az értékek tisztelőtének és szeretetének érzületét mindenképpen a családnak kell megalapoznia a gyermekben. Ahol ez az alap hiányzik, ott a jónak, szépnek, igaznak, sőt még az emberi munkának becsülése is nehezen bontakozhat ki. Erre figyelmeztet az értelmetlen kártevés, ami annyira jellemzi a mai „huligánok” magatartását, s ugyanígy az élvezetvágy kielégíthetlensége s nyomában az excesszusokra hajló „unalom-érzés.”

Szerencsére az igazi „huligánok” törpe töredékét teszik a mai ifjúságnak, amely annak ellenére, hogy magasabbra növéseével együtt a korábbi nemzedékek képest korábbi biológiai változáson megy át, nem veszítette el a serdülők legrokonszenvesebb tulajdonságát: a hitet az erkölcsi értékekben. Mi az élet értelme, mi az ember rendeltetése? — ezt a kérdést soha nem tárgyalta meg ifjúság hamarabb és szenvedélyesebben, mint napjainkban.

A családi nevelés gyengülése természetesen legszembetűnőbb a sérült családokban. A gyakori válások és újraházasodások következtében igen sok gyermek „elvadul, elzüllik az apai háztól”; belső elhagyatottsága folytán helyzete nehezebb az árva gyermekénél is. Mutatkozik azonban a családi nevelés gyengülése a „szabályos” családokban is. Belejátszik ebbe technikai civilizációnk is. Az ételt például a gyermek már igen sok esetben nem közvetlenül a szülőktől kapja, amivel elvész az ajándékozás, az örömszerzés egyik lehe-

tősége, s ez főleg a 10 éven aluliak szemében csökkenti a szülők tekintélyét. A nevelő intézmények mind nagyobb részét foglalják le a gyermek és a serdülőkorú szabad idejének. Így azután főleg a serdülők könnyen kivonják magukat a szülői befolyás és ellenőrzés alól.

A szeretetnek nemcsak a mennyisége lényeges a nevelésben, hanem a minősége is. A gyermeket majdnem minden ember szereti. Gyönyörködik benne, vonzónak, kedvesnek találja. Ez a szeretet azonban még olyan, mint a jó étel, a jó könyv élvezeti szeretése. A szülői szeretet erősebb ennél, mert a biológiailag adott ösztönön kívül alátámasztja az önszeretetet is. A szülő önmagát szereti a gyermekben, különösen abban, akiben saját értékeit tulajdonosságait találja meg, és szereti elsősorban azt a gyermekét, amelyik sikerre ér el, mert így kielégül személyes szülői hiúsága. Ez az önszeretet már áldozathozatalra is képesít, de még mindig nem a legmagasabbrendű szülői szeretet. Erre csak az a szülő emelkedik, aki a szerencsénél és boldogulásnál többre becsüli azt a célt, hogy gyermeke mentől igazabb emberré váljék. S napjainkban mintha nagyon is kevés lenne az ilyen szülő. Különben nem harapózott volna el annyira a nevelésben a kényeztetés, a jutalommal vesztegetés s más efféle, pillanatnyi helyzeteket könnyebben megoldó, de alapjában jellemgyöngyítő módszer.

Theodor Wilhelm írja *Nachkriegspädagogik* című művében: „A háború utáni ifjúság nagyon kívánja a tanácsot és segítséget, de roppant kiélesedett az érzése a felnőttek tekintélyiségének hitelessége irányában. Az ifjú nemzedék ma sürgetően várja, hogy megmondják neki, mi a helyes és mi a helytelen, de mi, akik közben apák és nagyapák lettünk, nem tudjuk, mit mondjunk neki.” S itt látom én a nagy nehézséget. Mert ha mégis nyilatkozunk róla a fiataloknak, a saját magatartásunk cáfolja meg sokszor a szavainkat. Nevelni pedig igazában csak példával lehet. A szülők legelső kötelessége, hogy életük ne álljon ellentétben azzal, amit gyermekeiktől megkívánnak. Nemcsak hirdetniök, de tanusítaniök is kell azt a meggyőződésüket, hogy van jó és van rossz: hogy a jó akkor is jó, ha nekünk magunknak közvetlenül nincs hasznunk belőle, a rossz pedig akkor is rossz, ha a saját érdekeinket egyelőre nem károsítja. (*Bíróné Gráber Emma*)

RÓNAY GYÖRGY LEGÚJABB VERSKÖTETE. Verseket olvasni és verses kötetről írni akkor igazi gyönyörűség, ha úgy érezhetjük: megértettünk, kimondhatunk valamit, amit a versek költője sem értett. Olvasás közben kivilágosodott előttünk egy élmény, egy igazság, ami a költőben is csak öntudatlanul, félig-tudottan élt, kiolvastuk a sorok mögül az ihlet rejtett forrásait: mámorokat, sebeket, nekünk adta magát a költő, hogy bennünk találjon megoldást a kérdéseire. *Rónay György* újabb költeményeit* nemigen lehet így olvasni és bemutatni.

Először is azért nem, mert *Rónay* nagyon okos költő. Nemcsak *poeta doctus*: a formák nagykulturájú, tudós mestere, hanem okos költő, akinek szava nem félig sejtett belső rezdüléseket öltöztet formába, hanem világos gondolatokat. „Mert örömet már nem a dalod ad, hanem a dal előtt a gondolat”, írta finom önismerettel már huszonnyolc éves korában, a *Te mondj el engem* egyik kései versében, amelyet a *Nuár* kötetben is megtalálhatunk. Az alkotás hűnytszemű odaadása *Rónay*-ból akkor is hiányzik, amikor letér az értelem ösvényeiről a mítosz vagy a fantázia vagy az álom kalandos, úttalan tájaira. Alkímiát űz, hogy részegítsen és megrészegedjék, de sosem adja át magát teljesen a vers varázslatának, mintha állandóan ott tartaná az újját üfőeren, mindig tudja, mit akar, mit miért tesz. *Sóter*, „angyali költőnek” nevezte; valóban a felsőbbrendű szellem előkelő és tartózkodást parancsoló gesztusával alkot: mutat meg magából annyit, amennyit akar.

S ezzel elérkeztünk a második meglepetéshez. Régóta megszoktuk, hogy a költők műveit nagyjából időrendben, nagyjából teljes gazdagságukban lássuk az asztalunkon. Egy-egy kötet mint szüreti kosár: kínálja az újabb évek termését. Talán nem mindent, de mindennek a legjavát s hozzá esetleg azt,

* *Rónay György: A város és a délibáb. Magvető 1964.*

ami a régiből élő, ható, még nagyon frissnek érzett. Rónay szerkeszti a köte- teit, a *Nyár*, a *Fekete rózsá* s ez a legújabb is a megszokottnál jóval nagyobb mértékben magán viseli a szerző rendező akaratának bélyegét. Versek, ame- lyeket folyóiratokból jól ismerünk, kimaradtak ezekből a kötetekből, viszont bekerültek régi költemények, hogy tematikus összefüggésben odasorakozza- nak az újabb alkotások közé. Szemmel látható: a költő számára nem az a fontos, hogy a saját belső fejlődésének útjain végigvezessen, hogy magát minél teljesebben megmutassa, hanem hogy alkotásait egymással magyarázza és egymás fényében gazdagabbá tegye.

Hogy a mű fontosabb az élménynél, az alkotás az alkotónál, azt Rónay már első kötetében vallotta. „Művemmel üzenek, azt nézd, ne engem a Szót — és ne a száját...” De ez a vallomás akkor épp forróságában magára cáfolt. Mint Baudelaire, a parnassziének vagy a *Nyugat* első nemzedékének nagyjai. Rónay is a líra megtagadását emelte itt lírai magatartássá. Csakhogy ami azoknál majdnem kacér ötlet volt, az ő költészetében később tudatos költői állásfoglalássá mélyült, valóságos *ars poetica* lett.

Ha — szándéka ellenére — próbáljuk magunk elé állítani Rónay költői útjának fordulópontjait, a *Te mondj el engem* személyes és épp ebben „szabálys” indulása után az egyéni fejlődés s az azzal egybejárású történelem hatására a negyvenes évek végén s az ötvenesek derekán valamiféle lírai realizmus kibontakozásának lehetünk tanúi. A „csillagokba vágyó, eget kí- vánó” ifjúság, mely a *Te mondj el engem* kötetben feledhetetlen remeket al- kotott, már ott kételkedik magában, a végnek vagy legalább egy új korszak- nak közeledtét érzi (*Huszonnyolc, Bizonu*). Ez a készülődő férfi-líra az *Esőben*, a *Rózsadombi* elégiában (1943) és a *Rózsadombban* (1949) meg a *Romok he- lyett palotát* és az *Elégia a Hangli hársfáiról* (1945) című költeményben fo- galmazza meg világszemléletét, s az *Ars poeticában* aranyiánosí- nvomokon építi ki esztétikáját. Az „ifjúság ravatalán” a költő a részletek felé fordul, bennük akarja megragadni az egészet: „Az élet lassan egyre mélyebb/ a vágy is lassan portot ér, /s ura csak úgy vagy, ha a lét egy/ szőlőszembe is bele- fér.” E költemények mögött azonban egyelőre ott sorakoznak a *Tündér*, a *Tenger*, a *Víz*, a *Bartók*, majd a *Szeptember* s az e kötetben is szereplő *Hat- niss árnyékhoz* meg az *Animus meminisse horret* daktilusai, s idézik min- den program ellenére Vörösmarty romantikus áradását s az ifjúság „huza- mos gyönyörű dalát”-t.

Az ötvenes évek közepe aztán valóban beteljesíti, kizárólagossá teszi Rónay költészetében a lírai realizmus új világát, sőt helyette — kimondva, kimondatlan — egy tárgyias lírát alakít ki. A *Kő-vallomás* így fogalmazza meg a költő új programját: „... leírni. Megfogni a röpké percut/ egy táj lel- két, egy arc vonásait.” Az *Egyforma volt* Berzsenyihez méltó strofái még min- dig az ifjúság és a vég felé hajló férfikor szembeállításával próbálják a költő új életérzését megmagyarázni. Valójában nemcsak erről van szó. Ez a köl- tészet nem folvtatása, férfi-lírává érett lehiggadása a *Te mondj el engem* költészetének. A folytatás igénye programként jelentkezett: mire megvalósul- hatott volna, a lírai magatartás helyett elfoglalta egy objektív, leíró igény, s a férfikor realista lírája helyett ennek a tárgyias lírának „váratlan aján- dék”-a teszi gyümölcstermővé a költő ötvenes éveit.

Rónay újabb verseit az olvassa helyesen, aki nem a romantika óta szo- kásos alanyi lírát keresi — és hiányolja — bennük. Mintha a reneszánsz köl- tői szemlélete születnekké újjá a szemünk előtt: a költő háttérbe vonul, hogy a tőle függetlenül létező valóság szólaljon meg a verseiben:

S ha a versírás nem a személyes élmény „kidallása” többé, hanem a valóság tárgyilagosa megközelítésének különös módszere, akkor a kifejezés- formák sem az egyéni ihlet termékei: tanulhatók, akár a nagy sebészek mes- terfogásai. A *Mérlegben* Rónay arról panaszkodik, hogy legszebb éveit mű- fordítóként, idegen istenek oltáira pazarolta, saját alkotásain keveset dol- gozott. A költemény megrázó (a kötet egyik legszebb darabja), de valamit számon kívül hagy: „Michelangelo, Rilke, Ronsard” és a többiek már idáig sem voltak háládatlanok. De nemcsak tőlük: Csokonaitól, Katonától, Arany- tól, Radnótitól és Szabó Lőrinceltől is sok kincset örökölt Rónay György. Ver-

seit olvasva a magyar s a világirodalom legnagyobbjainak állandó jelenlétét érezzük. A költő egy pillanatra sem akarja azt a látszatot kelteni, hogy egyedül áll: részese egy roppant expedíciónak, amely a valóság költői megközelítéséért folyik.

Fölületes olvasó megütközhet a „mesterdalnok” sok költői reminiscenciáján. De a renaissance poézise is a reminiscenciák költészete. Veszendőbe ment volna az eredetiség igénye Rónay új ars poeticájában? Igaz, a költő Rónay (akár az esszéista) sokat idéz: szót, félsort, élményt, gondolatot. A természeti valóság szinte sosem pörén jelenik meg előtte. Nem úgy nézi a valóságot, mint aki először csodálkozik rá. A Kiskúnság mögött Petőfit látja, a tavaszt hirdető madár szavában Szabó Lőrinc verse rémlik föl előtte. Idéz, mert benne is embereket, verseket idéznek a látható világ benyomásai. És megelevenít. Nem azért, hogy szemérmesen-kacérán magát mutassa a megelevenített történelemben, hanem mert önfeledten látni, átélni akarja mások élményeit s a valóságot mások élményeiben: délibábba a városban s várost a délibábban. Mindez szokatlan, de nem hiba, vagy szegénység, hanem a költő sajátos programjának megvalósulása.

A kötet csúcseinak azokat a verseket hisszük, amelyekben fenntartás nélkül megvalósul ez az *ars poetica*. Az *Antonius Oppidanus*, a *Katona Kecskeméten*, a *Haydn gyászmiséje* s az *Egy Marastoni portré* vitathatatlan, meggyőző alkotások. Melléjük a költői önreflexió remekei: a *Mérleg*, a *Kő-vallo-más*, a *Mesterdalnok lázadása* sorakoznak s a *Híd* meg a *Jelkép*, melyek talán legtisztábban mentik át az objektív líra új világába az „első Rónay” költészetének feledhetetlen értékeit, a dallamot s a tiszta, ihletett költői szárnyalást.

Sötér 1948-ban a *Négy nemzedék* antológiában kísérletező, „számtalan hangváltozáson” át állandóan alakuló költőként mutatta be Rónay Györgyöt. Mi ezt a mostani kötetét sem látjuk beteljesedésnek. Nagy kísérletnek gondoljuk inkább, amelynek eredményességéről multhatatlan szépségű alkotások tanúskodnak, de amelynek még nem sikerült Rónay egész költői világát betetőznie. Némely költő útja egyenesen vezet a magasba, mint a lépcsősor. Rónayé a hegyeken kigyózó szerpentinhez hasonló: szeszélyes, egymásnak látszólag ellentmondó szakaszokban emelkedik mégiscsak valami közös csúcs felé, ahonnan körkörös lesz a kilátás — a *Te mondj el engem*, a *Nyár*, a *Fekete rózsá* meg a *Város és a délibáb* tájaira. (Tótfalusi István)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Öt kötetben jelentek meg magyarul *Goethe Válogatott Művei*: egy teljes kötetben versei, kettőben regényei (*Werther*, *Vonzások és választások*, *Wilhelm Meister tanulólévei*, Szabó Lőrinc, Vas István és Benedek Marcell fordításában) kettőben drámái (a *Götz von Berlichingen* Vajda Miklós, az *Egmont* Keresztury Dezső, a *Stella* Görgey Gábor, az *Iphigenia* Babits Mihály, a *Tasso* Szabó Ede, s a teljes *Faust*, az első rész Sánkői György, a második Kálnoky László, s az *Ös-Faust* Jékely Zoltán fordításában). Először az egész gyűjteményhez Halász Előd írt, ő, Krammer Jenő, Lay Béla és Lator László készítették a — jegyezzük meg: ezúttal valóban kitűnő — jegyzeteket; s a munka szerkesztője az a Lator László, akinek neve többnyire nagyon szerényen meg szokott húzódní az efajta kiadványok legvégének apróbetűs kolofonjában, de akinek — nagyon szép műfordításai (többek közt Blok és Lermontov) mellett — ezt a szerkesztői érdemét és hozzáértését, ízlését és tudását is illik már egyszer igaz elismeréssel az olvasók figyelmébe ajánlani.

Öt kötet Goethe magyarul; vegyük hozzá *Goethe és Schiller levelezését*, mely a múlt év végén jelent meg, szintén Halász Előd gondozásában, Berczik Árpád és Raáb György fordításában; és vegyük hozzá azt a rendkívül érdekes „breviáriumot”, illetve bevezetést Goethe életébe és művébe, amelyet *Igy élt Goethe* címmel Walkó György állított össze: egy éven belül ennyi, és ilyen

1. Goethe Válogatott Művei, I–V. Európa könyvkiadó, 1964.
2. Goethe és Schiller levelezése. Gondolat könyvkiadó, 1963.
3. Walkó György: Igy élt Goethe. Gondolat könyvkiadó, 1964.

— valóban díszére válik könyvkiadásunknak is, a magyar Goethe-kultusznak is. Aki nem ismerte, legfőljebb csak hírből, és nem ért eléggé németül, most megismerheti: előtte vannak a java művek, s föltárla a levelezésben a nagy író szellemi műhelye; s mindehhez olyan valóban avatott mentor fogja meg a kezét, mint Walkó György (akinek összeállításában ez eddig még le nem fordított szövegeket, az anyag tekintélyes hányadát Áprily Lajos tolmácsolta, néhány kiváló darabbal gazdagítva a magyar Goethe-versek értékes állományát is). Aki nem ismerte, most — tetszetős, tiszta forrásból — megismerheti; aki ismeri, újra olvashatja, újra kapcsolatba léphet vele; mert Goethével úgy vagyunk, ahogyan ő volt Shakespeare-rel, s amit ő mondott Shakespeare-ről, azt rá is alkalmazhatjuk. „Shakespeare und kein Ende” — mondta; „Goethe und kein Ende” — mondhatjuk: Goethe, és újra meg újra Goethe.

Örley Istvánról, aki a Babits halála után, a Nyugat folytatásaként Illyés Gyula szerkesztésében megindult Magyar Csillag segédszerkesztője, küszködő, igényes prózaíró s kitűnő és félelmetes kritikus volt, *Két part* című, 1946-ban a Révainál megjelent könyvében jellemző kis történetet örökített meg Cs. Szabó László; a dologra, mint a Révai akkori lektora, magam is jól emlékszem. A kiadó megbízást adott Örleynek az *Italianische Reise* fordítására, s ő nagy becsúsgal felkűdött neki a munkának; öt-tíz laponként hozta be hozzánk s mutatta hol örömmel, hol elégedetlen aggályoskodással azt, amit elkészített; aztán egyszer csak abbahagyta. Valamikor ez idő tájt állíthatott be Balatonföldvárott Cs. Szabóhoz azzal a hírrel, hogy „abbahagytam a Goethét”. Hogy miért? Mert „nem bírta az önzés”, nem bírta a „megfontolt szenvedélyét”; mint ott a Balaton mellett, kerékpáron, Földvár és Szárszó közt „Csének” mondta, nyilván azzal a fogcsikorgató indulattal, ahogy a szavakat szinte örölte szájában, nem bírta, hogy „nyolcvan évig vigyáz magára az alkotás kedvéért, ezerszer beleveti magát a tűzhányó torkába s mindig ép bőrrel kerül ki. Nem bírom ezt a tűzálló, azbesztinges szenvedélyt!”

Örleyt, emlékszem, hallatlanul idegesítették a közetek is, a meteorológiai megfigyelések is; nem állt egyedül vele: egyszer, egy régebbi jegyzetlapomban idéztem már Cocteau csúfolódó versét a Vézuv krátere körül közeteket gyűjtve ugra-bugráló Goethéről. Persze Örleynek nem volt igaza; „személyesen ellenőrizhettem”, jó pár esztendővel később, amikor kétszeresen is elárult vállalkozását — (mert félbehagyta, s mert aztán Budapest ostroma közben meghalt) — én vittem végbe; igaz, hogy nem mindenestül fordítottam le az *Utazást*, hanem válogatva anyagából, mintegy a mai olvasónak „tálalva” — kevés munkát végeztem nagyobb élvezettel, s a közönség sem osztozott Örley egykori ellenszenvében, mert a könyv, alighogy megjelent, el is fogyott, s az akkori idők egyik nagy sikere lett. A közzétani megfigyeléseket persze a minimumra szorítottam...

Örleynek nem volt igaza; de azért valami igazság az ő mérges véleményében is volt. Goethét sokfelől lehet megközelíteni; majdnem szerencse dölga, milyen lesz az első benyomás: kedvező-e, visszariasztó-e. Tetszhetik pedánsnak, tetszhetik „békasó-szívűnek”, tetszhetik önzőnek; ráadásul a köztudat jórésében valósággal tipusa lett a „rideg klasszikusnak”, akit tanácsos tisztelni, nem szokás olvasni, és mutatós dolog lenézni. Van-e egyáltalán közünk hozzá, túl az irodalomtörténeten és a filológián? Születése kétszázéves fordulója, 1949. augusztusában, a tanulmányok és emlékbeszédek özönében nem egyszer hangzott föl a kérdés, melyet Hans Egon Holthusen így fogalmazott meg: „Van-e még közte és köztünk kapcsolat, s a valóság, melyet költőileg legyőzött, a mi valóságunk-e még? Szól-e még hozzánk Goethe szava? Abban a helyzetben, amelyben vagyunk, kifejezheti-e még szívünk rezdüléseit?” S Hoffmannstahl szavait idézte: „A szó, melynek tegnap még varázsereje volt, ma értelmetlenül hull a földre”; nem így vagyunk-e esetleg Goethével is? — kérdezte. Hasonlóképpen kérdezhetjük ma mi is: ez a magyar Goethe, s ezek a Goethéről szóló, vagy Goethét megszólaltató művek csak szép kegyeleti aktus-e, csak színvonalas „kiadói terv” teljesítése-e; vagy valóban élet, táplálék, olvasmány? Köz- és magánkönyvtárak polcára kerül-e, porosodni, vagy ami tán még rosszabb, szobadísznek; vagy pedig akinek kezébe jut, az valóban olvasni s újraolvasni is fogja, valóban belekapcsolja a saját életének

áramába, időről időre frissítő szellemi vérátömlesztésül, a meg-megújuló kapcsolatban meg-megújulva segítségével, a „Goethe und keine Ende” értelmében?

Mert ebben a „poros”, „merev”, „idejétmúlt”, „klasszikus” Goethében a lényeg mindennek az ellenkezője: az, hogy *él*, és az, hogy *éltet*; az, hogy — Eluard egy kifejezését alkalmazva rá — „élni segít”. Azzal, hogy — Holthusen találó szavai szerint — „ő egyáltalán a mintaszerű ember, a helyes mérték és a teljes igaz valóság embere. „Mitte, Ordnung, Gleichgewicht und Ganzheit” — mondja Holthusen; négy fogalom, melyet nem lehet, és nem szabad különválasztani, mert csak egységükben igazak. Mitte, középút, ami tűnhetik önmagában, kapcsolataiból kiszakítva középzernek, sőt olykor akár nyárspolgárinak is; Ordnung, rend, ami hathat pedantériának, sőt néha kicsinyességnek; Gleichgewicht, egyensúly, amit fölületesen problémátlanságnak is lehet értelmezni, illetve a problémák szimplifikáló megoldásának; — de nem szabad elfelejteni, hogy Goethében az a „statika” lényegében dinamikus jellegű; nem eleve adott, hanem kiküzdött; s a Ganzheit, a teljesség, egyéniségének és világképének *egész* volta, teljessége nem készen kapott ajándék, hanem fáradságos építmény; s mint élet-teljesítmény is, „klasszikus”, amennyiben csak az eredményt, a kész alkotást mutatja, erői könnyed harmóniájában, de nem a megalkotás fáradságát, a létrehozás, kivívás küzdelmét.

Hogy ez az eredmény, ez az alkotás elsősorban nem is a művek, hanem *maga az ember*, az egyéniség, „a személyiség csodája”, ahogy Thomas Mann mondja egy helyütt: — ez közhely, és már a kortársak is gyanítottak valami ilyesmit. *Eletrajzi apróságai*ból idézi Walkó György könyve a következő jellegző mondatokat: „Legjobb éveimben többször mondogatták nekem barátaim, hogy amit éltam, jobb, mint amit beszélek, ez meg jobb, mint amit írok; írott szavam jobb, mint a nyomtatott.” Goethe „törekvése”, igyekezete”, „figyelme” — csupa olyan szerény szó, melyet szívesen használ saját fejlődése kapcsán — valóban leginkább, mindenekelőtt erre irányul: a maga személyiségének természetszerű kifejllesztésére, a maga organikus növekedésének biztosítására. „Ez az ember a Természet igazi útján jár” — jegyezte meg róla az a Herder, aki pedig sokszor berzenkedett ellene, nem érthette Goethének még szétszórtságaiban is mindig „titokzatos hűségét önmagához”, a maga legbenső lényéhez, és növekedéséhez. Külsőnek és legbensőnek valóban dialektikus egységéről van itt szó; arról, amit az *Italianische Reise* egy paduai megjegyzése érzékeltet; Goethét ez az önmagában tapasztalt természeti jelenség néha egyenesen „megriasztja”, s ugyanakkor ez élete nélkülözhetetlen sajátja: „Minden árad s valósággal hatol belém, ami ellen nem tudok védekezni... létem hólapda módjára nő, s néha úgy érzem, mintha már nem tudná felfogni, sem elbírní fejem, s mégis minden belülről indulva fejlődik ki, s enélkül élni nem tudok.” Minden egyes újjászületése „belülről kifelé” formálja át; ezért szerves a fejlődése, ezért nem szakadozott; rengeteg anyagot szív föl magába, élményt és tudást, az olasz út benyomásaitól az öregkor Hafiz-élményéig, s minden személyi hatásnak is mindenkor nyitva áll, Schillerének épp úgy, mint később Boisseree egyes ösztönzéseinek; de mindez mindig „belülről kifelé” hat; nem külső hozzáadásokkal gyarapszik, hanem belülről, évgyűrűkben, szervesen nő. S ez oly szembetűnő lehetett egyéniségében, hogy finomabb érzékű kortársak is észrevették, úgy, ahogyan Jacobi írta róla Wielandnak: „Csak egy órát kell eltölteni nála, hogy lássuk, milyen rendkívül nevetséges azt kívánni tőle, hogy másként gondolkozzék vagy cselekedjék, mint ahogy valóban gondolkozik és cselekszik. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy benne a szebb és jobb irányában semmiféle változás nem lehetséges — (az első weimari évek rakoncátlan életéről van szó); de csak olyasformán lehetséges, ahogy a virág kiféslik, ahogy a vetés megerik, ahogy a fa magasba nő és megkoronázza magát.” Majdnem huszonöt év múlva valami ilyesféle benyomást vehetni ki Schillernek egy Meyerhez írt leveléből is: önkéntelenül a termés, a termő fa képe időződik föl benne, ugyanaz a természeti közelség és élmény ihleti meg, amikor Goethe utóbbi éveinek alkotóerejéről 1799-ben azt írja: „Csak meg kell rázni gyengén a fát, hogy

a legszebb, érett és súlyos gyümölcsök hullanak le számára. Hihetetlen, milyen könnyűséggel aratja le most saját magán egy jól felhasznált élet és egy tartós művelődés termését..." Azt mondja róla ugyanebben a levélben: „Szép, tökéletes egészet alkotott magából”; Goethe pedig azt írta a weimari hercegnek olasz útjáról, azzal kapcsolatban, hogy ezután művészetének kíván élni: „Engedje, hogy ön mellett *lényem teljes mértékét kitölthessem*.”

Úgy, ahogy a Természet, úgy, ahogy egy pompásan nőtt fa tölti ki „lénye teljes mértékét”. Nem véletlen, hogy éppen ő találta meg klassziczizmusának „természet-elvűségét”, azt, hogy a természet mintájára alkosson: „Ellestem a természetől, hogyan fog törvényszerűen munkájához, hogy eleven alakzatot hozzon létre, mely minden művésziné a mintája.”

Azt azért mégsem lehet egyértelműen állítani, hogy Goethében az élet és személyiség előbbrevaló a művésznél és a műnél; a kettőt nem lehet különválasztani, és nem pusztán csak azért nem, amit ő maga mondott egyszer Eckermann előtt művei átéltségéről: „Amit nem éltem át, ami nem égett a körmömre és nem foglalkoztatott közvetlenül, annak nem is adtam költői kifejezést.” A mű nála egyet jelent az élettel, de a szó egészen valóságos és teljes és természetes értelmében (s nem abban, hogy „műveimben élek”, azaz a mű a kárpótlás az életért); jellemző, hogy nem egy műve szinte organikus életfunkciót töltött be nála: példa rá a *Werther*, vagy — áttételesebben — a *Vonzások és választások*, sőt a maga módján a *Nyugat-Keleti Diván* is, mely utóbbi egyszerre volt „tehermentesítése” a Marianne von Willemer iránti kései szerelemnek, meg egy nagyerejű irodalmi hatásnak, a Hafizénak, amiről oly jellemzően goethei vallomást tesz: „*Produktivian kellett vele szemben viselkednem*, mert különben nem tudtam volna a hatalmas jelenség előtt megállni.” Mi sem találhatóbb rá, az egész Goethe-jelenségre, mint sajnos töredékben maradt önéletrajzának a címe; az, ami nála „az életéből” van (mert ez volt eredetileg a cím: „Életemből”), az egyszersmind „*Dichtung und Wahrheit*”, költészet és valóság is, de költészet és valóság egyben, elválaszthatatlanul minthogy — ebben a műben írja a *Werther*rel kapcsolatban — a goethei élet és alkotás, a Goethe-fenomenon „*nem tűr megkülönböztetést a költői és a valóságos közt*”. S éppen ebben van talán legörökebb mondanója: a példája erejében; hogy benne — Holthusen szavaival — „*sikerült* az ember, nem pedig nagyszerűen-megrendítően zátonyra futott, mint Hölderlinben vagy Nietzscheben”.

Hogy mi volt „sikerének a titka”? Sok minden; nyilván az is, hogy „az istenek kedveltje” volt, és „mindent megadtak neki az istenek”. A kegyes sors valóban tálcán kínálta neki a fejlődésére kedvező lehetőségeket; csak-hogy a tálcáról ezeket le is kell venni, és élni is kell velük. Ne feledjük el: Goethe élete folyamán nem egyszer tudott szakítani helyzetekkel, amikor belső fejlődésének igénye ezt kívánta — mi sem jellemzőbb erre, mint karrierje szempontjából mégiscsak elég kockázatos „szökése” Itáliába. A lehetőségek magukban még nem minden; lehet nem-felhasználni őket, s lehet őket rossz-szul is fölhasználni. Goethe végeredményben félig-meddig beleszületett a szentimentalizmus európai dagályába; a *Werther* részt is vett e dagály hullámainak magasra korbácsolásában; de maga Goethe nem esett áldozatául a fertőzésnek, mert „makacs realizmusával” — már akkor — alávette magát a Természet törvényének; más szóval a Fejlődés és az Élet törvényének. A *Költészet és valóság* a születés kori csillagállás játékos-ironikus rögzítésével kezdődik; de bármennyire tréfa is végeredményben, vagy utalás irodalmi előképre: lényegében már itt, preludiumként jelzi Goethének a Természetbe, mondhatni a Kozmoszba való beágyazottságát, és az önéletrajz írójában ennek tudatát, legalábbis „életérzését”. Beleilleszkedni a Természetbe; nem pusztán csak a természetben élni (ahogy a szentimentális tizenhetedik század hirdette), hanem hagyni — és előmozdítani — hogy a *Természet éljen és bontakozzék ki bennünk*: ez Goethe. A *Költészet és valóság* tizenharmadik könyvében olvashatjuk, a rá jellemző szerény, „lefelé kerekítő”, mindig inkább kicsit szürke megfogalmazásban ugyanennek a természeti konstellációkban élésnek a vallomását. „Az élet minden kellemé a külső dolgok szabályszerű visszatérésén alapszik. Nap és éj, évszakok, virágok és gyümölcsök váltako-

zása s minden egyéb, ami velünk időről-időre szembekerül, hogy örüljünk neki: ezek a tulajdonképpeni mozgató erői a földi életnek. Minél nyíltabban fogadjuk ezeket az örömeket, annál boldogabbak vagyunk..."

**

Goethe persze — tudjuk — „pogány” volt a maga módján, s eszménye az antik világ, a görögség; a strassburgi dóm iránt való fiatalkori lelkesedés után, már Róma igézetében, ezért ítélte meg szigorúan a gotikát; a légből lebegő „újkatolikus” romantika rovására tett epés — aligha jogtalan — megjegyzéseit is ismerjük. S igazán nem szeretnék annak a „szercsen-módszatsnak” a gyanújába kerülni, amely nyomban lelkesen kereszténynek bélyegez valamilyen író, mert leírja Isten nevét, vagy mert itt-ott számára semmi mélyebbet nem jelentő keresztény szimbólikát használ; az e fajta „elkeresztelések” többnyire nagyon ingatás alapúak, ha ugyan nem nevelésgesek, sőt károsak. Eszemben sincs tehát Goethét „elkeresztelni”, vagy akárcsak érinteni is a „Goethe és a kereszténység” című bonyodalmas témát. Eppen csak Goethe — és nem pusztán Goethe — keresztény szemléléséhez és megítéléséhez szeretnék befejezésül fölhozni egy gondolatot; ez sem az enyém (bár egyetértek vele), hanem azé a már többször említett Hans Egon Holthusené, aki egyike a legjobb mai német esszéíróknak, és a Goethe-jubileum alkalmából „Goethe mint a teremtes költője” címmel írt egy igen-igen figyelemreméltó tanulmányt. Ennek egy szakaszát idézem; érdemes a Goethe sajátos esetén tútekinyt is eltűnődni rajta.

„Goethe — írja — egyáltalán nem volt úgynevezett hitvalló keresztény, noha keresztény hitben nevelkedett és még mindig jelentősen keresztény klímában élt és gondolkodott. De ha azt, hogy keresztény... úgy kell értelmeznünk, hogy 'az egésznek megfelelő', akkor vannak dolgok, melyek keresztények, noha semmilyen dogmatikában sem találhatók meg. Szent Tamás — (itt jegyzem meg: Holthusen protestáns író és gondolkodó) — mikor tanítványainak a lelki szomorúság ellen akart módszert ajánlani, azt mondta: aludni és fürdeni. Mikor Goethe a boldog és édes sort írta: „Aludj, mit akarsz még!” — ez véleményem szerint keresztényibb, azaz 'az egésznek megfelelőbb', mint a protestáns teológia egy bizonyos szélső szárnyának bizonyos tézisei, amely az embert vak és világtalan bestiónak tekinti, akit úgy száll meg hirtelenében a kegyelem, mint valami szent felhőszakadás folytán. Mi keresztényibb: folyton egy szélsőséges szituációból argumentálni és szakadatlan dialektikus kirobbanásokat végezni, vagy megmaradni a középúton? Goethe a középúton maradt. — (Persze nem kényelmes középszerről van szó!) — A természetes-erkölcsi emberségnek mély egybehangzására utal azzal az isteni akarattal, amely a világ értelme által beszél hozzánk, ha Goethe azt mondja: 'Az Úrnak is, ha megszorongat, ezt — s azt is köszöni, ha újra elereszt' (Kardos László fordítása). Van ebben valami a Miatyánk harmadik kéréséből.”

(Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. Majakovszkij: „Gőzfürdő” című szatirikus vígjátékát mutatta be az évad kezdő darabjaként a Katona József Színház. Publikisztikai szenvedéllyel megírt játék, amelyben Majakovszkij, a forradalom lobogó indulatú költője, kegyetlen gúnnyal pellengérez ki mindent, amiről úgy érzi, hogy elárulása tiszta eszményeknek, amelyekért oly sokan áldozták életüket.

A darab központi alakja, aki ellen a szatíra éle főképpen irányul, Daidalov, az önző és lelketlen bürokrata, aki mindig csak a saját pecsenyéjét akarja sütögetni, aki, miközben hivatalából hosszú sorbaállás után is dolga-végezetlenül mennek el az ügyfelek, egyszerre három reprezentatív emlékbeszédet diktál. Vele szemben áll Perpetumov, a fiatal feltaláló, aki (bár Daidalov hivatala megtagadta tőle a segítséget) csodálatos időgépet szerkeszt, amelynek segítségével megidézi a jövőből a „Foszforeszkáló Nő”-t, aki igazságot tesz, és az időgépen magával viszi mindazokat, akik méltóak arra, hogy a jövő társadalmában éljenek, míg a karrieristák és haszonlesők lemaradnak.

A fantasztikus történet egész stílusában és hangvételében is, óhatatlanul magán viseli a huszas évek kedvelt izmusainak, különösen a futurizmusnak és dadaizmusnak bélyegét. Ugyanakkor vitathatatlanul őszinte a pátosza. Majakovszkij nem egyéni hőseit, nem egyes jellemeket ábrázol, hanem éppen ellenkezőleg, szélsőségesen tipizál. És, hogy célját, a minden rendű és rangú jószándékú emberek megnyerését elérje, nem riad vissza a vicclapba illő egyszerűségektől sem. A bürokrácia nála az otromba korlátoltságig menően bürokrácia, a sematikus művészet groteszkül sematikus. Humora mégsem válik közönségesse vagy öncélúvá, mert minden mondata mögül kisüt a szenvedélyes ingerültség mindazzal szemben, ami szerinte rossz (így elsősorban az ostobaság és az önzés) és az ugyanilyen szenvedélyes ragaszkodás eszményéhez, a hit, hogy megvalósul egyszer a jó és igaz emberek társadalma.

Nem jelentős drámairól, de tisztaszívi és nemes indulatoktól fűtött irástudót ismertünk meg a „Gőzfürdő” révén, akinek egyetlen gondolata, hogy a forradalom eszméit a maguk tisztaságában diadalra vigye. Magatartása emlékeztet a forradalom Petőfiének lelkes türelmetlenségére.

A Katona József Színház előadásában sok a rendezői következetlenség. Perpetuumov realisztikus-rokonszenvesre formált alakjával nincs összhangban, hogy időgépét csak pantomimszerűen jelzik, a levegőben forgatják láthatatlan kerekeit és nemlétező súlya alatt görnyednek mikor cipelik. Utána viszont ugyanez a szinte csak jelképes gép, nagyonis látható és valóságos lángokkal robban. Ez azonban csak egyike a rendezői koncepció ellentmondásainak. Ugyanakkor volt néhány hibátlannak mondható megoldás is, például a szatirikus pantomim betét. A színészek nagyjából és egészében helyükön vannak. Ungvári László Diadalovja elsőrangú komédiás teljesítmény és méltó párja a tehetséges Verebély Iván a titkár szerepében. Sztankay István szemüveges, borotvátalan feltalálója az emlékeztünkbe vésődik. A főbb szerepekben Zolnay Suzsa, Tompa Sándor, Raksányi Gellért, Szakács Sándor, Gáti József, Gyarmathy Anikó, Maklári János, Csernus Mariann és Óze Lajos nyújtanak egy-egy jó alakítást. A „Foszforeszkáló Nő”-t alakító Pápay Erzsébet kicsit színtelen.

Hubay Miklós: „Késdobálók” című színműve a Madách Kamara Színház újdonsága. Mindössze két szereplője van a darabnak s ez mindig nagy bátorságot igénylő írói vállalkozás. Három felvonást úgy kitöltött két ember dialógusával, hogy ne váljék egyhangúvá, nem könnyű feladat. S mégis, Hubay Miklós ezzel birkózott meg a legjobban. Amíg ott ülünk, nem lankad a figyelem, s már, már elhiszük, hogy valóságos dráma játszódik le a szemünk előtt. A kétségek csak később jelentkeznek.

A „Késdobálók” jelképes cím. Egy házaspárról van szó, akik elérkeztek házasságuk tizedik évfordulójához. Ők dobálják egymás felé, nem a késeket, hanem a sokszor minden késnél élesebben vágó, bántó szavakat. Három felvonáson keresztül gyötrik, kínozzák egymást a legválogatottabb eszközökkel, a gonosz kis megjegyzésektől kezdve a durva tetlegességig (szerencsére ez utóbbi nem a színen, hanem a szomszéd szobában zajlik le), helyesebben két és háromnegyed felvonáson keresztül, hogy aztán az utolsó negyedórán megszédülve kibéküljenek. Két és fél órán át eltökélten válni akartak, egyszerre csak megállapítják, hogy mégis együtt kell élniük. De nem ez a baj. Ami miatt a hiányérzetünk támad, és ami miatt ezt a kissé sirupos happy end-et is megkérdőjelezzük, az az egész helyzet és cselekmény elégtelen lélektani indokoltsága.

Hubay Miklós kitűnően tudja a „szöveget”. Nagyon jól tudja mivel szokták az ilyen veszekedő házaspárok a leghatásosabban felingerelni egymást. Csak éppen, amikor az okokat keresi, amelyek miatt a darabbeli Dóra és Imre házassága ilyen válságos állapotba került, mintha teljesen sötétben tapogatóznék. Szinte kedvünk lenne felszólni néha, mint a kereső játékokban: hideg, hideg, víz, víz. Fölmegy a függöny, és Dóra éppen összepakolja ágyneműjét, hogy átköltözzék a szomszédos gyerekszobába. Ez a kis jelképes aktus jelzi, hogy fordulópontjához érkezett el két ember válságba került élete. Közben hazajön a férj, Imre és elkezdődik a végetnemérő vitatkozás. A néző pedig azt

reméli, apránként megtudja majd, hogy mi a baj. Nem kap azonban megnyugtató választ.

Két föltevés adódik a külső szemlélő számára. Az egyik, hogy a fiatal párnak meghalt a kislfia. A második felvonás a gyerekszobában játszódik (Dóra valóban átköltözött ide), s ott látjuk a kisfiú elárvult játékeit, a labdát, a kis biciklit s egy zsebkendővel letakarva az óriás macskót. Nos, ez valóban iszonyatos tragédia (aki nem élte át, el sem tudja képzelni milyen iszonyatos), de az is tapasztalati tény, hogy azokat akik igazán szeretik egymást, inkább közelebb hozza, semmint eltávolítaná a közösen elviselt közös szomorúság. Amellett a darabbeli Imre és Dóra, beszélni sem nagyon mernek erről a dolgról, legföljebb csak félmondatokban utalnak rá, de semmi jel sem mutat arra, hogy ennek a szomorú esetnek döntő szerepe lenne a válságban. Maradna tehát a másik föltevés, nevezetesen, hogy Imre közben „karrier-válságba” is került. Tehetséges hangmérnök, akit közömbösség vesz körül a hivatalában, tálmányai sorban elszikkadtak a bürokrácia útvesztőiben. Felmerül hát benne a gondolat, hogy elfogadja külföldre disszidált barátjának meghívását, aki nagy sikerek lehetőségeivel kecsegteti. Ez persze önmagában véve megint csak komoly probléma. Olyan komoly, hogy talán még külön darabot is lehetne írni róla. De megint olyasmi, ami kívül esik a házassági probléma síkján. Végére is ahhoz, hogy Imre és Dóra külön váljanak, nem kell az egyiknek azonnal külföldre szaladnia. Azonkívül ez az egész kimenni-nemkimenni probléma (éppen az említett „karrier szempontok” alapján) akkor is fölmerülhet, ha a legnagyobb békességben élnek együtt. És ha fölmerül, akkor nyilván sokkal konkrétabban beszélnek róla, nem így, néhány általános frázisba burkolva az egészet, mintha csak egyszerű állásváltoztatásról és nem mélyreható életformaváltoztatásról lenne szó. Egyáltalán az az érzése az embernek, hogy erre az egész útlevelszerzési historiára csak azért volt szükség, hogy tovább lendítse a cselekményt, de a probléma kibogozásához nem vitt közelebb.

Nyilván azért, mert a megoldást másutt kellene keresni. Imre és Dóra (egyébként kitűnően megírt) veszekedési szövege a lehető legszokványosabb. Ennek megfelelően a baj oka is csak a szokványos lehet. Az, hogy alapjának véve még mindig szeretik egymást, kezdettől fogva nyilvánvaló. Különben nem éreznének időnkint (a viták legszenvedélyesebb pillanataiban) gyűlöletet. A szerelem halála sosem a gyűlölet, hanem a közöny. Erről pedig az ő esetükben szó sem lehet. Egyszerűen csak arról van szó, hogy (mint a hasonló esetek túlnyomó részében) mindkettő belemerevedett a maga áttörhetetlen énközpontúságába és nem tud szabadulni belőle. Százféle szemrehányást tud felsorolni a másik ellen, s egyet sem önmaga ellen. Holott ha amazt a felére csökkentené, s a megmaradt felével önmagát illetné, már se lenne semmi baj. Persze az is elképzelhető lett volna, hogy Imre és Dóra, a hosszú és kínos veszekedések során, ezt ismerik föl legalább részben. S akkor a darab vége is meggyőzőbb lett volna, mint a mostani, a gyengédebb szívű nézők könnyzacskóira (nem is sikertelenül) appelláló, kissé teátrális happy end.

Két kitűnő színész, Vas Éva és Mensáros László játssza a darabot, s mozdulataikkal, arcjátékuikkal néha több árnyaltságot visznek a jellemekbe, mint amennyit a szöveg nyújt. A későbbi előadások során, talán a szövegmondásukból is eltűnik majd a bizonytalanság. Az ilyen jellegű daraboknál ugyanis elengedhetetlen, hogy az első perctől kezdve az legyen az érzésünk, hogy Imre és Dóra visakodnak előttünk és nem két mégolyan tehetséges színész, akik azonban még nem tudják elég jól a mondókájukat.

(Doromby Károly)

KÉPZŐMŰVESZET. Megjegyzések a „Művészet” című folyóiratról. A „Művészet” című havonként megjelenő szemlét széles körben olvassák; e lapnak kétségek nélkül igen nagy szerepe van a magyar közönség képzőművészeti tájékoztatásában-nevelésében. (A „Művészettörténeti Értesítő” drága és kis példányszámú kiadvány, csupán kevesek számára hozzáférhető; a többi folyóirat és lap pedig viszonylag kevés teret szentel képzőművészeti kérdéseknek, bár olykor igen értékes ilyen jellegű írások jelennek meg bennük, így például a Kortárs-ban Borsos Miklós nagyszerű megemlékezése Michelangelóról.)

Folyóiratunk 1962. februári számában néhány megjegyzést fűztünk a *Művészet* 1961. évfolyamának cikkeihez, képanyagához, szerkesztési elveihez; most hadd mondjuk el véleményünket a folyóirat ez évi első kilenc számáról... Kezdjük talán a címlapokkal. Igen szép volt az áprilisi számot díszítő Michel-angeló-rajz („Madonna”) gyönyörű reprodukciója, a februári szám Barcsay-rajza, az augusztusi Czóbel-borító (szinpompás kisleány-fej). A modern tipográfiai elveknek jobban megfelelnek, szerencsésebbek azok a borítók, amelyek az *egész címlapot* betölti a festmény-, ill. rajzreprodukció. (E tekintetben a szerkesztés nem egészen következetes.) A címlapok kliséi legtöbbször újak, olykor azonban némi csalódást okoz régebbi nyomdúcék felhasználása. (Ez történt például Nagy István parasztleány-fejének újraközlésekor, — e nyomtat *Pogány Ö. Gábor* „Magyar festészet a XX. században” című munkájából jölsimert.)

Tetszett a belső illusztrációk legtöbbje, s azoknak változatos összeállítása; a művészek névsora az ikonfestő Rubljovtól, Grecótól, Mascolinótól, Dürertől kezdve Rodin-ig, Picassóig, Kokoschkaig s a magyar modern mesterekig (Csontváry, Kernstok, Ferenczy Béni, Vajda Lajos, Bálint Endre, Korniss, Csernuss Tibor, Kondor Béla, Korga, Gross Arnold) terjed. A jelentéktelen vagy gyenge minőségű képek közlése ritka, ilyen volt pl. Biai-Föglein önarcképe. A külföldön élő, 80 esztendős Réth Alfrédet köszöntő cikket kísérő képről megjegyezzük, hogy az egyáltalában nem reprezentálja a külföldi művészeti könyvekben és lexikonokban sokszor emlegetett, nagynevű avantgardista mestert, — a kubizmus, majd az absztrakt törekvések egyik pionírját.

Sok a magvas, színvonalas cikk, mint például *Németh Lajos* tanulmány-jellegű, tartalmas írása Kondor Béláról. Adatokban, konkrétumokban gazdagok *Pataky Dénes* pozitívista szemléletű pályarajzai, így a Claude Monet-ről írott. Már kevésbé tetszett Pataky ismertetése a Berény Róbert-émlékiállításról. E cikk *Szij Béla* kutatásaihoz nem sok újat adott hozzá, — azonkívül, hogy 4–5 kiállított kép eredetiségét kétségbevitte. Berénynek sosem volt *nagyobbarátnyú* kiállítása; *Szij* hatalmas anyagot kutatót fel és rendszerezett, — így az elenyésző hibák emlegetését nem érezzük méltányosnak. — Pataky tényeket felsorakoztató cikkeinek mintegy ellentétül *Haulisch Lenke* szubjektív, valamólyaszerű szép írása Michelangelóról, — a mester titáni életműve előtt hódoló emlékeztetés esszéje.

Voltak olyan cikkek is, amelyekkel nem tudtunk maradéktalanul egyetérteni. A júniusi szám *Pátzay Pál* szobrászművész nyilatkozatát közölte főhelyen. A kurta írásban, amely a mai nyugateurópai művészeti törekvéseket kárhoztatja, hemzsegek az ilyen kifejezések: „hamis”, „kártékony”, „fertőző betegség”, „torz divatáru”, „művészeti nihilizmus”, „bomlás”, „szánandóan értelmetlen”, „elfajult” (= *entartet*). Az érvek száma sokkal kevesebb a vagdalkozó, megbélyegző szavaknál. Medgyessy — Pátzayval ellentétben — így vélekedett: „Az a művész, amely destruktív és életképtelen, magától összeomlik, — tehát nem szükséges agyonütni akarni.” (*Magyarország*, 1937. júl. 24.) Ami pedig jó, az előtt kár volna újra leereszteni a sorompókat, eltekintve attól, hogy meddő igyekezet lenne: „A szellemi áramlatok vonulása nem ismer korlátokat”. (Borsos Miklós szavai, *Jelenkor*, 1964. évi 7. szám.)

Nem hűséges az augusztusi számban közölt, Czóbel Béláról szóló cikk interjú-része. A művész ezt és főleg: *így* nem mondta, ez bizonyos. Ez az olajozottan gördülő, patétikus, higan-fellengzős stílus nem Czóbelé, akit Kassák eképp jellemzett: „Czóbel talán erőszakkal sem lehetne folyamatos elméleti beszélgetésre rávenni... A művészetre vonatkozó spekulatív kérdések mintha egyáltalán nem érdekelnék.” Az ilyen zsurnalisztikus írások azért kifogásolandók, mert a nem hitelesen jellemzett mesterek emberi-művészi habitusa tekinetében könnyen téves képzeteket kelthetnek egy későbbi kor kutatójában, műtörténészeiben. A cikkek megírási módját azonban a legtöbb esetben nem érheti kifogás, — tautológia viszont *N. Pénzes Éva* Martsa István szobrászról írott cikkében „a *reális valóság*” emlegetése.

A márciusi számban *Csap Erzsébet* szovjetorosz szobrászokkal foglalkozott, közzöttük Sadr-ral, akit a cikkíró igen magasra helyez. Véleménye bizonyára őszinte, viszont egészen másként ír a 30-as évek e jellegzetes szovjet

szobrászáról a Jugoszláviában élő magyar kommunista író, Sinkó Ervin, „Egy regény regénye” című emlékiratában (Novi Sad, 1961). Mi — látva Moszkvában és Budapesten Sadr jópár munkáját — inkább Sinkónak (Csapétól egészen eltérő) véleményét osztjuk Sadr értékelésében.

A „Művészet” szerkesztői — igen helyesen — igyekeznek a folyóiratot minél élénkebbé, érdekesebbé tenni. Terjedelmesebb cikk foglalkozott ama bizonyos *hamis* Picasso-nyilatkozattal, amelyen a modern művészet ellenfelei kapva-kaptak, hogy a zseniális mester „önleplezéséből”, „beismeréséből” önmaguk művészi konzervativizmusának, szellemi avittságának igazolására tökélt kovácsoljanak. (Mellesleg: gyenge ügy az, amelynek hívei ilyen érvekre és fegyverekre szorulnak rá.) — Az olvasó többsirányú tájékozódását segíti elő, hogy egyik-másik kiállításról (pl. Korga Györgyről vagy a „Dolgozó emberek között” című tárlatról) két — egymással mintegy vitatkozó — kritika lát napvilágot.

Nem üres szólamnak szánjuk, amikor befejezésül azt írjuk, hogy Pogány Ö. Gábor és Solymár István, a *Művészet* szerkesztői és a javarészt kitűnő munkatársi gárda (Ybl Ervin, Dávid Katalin, Fenyő Iván, Dénes Zsófia, Koczogh Ákos, Kovács Éva, Szabó Júlia, Zolnay László és mások) értékes és színes tartalmú, a hazai nyomdatechnikai adottságokhoz képes vonzó és gondos kiállítású folyóirattal szolgálják a magyar festészet, szobrászat és iparművészet ügyét.

**

Kiállítások. Az Ernst-múzeumban két művész közös kiállítását láthattuk, Marcell Györgyét és Ráfael Viktorét. Mindketten az idősebb nemzedék tagjai, túl a hatvanadik esztendőn. Ráfael a tartalmasabb festő közülük; lassan érő művész, aki — miután magába szívta az „izmusok” tanulságait —, sokáig keverte a maga útját, amelyre az utolsó esztendőiben talált rá. Kései csendelelei (elsősorban az, amelyet a katalógusban reprodukáltak), „Házak” című ragasztásos technikával készült képe, „Üvegfestmény-terv”-e s több más munkája a magyar művészet gazdagodását jelentik, — egy számottevő egyéniség megnyilatkozásai. Sajnáljuk, hogy legújabb, nonfiguratív nyelvezetű, legértékesebb munkái közül a zsűri keveset engedett a közönség elé kerülni.

Marcell tetszeteőbb hatásokra törő, kevésbé elmélyült művész. A természet, az életöröm és az ifjúság énekese; a női szépség ábrázolása nagymértékben foglalkoztatja, — egyes képei Nadányi Zoltán verseit juttatják eszünkbe. Kár, hogy nem egy képe láttán másodlagosságot, kellőképpen fel nem dolgozott hatást érzünk: „délj vu”... Hárfázó leányt ábrázoló munkája forró színeivel, dekoratívításával kiemelkedik az anyagból.

**

Hetvenötödik születésnapja és művészi munkásságának ötvenedik évfordulója alkalmából rendezték meg — ugyancsak az Ernstben — Bor Pál retrospektív kiállítását. Bor sokoldalú egyéniség, építésznek készült, azután festő és szobrász lett, de tervez szőnyeget, díszletet, üvegablakot is, és illusztrálta R. M. Rilke „Mesék a jó Istenről” című munkáját. Művészete a kubizmusból indul ki (az első világháború előtti időkét Párizsban töltötte; 1914-ben a franciák őt is internálták, ezeknek az éveknek emléke „A fekete kolostor” című szép szobra), életművét a tudatosság jellemzi. Rabinovszky Máriusz joggal írta róla: „Bor a gondolkodó művész típusa”. Nem tartozik a kolorista festők közé, színeiből hiányzik a belső tűz; erőssége viszont a szilárd szerkesztés. (Ez az erénye azonban újabb, a naturalizmushoz visszaközö munkáit már kevésbé jellemzi.) Művelt esztéta és művészeti író, több tanulmányát közölte a „Nyu-gat”, — újabb írásai közül Egy Józsefnek szentelt visszaemlékezése a legkiemelkedőbb. Az elméleti írásaiban foglalt megállapítások jórésze ma is helytálló; álljon itt pár sor egy 1926-os Bor-tanulmányból: „A kubizmus meg-nem-értése a közönség hibája. Az emberek nagyrésze annyira benne él abban, hogy az utóbbi 400—500 év természetábrázolása az egyetlen helyes művészet, hogy mikor a kubizmusnak a hagyományokkal való nyílt szakítását látja, rögtön

kész vele szemben az ítélettel. A közönség hibája a kubizmussal szemben az, hogy téves szempontokból nézi a művészetüket, a művészetet... A művészet ugyanis nem a természet minél tökéletesebb megismerésére szolgáló eszköz, hanem: a természet is egy eszköze a művészetnek, melyet az saját céljaira fölhasználhat, és pedig olyan mértékben, amilyenben szükségét érzi." E szavak érvényesek és iránytűmutatóak ma is; nem csupán a kubizmus, hanem az egész modern képzőművészet megértésének kulcsát adja e pár sor.

**

A tatai múzeumban (amelynek néhány esztendeig vezetője is volt) állította ki munkáit az 1902-ben született Munkácsy-díjas festőművész: Dobroszláv Lajos. Képeinek túlnyomó hányada akvarell. Proust nagy regényciklusának második részében („Bimbózó lányok árnyékában”) azt állapítja meg Bergotte-ról, az íróról a fiatal Marcel: „Ami a stílust illeti, Bergotte nem volt egészen kora gyermeke...” Dobroszlávra is elmondható ez; lényegében véve naturalista művész, aki nagy gondossággal és odaadással festi őszi és téli tatai látképeit, vízparti részleteit apró — járó-kelő, horgász — figurákkal. Szelíden hangolt színezésű, az atmoszférikus jelenségeket hűséggel tolmácsoló munkái nélkülözik ugyan a sodró erőt, változatosságot és kísérletező kedvet, azonban finom, gyengéd, intim hang és feltétlen technikai biztonság jellemzi őket. Bonington, Constable és a barbizoni festők szemléletének örököse Dobroszláv Lajos. A patinás kisváros: Tata műemléképületeiről készített munkái szűkebb pátriája iránti ragaszkodásáról vallanak, s dokumentatív értékük is jelentős.

(Dévényi Iván)

ZENEI JEGYZETEK. (Budapesti Zenei Hetek, 1964.) A nyári hangversenyidény utolsó estjein már megjelentek az Országos Filharmónia új prospektusai, s amúgy első látásra is rendkívül gazdagnak ígérkeztek a Bartók Béla emlékének szentelt zenei ünnepek. Szerke a világon a legkülönbözőbb zenei fesztiválok sorát tartják évről-évre — természetesen rendkívül egyenletlen színvonalon. A Budapesti Zenei Hetek eredményei és tekintélye nyilván nem vetekedhetik a salzburgi vagy akár a prágai hangversenysorozatokéval, mindazonáltal egyre javul és választéka is egyre változatosabb. A modern zene örömdetése „betörése” alkalmasint arra a zeneszociológiai kérdésre is választ ad majd, vajon a közönség valóban túltelített-e, s a klasszikus repertoár gyökeres átalakításra szorul-e. Véleményünk szerint — noha ezek is élő problémák, a hangversenytermek közönségét, csak állandóan magas-színvonalú hangversenyek sorozatával és időről-időre neves vendégművészek szerepeltetésével lehet visszahódítani. A téli bérletsorozat komoly sikere mindenesetre ezt látszik igazolni, jóllehet a Zeneakadémiára tervezett sorozatok két kivétellel nem sok jóval kecsegtetnek. Az Erkel Színházban azonban valóban világnagyságok találkoznak; így például Pablo Casals, aki saját békeoratóriumát vezényli, Ernest Ansermet, a modern zene egyik legnagyobb apostola, Paul Kleck. akinek számos lemezfelvétele nyert nagydíjat, Ferenccsik János, aki éppen a legutóbbi időben tört a világ élvonalába, aztán Henryk Szeryng, Alexander Brailowsky, Paul Badura-Skoda, Fischer Annie, s rögtön a nyitó hangversenyen korunk egyik legnagyobb művészegyénisége: Yehudi Menuhin.

Bartók Béla nevét viselik a budapesti zenei ünnepek s világhíró vendégművésziünk is Bartókot emelte műsorának középpontjába a II. hegedűverseny kivételes tolmácsolásával. Oly tökéletesen, oly elementáris erővel s olyan sikerrel szólalt meg a mű, hogy Molnár Antal, a maga idejében útmutató tanulmányának a bevezetését szinte anakronisztikusnak éreztük. (Bartók Béla hegedűversenye. Megjelent a Zene 1939. november 15-i számában.) „Ez a mestermunka jó darabig hiányozni fog még a kottatárakból és előadásai sem lesznek túl gyakoriak egyelőre” — kezdi ismertetését Molnár Antal, s hogy megállapítása csak félig lett igaz, azt éppen Yehudi Menuhinnek köszönhetjük, aki először vitte sikerre Bartók alkotását s azóta is műsorán tartja, mindenütt megújuló elismeréssel.

Wilhelmine Creel zongoraművészhez írt levelében említi első ízben Bartók a készülő hegedűversenyt. („Két nagy művet kellett a nyáron komponálnom, de sajnos csak az egyiket tudtam befejezni, egy szonátát két zongorára és ütőökre. A másodikat, egy hegedűversenyt, még nem fejeztem be — ez a befejezetlenség igen nagy teher számomra.”) s ugyanez év (1938) októberében ismét szól róla, már mint befejezett alkotásról.

Olyan korszak terméke ez a versenymű, amelyben a háború réme folytást ott lebegett az emberiség fölött. „Ha lehetséges — írja Bartók egy másik levelében — még visszavonultabban élek, nincs kedvem emberekkel összejönni, mindenki, aki él, náci-gyanús. Majd minden nap 10 órát dolgozom, kizárólag népzenei anyaggal; de 20 órát kellene dolgoznom ahhoz, hogy valamennyire előre haladjak. Kínos helyzet — annyira szeretném ezt a munkát a levegőben lógó világkatasztrófa előtt befejezni.” Ez a feszült, szinte már-már tébolújtó várakozás ott lüktet a hegedűverseny első tételében s némi ironikus mellékkizzal az utolsóban is. A menekülő műzsák éve ez (Vas István 1938-ban megjelent verseskötetének címe: Menekülő Műzsa), amikor végleg elkomorodott a zene és az irodalom korábbi derűje.

Szél tombol a kertben, egy ág leszakadt, a st kongás
felhallik egészen a házig.

Erdőben, a síkos avarban a hófogú farkas
gyorslábú kis őzre vadászik.

— írja ugyanebben az évben megjelent kötetében (Meredek út) Radnóti Miklós, s ezt a néhány sort akár a hegedűverseny mottójának is választhatnánk, mint ahogy a felsorok zaklatottan felpattanó ütemeit is visszahallhatjuk a versenymű Codájában. A zárótétel könnyörtelen közép része szinte valósággá érleli a későbbi esztendők borzalmaival. Ezeket az éveket Bartók már Amerikában élte át...

Az amerikai levelekben is hamar feltűnik a hegedűverseny. 1942. október 7-én kelt levelében Bartók örömmel veszi tudomásul, hogy Menuhin tanulja a művet, sőt hamarosan elő is akarja adni. Nem sokkal később újabb híradás: „Időközben Menuhin előadta a hegedűversenyművet Minneapolisisban... a new-yorki előadás valóban csodálatos volt: mind a három tényező (szólista, karmester, zenekar) a legjobb volt, amit egy zeneszerző elképzelhet műve megvalósítására”. Menuhinnál tökéletesebb és rátermettebb megszólaltatót, aki emberséggel és mesterséggel is feléri a művet, aligha képzelhetünk el. Nem csoda, hogy Ormándy Jenő első hallásra a leánépszerűbb hegedűversenyek, Beethoven, Mendelssohn és Brahms művei mellé állította Bartók darabját. A kritikusok fanyalgásai és fenntartásai mögül is kiérezni az elismerést. A közönség pedig behódolt. 1944-ben Washington, Baltimore és Pittsburg ünnepelte Menuhnt és a szerzőt, s még ugyanebben az esztendőben a B. B. C. stúdiója is bemutatta Bartók versenyművét. Majd Philadelphia és Boston következik s a világ leghíresebb zenekarai és karmesterei. (Lemézre Menuhin és Furtwängler, illetőleg Isaac Stern és Leonhard Bernstein játszották.) Az amerikalak természetesen nem „félelmetes aktualitását” érezték meg, inkább a modern zene egyik csúcsteljesítményét ünnepelték benne. S ma már talán mi is így látjuk, s mint a humanizmus egyik legszebb kifejeződését értékeljük. Erre a műre is érvényesek Kodály Zoltán örökszép szavai, melyekkel mindenkinél tökéletesebben és teljesebben jelölte meg Bartók életművének helyét és szerepét korunkban: „Elment. Boldogok, akik segíthettek neki a védekezésül maga köré vont drótsövénny elbontásában. Az ittmaradtak dolga, hogy megnyissák az utat művei előtt; hadj jussanak ezek a művek oda, ahová szánva voltak: az emberek szívébe”.

Menuhin játékára természetesen nem alkalmasak a szokványos jelzők. Eleven erővel idézte fel az embert és művét, s ebben jó segítségére volt Ferenccsik János és a Magyar Állami Hangversenyzenekar.

(Rónay László)

FILMEK VILÁGÁBÓL. Más a gyártás és más az alkotás. Az előbbi mindig egy kissé hatásvadászat, mert a gyártó eleve a közönség tetszése felé kacsingat. Ezért mindig megalkuvás az eredménye a várható mind nagyobb siker és bevétel kedvéért. Az alkotásnál fordított az eset: a közlés belső kényszere ennél az elődleges motívum. Más kérdés természetesen, hogy a tolmácsolás mennyire sikerül, hogyan tudja a művész képekben elmondani azt, amit közölni akar. Ez utóbbi tehát mindig tiszteletet érdemel — még akkor is, ha elképzeléseit nem tudta valóra váltani a rendező. Két magyar filmről szeretnék szólni, melyek közül az *Özvegy menyasszonyok* az előbbi, s a *Négy lány egy udvarban* az utóbbi csoportba sorolható.

Az *Özvegy menyasszonyok* vígjáték. „Izgalmasan” indul: Gazdátlan taxi áll az országot mentén félig az árokba fordulva. A szituáció bűntényt sejtet, a sofőr eltűnt. A rendőség keresi az áldozatot, újságfelhívást tesz közzé. Meg is lesz a foganatja: jelentkeznek a „hozzátartozók”, számszerint hat „megözvegyült” menyasszony, minden hétköznapra egy. Különböző típusok — idősebbek és fiatalok, egyszerűek és csiszoltabbak, sőt, egy idegenvezető is akad közöttük. Már csak a vasárnapi flört-alany van hátra... s a taxisofőr-Casanova valóban épp nála vacsorázik — rabságban. Ezzel meg is oldódik az eltűnés rejtélye: az elcsábított leányzó erélyes papája rabolta el, hogy anyakönyvvezető előtt feleljen tetteért.

Közben kiderül, hogy a sofőr voltaképpen nem is házasságszédelgő, csupán csélszap. Áldozatainak csak érzelmeivel, hiszékenységgel él vissza, ám retiküllük tartalma után nem sóvárog, így a menyasszonyok fel se jelentik. A rendőrséget megfellebbezhetetlen talány elé állítja ez, hiszen a közreadott fényképről egy „átlag-bárgyú” férfi fizimiskája tekint rájuk. Mi lehet a titka, trükkje, netalán személyi varázsa? A nyomozás vezetője még a börtönbe is ellátogat, hogy egy lebukott, „valódi” házasságszédelgőtől — aki melleleg szintúgy nem valami szépfiú — kérjen szakmai felvilágosítást. A nők valamása fényt derít erre: ez az ember ráérezett a magányos nő lélek szeretetszomjára s így elég volt pár jól elhelyezett banális mondat ahhoz, hogy lépre menjenek. Annyi csupán: „Szeretlek, mert édesanyámra hasonlítasz”, vagy: „Veled sültkrumplin is ellennék”. Sablonos szövegek, de valahogy szívét, családi fészek utáni vágyat sejtetnek. A nyomozó rendőrtiszt is megpróbálkozik vele — felesége távollétében egy ifjúkori szerelménél a „csalhatatlan trükk” ezúttal azonban csődöt mond... E kis vargabetű után a sofőr sorsa menthetetlenül megindul a végkifejlet felé. Hasztalan szöki meg a rákényszerített arától, vonul kórházba — ahol menekülés közben egy nyolcadik nőt is megsejdit —, hiába fut a rendőrségre s jelenti föl önmagát, sorsa beteljesedik: annak rendje-módja szerint meg kell nősiennie.

Vígjátéktól — különösen olyantól, amelyik már számtalanszor megírt témához nyúl — nem szokás falrengető problémák megoldását számunkérni; legfeljebb a „little teach”-et, a kacagtatásba ágyazott hasznos tanulságot. A darab gyártói, mint már említettem, a siker felé kacsingattak. Igyekezettükben azután túl is licitáltak a követelményt, s egy mellékvonalat toldottak a témához — a rendőrtiszt fiaskóval végződő kalandját, amely épp azért rossz, mert mondhatni, önálló történet csíráit rejtí magában. Mindenképpen kilóg a filmből, szétveti annak adott keretét, s mert betét, szükségképpen elnagyolttá válik. Indokolatlan toldalék, amely kétféjű torzszülötté változtatja a darabot.

Az igényességre törekvő díszrendő, ám csak akkor, ha nem hatásvadászat a szülője, hanem ha igaz mondanivaló, közlési kényszer, nevelői szándék sugallja. A mesterkéltség mindenképpen bosszút áll — jelen esetben ez a ludas abban, hogy a főtéma kiaknázatlan maradt. Olcsó helyzetkomikumokra építettek itt, mesterkéltségi szituációkkal akarnak nevetetni ahelyett, hogy a nyolc nő kissé tragikomikus magányát bontakoztatták volna ki. Fanyarabb és mélyebb lélektani humorral közelebb férközhettek volna a nézőhöz, ha katarzist akarnak nyújtani s nem a tapsokra lesnek. Ez lett volna a valódi igényesség, mely az átlag fölé emeli a vígjátékot. Esetleg a finom szatíra magasságába — görbe tükröt tartva önmagunk, emberi gyarlóságunk elé... Kész produktumon már nem lehet változtatni, de tanulni lehet és kell is belőle. Gondolni kell erre a jövőben, akkor, ha majd Fedor Ágnes novellájánál eredetibb ötlet kerül

Gertler Viktor rendező kezébe. S hogy mindezek ellenére itt-ott jó szórakozást nyújt, szívböli nevetést vált ki, az inkább a kitűnő színművészek, elsősorban Garas Dezső érdeme.

A *Négy lány egy udvarban* annyiban kapcsolódik az előbbihez, hogy ennek is a női magány a témája — tragikusan fájó kicsengéssel. Nagy film lehetett volna belőle, s igazán kár, hogy nem lett azzá. Kár, mert alkotás, mert becsületes szándék hívta életre, komoly, emberi mondanivaló sugallta... Négy lány, négy falusi tanítónő lakik egyetlen fedél alatt: négy magányos szív, és mindegyiknek jeges reménytelenség a burka. Négyük közül egyik az igazgatónő s ebből a kényszerű együttlétből valami három az egy és egy a három ellen fura szituációja adódik. Puha porhó fedi az udvart, az ereszlől jégcsap függ alá. Nyugovóra térnek. Egyikük — Lenke — szobájába vidám társaság toppan be merő tévedésből: egy képeslap szerkesztője fotóriporterével, egy hivatásos vadász és az öreg sófőr. A véletlen látogatásból kellemes este lesz, csupán a vénlányág felé hajló Matild marad ki belőle. Szilvia, az igazgatónő, s Vilma, aki éppen egy jobb híján mezalianszra készül, becsípnek, kacérrá válnak, Lenke és a vadász viszont komoly érzelmekre lobbannak. A lány a búcsú túlfűtött pillanatában meg is igéri a vadásznak, hogy hamarosan felkeresi Pesten.

Szilvia eleinte meg akarja gátolni a találkozást, később azonban megesk a szíve Lenkén, és mindenben segítségére lesz. Egy pesti pedagógus-értekezlet ad erre alkalmat. A fővárosban azután sok minden kiderül. Az is, hogy Szilvia sebe honnan ered, s az is, hogy a vadász érzelme — aki mellesleg osztályvezető a minisztériumban — csak fellobbanás volt, amolyan kiszállási kaland. Lenke ugyan elmegy vele a hivatalsegéd lakására, amit a férfi a sajátjának állít be, ám a hazugságok halmazza mindinkább nyilvánvalóvá válik, a szerelem homokvárként omlik össze a lány lelkében... Nem történik semmi, csak egy fiatal élet megy tönkre, a szívre újra ráfagy a reménytelenség jégpáncélja, a lélek duruzsoló kályhájában kihúny a lobogás, s csupán egyetlen pisla lán-goscska marad vigasztalásnak: a hivatástudat.

Nagyon jó film „alapállása”, mely a vidéken élő, magányba zárt fiatal nők kiszolgáltatottságát vetíti elénk. Az eseménytelen hétköznapiakat, a magány szürkülését, amellyből a fájó hiányérzet támad: sehol egy társ, egy szellemi partner, akivel megoszthatnák a munkanapok és a pihenés apró gondjait, örömeit. Csoda-e, hogy amikor egy városi ember holmi kiszállás kapcsán odavetődik — akinek jó a modora, divatos a nyakkendője, ápolt a keze, kellemes illatú a kölnije — a nőben szinte azonnal az érzések légiója támad fel? Nem csoda, szinte természetes ez. Annál nagyobb a férfi felelőssége, aki ezt a tálcán kínált lehetőséget kihasználja, nem törődve a lelki következményekkel, amelyek által a jövő magánya még kilátástalanabbá, még fájdalmasabbá válik, hiszen már emlékek, kínzó reminiscenciák is kapcsolódnak hozzá...

Sokatigérő kezdet ez, alaposan felcsigázza az érdeklődést, annál nagyobb a néző csalódottsága, mikor a folytatás elmarad. Mert míg a falusi jelenetben csupán egy durva hiba akad — a magány illusztrálására szolgáló giccses Krisztus-olajnyomat eléggé izléstelen és elhibázott felvillantása, — addig a fővárosi képsor feszültsége szinte lineárisan csökken. Már több ízben megállapítottuk: a vontatottság, a felesleges üresjárat nem ad feszítőerőt, csupán unalmat. Tudjuk, érezzük, hogy a rendező, Zolnay Pál a légvárak lassú, puha összeomlását akarta a visszatartott tempóval tolmácsolni, ám a vállalt feladat meghaladt erejét. Értékes kárpótlást nyújt viszont Törőcsik Mari szívbemarkolóan hiteles alakítása. A néző így ebben a filmben sem jut el a katarzishoz. Lelki emócióiból csupán egy sajnálkozó mondatra telik: „Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas...”

(Bittei Lajos)

VILÁGNÉZETEK HARCA. Ezzel a címmel jelent meg tavaly Louvainben, és pedig magyar nyelven, egy Belgiumban munkálkodó honfitársunknak, Szabó Ferencnek könyve, amelyben a teológus szerző főleg mai írók és gondolkodók műveinek kritikái taglalásával igyekszik témáját kifejtetni és megvilágítani. Kiinduló tétele az, hogy a világnézetek ma igazában két fronton állnak szemben egymással. Az egyik az Istent igenlő, a másik az Istent taga-

dó humanizmus. A modern embernek e kettő között kell választania: beállítja-e életszemléletébe Istent, vagy ellene foglal állást?

Albert Camus például, akiről Szabó igen eleven képet fest, az a humanista, aki igényli a rossztól, a bűntől való megváltást, de nem tud Istenben, Jézusban hinni. Fáj neki viszont „az a tragédiánk, hogy Isten egyedül hagyott”. Camus — mondja a szerző — eljutott Nagypéntekig, de a husvéti öröm harangzúgása már nem hatolt be lelkébe. Két frót állít vele szembe, akik világnézeti szintézisükben megtalálták Istent: Georges Bernanos-t és François Mauriac-ot. Egyikük sem hűnyja be szemét az emberi szenvedélyek, vágyak sötét útja előtt, de meglátják a bűn által eltorzított emberi szívekben a kegyelem meglátását, a túlradó isteni jóság és szeretet melegét is. Költőnél is észlelhető a kettős irányzat. Szabó Ferenc főleg a francia költőket elemzi, de figyelemmel fordul a magyarok felé is.

A világnézeti alakulást talán Babits Mihálynál rajzolja meg legdrámaibb módon. Babits átéli a küzdelem minden fázisát a „Nyugtalanság völgyén” keresztül egészen az ismeretlen Óceánig, Istenig. Egy másik nagy költőnk, Szabó Lőrinc lelkét is marcangolta az egzisztencialista világszemlélet „ugrás a semmibe” gondolata. Ő is, akárcsak Camus, megsejti, hogy az élet útján Krisztus az igazi utitársa, de ő sem tud benne hinni. Bár — mint elsírja — „Szívem szakad, oly egyedül vagyok, s kell a hit, a közösség, szeretet” (Az Arny keze). Ilyesmi kicsengését érzi a szerző Illyés Gyulánál (Új versek, 1961) is. Illyés sem hisz Istenben és az örök életben, de amikor látja, hogy minden az elmúlásra, a halálra emlékezteti, az évszakok változása éppúgy, mint az ősz hulló szépségei, szorongás fogja el: a saját sorsának kérdése. Drámai erővel festi meg „Tiszttitűz” című nagy költeményében ezt a lelki állapotát: onnan felülről, Istentől, az Okozótól vár a végsőkre vonatkozó feleletet, és fel-fel zúgnak emlékezetében a husvéti harangok, melyeket réges-régen a nagyszombati körmeneteken hallott a „puszták népének” allelujás éneke kíséretében. Az „örök árva” József Attila is eped valami nagy szeretetre, amelyet nem találhatott meg földi életében. Oly meghatóan jut kifejezésre ez „Nem emel föl” című versében:

*Nem emel föl már senki sem,
belenehezültem a sárba.
Fogadj fiadnak istenem,
hogy ne legyek kegyetlen árva.
Fogj össze formáló alak,
s amire kényszerítnek engem,
hogy valljalak, tagadjalak,
segíts meg mindkét szükségemben.
Tudod szívem mily kisgyereke-
ne viszonzod a tagadásom;
ne vakítsd meg a lelkemet,
néha engedd, hogy mennybe lásson.*

Már teljesen az istenhívó világnézet ihletett nagy „hegedűse” Sík Sándor, akinek legmelegebb, legmegkapóbb versei nemcsak a természet és élet szépségeit zengik, hanem a vallásos, mély élmények szépségeit is.

Írók és költők után több filozófusra is kitér Szabó Ferenc. Igen behatóan foglalkozik a külföldön legismertebb magyar marxista gondolkodóval, Lukács Györggyel, főleg azzal a vitával, amelyet Lukács az egzisztencialistákkal folytatott. Utóbbiak kiemelkedő képviselője, Sartre is ateista. „Mindkét ateizmus humanizmust hirdet, humanizmust, ahol a humánus állítása egyet jelent a divinum tagadásával” — vonja le következtetését Szabó. A marxista világnézetben felesleges az Isten-eszmé, mert a marxisták úgy vélik, hogy az élet nagy problémáira kielégítő feleletet ad a tudomány, amely a múlt században felfedezte az evolúciót, de egyébként is a kezdet és a vég kérdését kiküszöbölő az anyag örökkévalóságának és szüntelen körforgásának tétele. Ésszerű tehát, hogy az istenhit elfogadói is számoljanak ezekkel a kérdésekkel. Ez indítja a könyv szerzőjét Teilhard de Chardin bemutatására.

Teilhard, akinek életművével folyóiratunkban is többször foglalkoztunk, a lét eredetének forrását a keresztény kinyilatkoztatás tanából veszi és Istenben találja meg, aki a mindenség Omegája, ősforrása, első Okozója. Minden tőle ered, ő az anyag teremője. Ebből az anyagból a fejlődés folyamán alakul ki fokozatosan a világmindenség. Ez a fejlődés progresszív, fokozatosan emelkedő és konvergális, mindig körben haladó mozgási irányt követ. Az anyag benső potenciáiból fejlődnek ki a szervesetlen lények; mind magasabb fokain az összetettek, tehát tökéletesebb lények, egészen a szervesek, az élő világáig. Az élővilág konvergális fejlődése folyamán a mindjobban öntudatosuló anyagból fejlődik ki „hominizáció” folytán az ember. A szellemi öntudatos emberben azonban — állítja Teilhard — az evolúció még nem éri el végső csúcst, tovább halad az társadalmi öntudatosulás felé. Teilhard meggyőződése, hogy a megtestesült Isten-ember, Krisztus, nemcsak a bűnös ember megváltásáért jött a világra, hanem az egész mindenség, az egész teremtés művének, tehát az anyagnak is megszentelésére. Krisztus a központ, aki nemcsak az embert emeli fel a természetfeletti, isteni világba, hanem az emberen keresztül az egész világot. Ő a mindenség organikus központja, aki felé tart minden konvergáló fejlődési folyamat. Gyorsabb, vagy lassúbb, szélesebb vagy szűkebb mozgó spirális körben, de a végső csúcsponton minden szükség-szerűen találkozik. Ez a csúcspont az Omega, Krisztus, akiben a mindenség megdicsőül és új világgá alakul át.

Teilhard de Chardin a maga világképében — mutat rá Szabó Ferenc — a mai tudományos elképzeléseket igyekszik egységes szintézisben egyesíteni a keresztény kinyilatkoztatással. Van ebben a szintézisben sok homályos pont, sok olyan hiátus is, amelyet Teilhard nem dolgozott ki részleteiben. Az innen eredő tudományos vagy teológiai nehézségek kiküszöbölése okából még sok vizsgálódásra, főleg pedig nagy óvatosságra van szükség. Tény azonban — alapítja meg Szabó —, hogy Teilhard művében ma mindtöbben megtalálják a keresztény szempontból is kielégítő világnézeti szintézist, s ez éppen Teilhard egyre általánosabb népszerűségének és tekintélyének nyitja.

A könyv Szabó Ferenc tudományos pályájának első, de máris sikerült alkotása. Bizalommal várjuk a remélhetően soronkövetkezőket is. (Erdey Ferenc)

TATAY JÁNOS EMLÉKEZETE. Három évforduló egymásba fonódó fénye is idézi néhai *Tatay* János győri kanonok és papnevelő intézeti kormányzó alakját. 1962-ben volt száz esztendeje, hogy 73 éves korában meghalt. A múlt évben volt 150 esztendeje, hogy *Berzsenyi* Dániel első verses könyve *Tatay* János és tizennégy pesti kispap-társa költségén megjelent, míg az időn ősszel van ugyancsak 150 esztendeje, hogy *Tatay* az egyik első magyar költőnő, az akkor 19 éves *Dukai Takách* Judit verseit elküldte *Kazinczy*nak, és ezzel a holló fürtű, kék szemű Vas-megyei leányt elindította az országos hírnév és elismertetés felé.

Tatay első életírója, a bencés *Ferenczy* Jakab megírta, hogy *Berzsenyi* tulajdonképpen *Tatay*nak köszönhetette, hogy a pesti kispapok összeadták a pénzt versei kinyomtatására. *Tatay* ugyanis olyan lelkesedéssel magasztalta a versek szépségét, hogy a fiatal levitát is mind elteltek áldozatos költészetszeretettel. Nem méltatlanul érte hát *Tatay*t a kitüntetés, hogy *Berzsenyi* is. *Kazinczy* is barátságába fogadta és leveleivel is megtisztelte.

Tatay a szombathelyi egyházmegye kispapjaként tanult a pesti egyetem hittudományi karán. Tanulmányait 1813-ban fejezte be. Első szentmiséjére, amelyet Zircen mutatott be, *Kazinczy*t is meghívta. *Kazinczy* el is fogadta a meghívást, a misén azonban mégsem volt ott. A primícia ugyanis egybe esett *Kazinczy* első aratásával. Csak az előző esztendőben kapta meg birtokrészeit és kezdhette meg önálló gazdálkodását. Mint írta, fontos érdek fűződött hozzá, hogy első aratásánál a gazda vigyázó szeme is felügyeljen a több megyébe szétszórt birtokrészekre. Ezért nem indulhatott el a távoli dunántúli útra. *Kazinczy* arra kérte *Tatay*t és általa kispaptársait: legyenek rajta, hogy nyelvünk bennük *Bourdalous*-kat, *Bossuet*-ket, *Fénelon*-okat nyerjen. Induljanak *Telegdi*, *Pázmány* és *Káldi* után — tanácsolta.¹ *Kazinczy* arcképével is megajándékozta *Tatay*t.

Guzmics Izidor bencés főiskolai tanár, a későbbi bakonybéli apát, aki szintén ott volt a Berzsenyi-versek nyomdaköltségét összeadó pesti kispapok között, 1823. őszén Sopron megyében járt és Tatayt is meglátogatta, aki 1821. óta Lövi plébánosa volt. „Nála láttam azt — írta 1823. novemberében Kazinczknak — a mit neki egyedül irigylek — a Te képedet.”² Lövi a győri egyházmegyéhez tartozik. Tatay úgy került oda plébánosnak, hogy a kegyúr, Széchenyi Pál gróf, István testvéréből, őt prezentálta. A Széchenyi családhoz pedig az a kapcsolat fűzte, hogy egy ideig Batthyány Miklós gróf és Széchenyi Franciska — Széchenyi István nővére — fiának a nevelője volt. Győri kanonokká 1851-ben nevezték ki.

Lövi plébánossága előtt Szombathelyen működött. Először mint szeminaryumi tanulmányi felügyelő, utóbb mint a hittudományi főiskola egyházjog- és történelem-tanára. Úgy látszik, már ekkor szeretett volna plébániát kapni. Az egyházasheteyi óhajtott volna. Lehet, hogy azért, mivel a heteyi plébánia egyik filiája éppen Duka volt. Itt lakott a kis költő, akinek fejlődését és érvenyesülését Tatay erősen igyekezett előmozdítani. A maga és egykori tanára, Kresznerics Ferenc gazdag könyvtárából könyveket vitt neki, hogy tudását növelhesse. A kegyúr azonban másnak adta a bemutató levelet.

Tatay sérelme csinos allegóriára ihlette a dukai költőt. „A kesergő özvegy” a címe az allegóriának. A kesergő özvegy a heteyi plébánia. Két leányával: a dukai és somlói főkegyházzal együtt amiatt sírt, hogy nem lehet a választottjáié, mert a derék Tatay a patrónus rosszakarata miatt nem juthatott hozzá a plébániához. A verset Tatay Pesten Trattner János nyomdájában kinyomatta. Tatay gesztusa két nem várt elismerést hozott Takách Juditnak. A verset ugyanis megküldte Festetich Györgynek, aki bátyjával együtt meghívta magához Keszthelyre. Látogatásukkor Kopácsy József veszprémi püspököt, a későbbi hercegprimást is ott találták Festetichnél. Mind a ketten kitüntető szeretettel fogadták az egyre jobban elhíresülő költő lányt, aki — akárcsak Berzsenyi, akihez egyébként rokonai szálak is fűzték. — szintén evangélikus vallású volt. A vers egy példányát eljutott a Párizsban állomásozó magyar katonákhoz is. Ezek a Napoleon leverése óta Franciaországban rostokoló vitézek kitörő örömmel fogadták a magyar verset, és lelkes dicsérő sorokkal üdvözölték „a kemenesaljai Comoenst”. Csillagnak, virágnak nevezték a költőt, aki sötétségben világít, műveletlen földön virít.

Tatay maga is ügyesen verselt. A szombathelyi hittudományi főiskola könyvtára ma is őrzi egy kéziratos, latinnyelvű versét, amelyet 1809-ben, első éves kispap korában Nagy József szombathelyi nagyprépost, az országos nevű egyháziszónok tiszteletére írt. A kódexszerű, külső kiállításában is díszesnek szánt hatoldalas írat huszonkét disztichonban dicsőíti a nagyprépostot, akinek a szívét is felajánlja pártfogásáért. Hogy miben állt a pártfogás, ma már nem tudjuk. Tatay, akinek szülei Zala megyében laktak, Szombathelyen végezte a gimnáziumot és a filozófiát. Valószínű, hogy a nagyprépost, aki szintén Zala szülőltje volt, és akinek asztalánál állandóan hat-nyolc diák vendégeskedett, Tatayt is vendégül látta. A költemény tartalma nem haladja túl a megszokott közönséges versek szintjét, a szokványos mondánivalót, azonban kifogástalan disztichonok közvetítik. Aki írta, otthon volt a latin nyelvben!

1812-ben Tatay magyar verseket küldött Berzsenyinek bírálatra. Berzsenyi bírálata ez volt: „Verseidet nagy gyönyörűséggel olvastam, s nem letem bennük semmi gáncsolat. Nyelved oly szép, oly hajlékony, hogy azt szeretni fogja minden. — Neked oktatóra szükséged nincs.”³ Kár, hogy ebből a nem illetéktelen részről dicsért készségből csak alkalmi versek születtek!

Fokozódik rokonszenvünk és tiszteletünk Tatay iránt, ha könyvtárával is megismerkedünk. Az utókorra maradt Tatay könyvtárának 1829. évi jegyzéke. A mintegy hatszáz kötetre és füzetre rúgó gyűjteményt halála után a győri kispapok örökölték.⁴ A könyvek jelentős része a papi hivatás gyakorlására való minél alaposabb felkészülés eszköze. Szentírása négy is volt. (Görög nyelvű is.) Prédikációs könyve harmincnál is több, a magyar mellett latin és német is. Szép gyűjteménye volt a szentírástudománnyal foglalkozó művekből, de még ennél is gazdagabb gyűjteménye egyházzajgi és történelmi munkákból. A magyar és római jog is alaposan érdekelhette: Verbóczy Hármaskönyve mellett

Huszty jogi tankönyve, Kelemen Imre négykötetes magyar magánjoga és Justinianus császár Institúciói is ott sorakoztak a könyves polán. Jóformán hiánytalanul megvoltak a könyvtárban a római klasszikusok. *Július Caesarnak* a gall háborúról írott kommentárjai éppen úgy megvoltak, mint — teszem azt — *Martialis* epigrammái vagy *Terentius* komédiái. Ugyanezt mondhatjuk a korabeli magyar szépirodalomról és folyóiratokról is. Járatta az első magyar katolikus hittudományi folyóiratot, a Veszprémben szerkesztett *Egyházi Ertekezéseket*. *Döbrentey* Gábor folyóiratának, az *Erdélyi Múzeumnak* mind a tíz száma megvolt. (*Döbrentey*-hez személyes barátság is fűzte.) Több évfolyam halmozódott fel a *Tudományos Gyűjteményből*. Járatta a *Muzariont*, aztán *Kölcsey* Ferenc és *Szemere* Pál igényes folyóiratát, az *Elet és Literaturát*. Az *Aurórából* három kötetet vett meg, a *Hébe* című almanachból ötöt. A korabeli tudományos irodalomnak és szépirodalomnak nincsen olyan terméke, amelyet a katalógusban meg nem találhatnánk. *Révay* Miklós alapvető nyelvészeti munkái, a szombathelyi *Bitniz* Lajos Marciabányi díjjal jutalmazott nyelvtudományi műve, *Virág* Benedek *Magyar* századokjai, *Toldy* Ferenc *Handbuch der ungarischen Poesie*-ja csakúgy megtalálhatók, mint — mondjuk — a községi származású *Horváth* János egyetemi tanár latin nyelvű fizikája. *Berzsenyi* és *Csokonai* versei, *Fazekas* Mihály *Ludas Matyija*, *Fáy* András meséi, *Guzmics* Izidor *Theokritosz*-fordításai, *Kis János* versei, *Kisfaludy* Károly *Eredeti Magyar Játékzíne*, *Kisfaludy* Sándortól *Himfy szerelmei*, a *Regék* és a *Hunyadi*-dráma, *Vörösmartytól* a *Zalán futása*, *Döbrentey* Gábor *Jorickja*, *Baróti Szabó* Dávid *Aeneis* fordítása adják a szépirodalmi rész magját.

Aki ezt a könyvtárt összeszedte, ismerte kora irodalmát: szakirodalmat, szépirodalmat egyaránt. Ő is mondhatjuk: ismerte a magyar szellemek egy bizonyos időszakon át minden megnyilatkozását. Hányan mondhatták el ezt magukról abban a korban?

Tatayt az elvetélt író szakmai vonzalma, kiműveltebb ízlése is vezette *Berzsenyi* és *Takách* Judit szolgálatában. Hamis képet kapnánk azonban egyéniségéről, ha lelkes áldozat- és szolgálatkészségét egyedül erre vezetnők vissza. Meg kell látnunk mozgatóerői között a hazafias szándékot, népe szolgálatának a vágyát is. A magyarság haladásának, sőt nemzetként való megmaradásának középponti kérdése a XIX. század első évtizedeiben a magyar nyelvnek az iskolákban és hivatalokban uralomra juttatása, a magyar nyelvnek a fejlődő tudomány, ipar és a komplikáltabb életérzés fogalmainak kifejezésére alkalmassá tétele volt. Ezt az egyetemes magyar feladatot szolgálta Tatay, ennek a szolgálatában sietett protestáns tehetségek segítségére.

(Hegedűs Ferenc)

Jegyzetek: 1. Váczy János: *Kazinczy* Ferenc levelezése X. kötet 148 lap. — 2. *Kazinczy* és *Guzmics* Izidor levelezése 30. lap. — 3. *Merényi* Oszkár: *Berzsenyi* Dániel ismeretlen és kiadatlan levelei (Budapest, 1938.) 29. lap. — 4. A könyvtár jegyzékét *Mohl* Adolf *Lövő története* (Győr, 1930.) c. műve 202–208. lapjain közli.

ANTIK TANULMÁNYOK. *Trencsényi Waldapfel* Imre tíz tanulmányát tíz ízléses kis kötetben jelentette meg az Akadémiai Kiadó. A tanulmányok nagyobb része nem ismeretlen az antikvitás iránt érdeklődők számára: könyvekhez írt előszók, vagy önálló tanulmányok formájában folyóiratokban már mind megjelentek. Így, összegyűjtve, a tudós-műfordító életműve egy részéül, illetőleg egy szakasz lezárásául fogadhatjuk. S amikor Homérosztól Horatiusig elmondta a magáét a tudós-kommentátor, ott ismét átveszik birodalmukat a versek, vígjátékok, történeti művek és drámák, most már kalauz nélkül is eligazodhatunk bennük, megérthetjük eddig talán rejtve maradt szépségeiket. (Ezért is kíváncsatos lenne, ha ugyanilyen gyűjteményben közhez vehetnők *Trencsényi* műfordításait is.)

Trencsényi professzor persze több egyszerű idegenvezetőnél. Az antikvitás az ő számára mindig élő valóság, amelynek mindig van időszerű mondanivalója. Az ő pályája is nagyjából a *Nyugat* „harmadik nemzedékének” útjával együtt indult (novellája, a *Porta coeli* dicséretet nyert a *Nyugat* novella-pályázatán) s benne élt a nemzedék irodalmi érdeklődésének kezdetben nagyon is antikos

folyamatában. (Ez a bukolikus-idillikus hangulat egyként jellemzi Radnóti, Vas István, Jankovich, Hajnal Anna, Toldalagi és a többiek pályakezdését.) Trencsényi igyekezett megfelelni formába ágyazni, megfelelni irányba terelni ezt az érdeklődést. Radnótival és a fiatal Vas Istvánnal ő kedveltette meg az antikok fordítását (igen érdekesen ír erről Vas István az *Új Írás* 1962. áprilisi számában) s ő mondotta ki talán elsőnek, hogy a klasszikusokhoz való viszonyunk mindig „korszerűen determinált”. A kor-igényre válaszolva jelentette meg első jelentős művét, a Horatius noster című versantológiát, melynek utószava szerepel a most megjelent kötetek egyikében is. Kerényi Károly meglehetősen irracionális Horatius-képe mellett Trencsényi Horatiusnak éppen a racionális — aktuális — vonatkozásait emelte ki. Arra felelt, miért éppen az ódák és epodoszok költője irányította a mindenkori magyar irodalmi és társadalmi közízlést. Ez a tanulmánya egyike a modern klasszika-filológia jelentős teljesítményeinek s igen sok követőre és utánérzőre talált azóta is.

Trencsényi egyik szerkesztője volt (Hajnal Annával) az Argonauták című folyóiratnak (1937—38). A háború felé tartó ország közepén amolyan antik műhely volt ez a sajnálatosan rövidéletű kezdeményezés. Írói körének akkori hangulatát fejezi ki a korán elhallgatott Habán Mihály:

*Itt hiába kiáltasz,
Magányban, félhomályban
Járunk már ezer éve,
S nyomtalanul veszünk el.* (Itt hiába kiáltasz)

A folyóirat műhely-jellegére utalt Kardos László és Keszi Imre párhuzamos Goethe-fordítása. (A bűvészinas), izlésbeli irányát és célkitűzését pedig Radnóti Miklós Tibullus-fordítása fejezte ki leghehívebben:

*Ó, ki találta föl a rettentő fegyvereket rég?
Mily fene vasból vert marcona vad lehetett!
Akkor kezdte a harcot a békés emberiség itt,
akkor lelt rövidebb útra a szörnyű halál!*

(Tibullus: Detestatio belli)

S erre a halálhangulatra felel Vergilius pásztorának egyik látomásosan szép, békés idillt idéző szava (I. ecloga; Vas István fordítása u. o.):

*Még csak ez este maradj velem, itt nálam lepihenhatsz,
Zöld levelekből im itt van az ág, nézd, itt van az alma,
Van puha gesztenye itt, van sajtom is elegendő,
Nézd, a közelben hogy gomolyog föl a füst a tanyákról,
És a tanyákra a hegyről szállnak alá nagyobb árnyak.*

Trencsényi „A vándor és a bújdosó” című cikkében mintegy a folyóirat programját is kifejtette, mondván: „a magyarság magva lehet az európai megértésnek”. (Ugyanez volt a másik rövidéletű folyóiratnak, a Gál István—Bóka László szerkesztette Apollónak a programja, s ezt a gondolatot hangsúlyozta a régi Vigilia egyik-másik cikkírója is!) Az európai megértés és béke zálogát Trencsényi elsősorban az antikokban, Vergilius eclogaiban, a IV. ecloga aranykört idéző látomásában vélte megtalálni. (Ezt a gondolatot fejtegeti a Pásztori magyar Vergilius című kötet kísérő tanulmányában 1938-ban). — S amikor az aranykor helyett a vaskor, a második világháború érkezett el, Trencsényi akkor is tudott erőt meríteni szeretett Horatiusából, akiről 1944 márciusában írta legszebb és legmélyebb tanulmányát. (Bevezetés Erdődy János Horatius fordításához.) „Aval az érzéssel tettem pontot a végére — írja —, mint ahogyan a hajótörött zárja le a palackot, amelybe utolsó üzenetét rejtette.”

Szerencsére nem az utolsó üzenet volt. A felszabadulás után Trencsényi Waldapfel Imre immár akadályoztatás nélkül, hamarosan mint egyetemi tanár folytatta kutatásait, melyek egyre inkább a szorosan vett szaktudomány felé vezették. Jelen tanulmányainak nagy része már ebből az időből származik s elsősorban a szakembert ragadják meg imponáló anyagismeretükkel és szellemes következtetéseikkel. Néhol a detektívrégények izgalmával kísérjük a professzort, aki mint a „mesterdetektív” bonyolítja a szálakat egészen a kifejeletig. Még ott is élvezet e tudományos felfedező út részeseinek lennünk, ahol az eredmény nyomán néha kétségeink támadnak. A Terentiusról szóló tanul-

mányban például meggyőzően és szépen elemzi Trencsényi a Scipiókör humanizmusát — melynek Terentius is részese volt — és úgy véli, hogy a római erényeket képviselő zord öreg ellenlábast, Catot gúnyolta ki Terentius A delp-hone című darabjának Demeájában. Ezt bizvást elfogadhatjuk, az azonban már nem ilyen bizonyos, hogy Cato öregkorban kötött házasságát is kigúnyolja az író — noha erre is lehet következtetni. A kronológiai nehézségek viszont inkább a hipotézisek közé utalják a szellemes eszmefuttatást. (A szubjektív módszer veszélyeire már *Halász* Gábor is utalt a Pásztori magyar Vergiliusról írt méltatásában, a *Nyugat* 1938-as évfolyamában.) Ugyanígy támadhatnak ellentmondásaink egy régebbi Ciceró és Lucrétius-tanulmányok az utóbbira vonatkozó részeivel kapcsolatban is (Vallástörténeti tanulmányok).

Az összes írásokon vezérfonalként húzódik végig a humanitás, az antikvitáson edzett korszerű humanitás eszménye. Ennek kifejezésére Trencsényi nem egyszer él modern és nagyon érdekes analógiákkal. Homérosz népköltészetből sarjadt alkotásmódjáról szólva például, megemlíti Szulejman Szaltszkij dagesztán népköltőt, mint az elnyomás alól felszabaduló és szabadon alkotó művészs jelképét. Ugyanígy nagyon találók azok a sorok, amelyekben Aischylos „veszedelmes aktualitásáról” szól. Csak sajnálni lehet, hogy a sok példa mellett Vergilius eclogáival kapcsolatban nem elemzte részletesen Radnóti Miklós eclogáit (mint ezt 1958/59. évi egyetemi előadásaiban tette).

Valahol mégis hiányosnak érezzük ezeket a köteteket. Trencsényi professzor hiába fest meggyőző és egységes képet a görög és római irodalom nagyjairól és legizgalmasabb hangváltásairól, hiába él a legmodernebb és legmeggyőzőbb világirodalmi párhuzamokkal s hiába aktualizálja a legelrejtettebbnek tűnő kérdéseket is, egy valamire nem válaszol: hol a helye és mi a szerepe a latin és görög nyelvi műveltségnek a m á b a n ! Vagy másként: elkerülhetetlen visszahatása-e a régebbi „latinus” kultúrának a most tapasztalható érdek telenség. (Itt nem a fordítások iránt mutatkozó keresletre gondolunk!) Vas István annak idején a „Horatius nostrerről” szólva már utalt Horatius „eltávolodására”. Mi most egy nagyobb és fájdalmasabb eltávolodásnak vagyunk részesei: a latin és görög nyelv gyors kiszorulásának. Helyes és szükséges jelenség ez? Vagy talán még segítene rajta egy Kerényi Károlyhoz hasonló, vatesi magaslatookban járó filológus, aki ismét meg tudja teremteni a „mitosz mitozását”? Úgy véljük kétségeinkre Trencsényi Waldapfel Imrétől várhatjuk a legautentikusabb választ és — módszert.

(Rónay László)

A LELKI ÉLET MESTEREI ÍRÁSAIBÓL. Ez a címe Kecskés Pál könyvének, amelyben a kitűnő szerző, a Hittudományi Akadémia professzora, másfélezer esztendő keresztény gondolkodóinak, a legrégebbi egyházi hagyományok feljegyzőinek, az egyházatyáknak és hittudósoknak, rendalapítóknak, a nagy vezetőknak és az életszentség egyszerű „gyalogosainak” immár klasszikussá vált lelki vallomásaiból ragad ki megkapó sorokat.*

Első pillanatra könnyűnek látszik az ilyen válogatás, legalábbis olyannak, amiben az anyag jó ismeretével rendelkező, rutinos szerkesztő kedvét lelheti. Ha azonban arra gondolunk, hogy korunkban az aszketikus irodalom még a lelki olvasmányok körében sem a legkeresettebb, vagy nem minősíthető általánosnak az iránta megnyilatkozó igény: ez mindjárt megéreztet valamit a vállalkozás kockázatából. Tegyük hozzá rögtön azt is, hogy Kecskés Pál az első keresztény századoktól a XVII. század közepéig terjedő időszak lelki-klaszikusainak vallomásaiból kívánt meríteni. Tehát a hozzánk időben s a lelki élet stílusában sem annyira közelálló korok egyházi szerzőiből. S itt rögtön felmerülhet a kérdés: van-e aktuális és szívünkhez férközhető mondanivalója egy Nyssai Szent Gergelynek, Damaszkuszi Szent Jánosnak, Szent Ireneusnak, Jeruzsálemi Szent Cirillnek és a többieknek a mai vallásos ember számára, aki végeredményben mégiscsak olyan lelki kultúrán nőtt fel, melynek ihletői Nagy Szent Albert, Bellarmin Szent Róbert, Bosco Szent János, Vianney, Lisieuxi Szent Teréz, Szent X. Pius és rajtuk kívül korunk nagy konvertitái voltak.

* Szent István Társulat kiadása, 256 oldal, ára 35,— forint.

Persze, ezt a kérdést kevesen fogják így feltenni, hiszen mindannyian elsősorban a jó lelkiolvasmány utáni szomjúsággal nyúlunk Kecskés Pál könyvéhez. Olyan lelki napló igényével, melyet mások írtak ugyan, de valamilyen mélységes rezonál a lelkünk. Ezt a szomjúságot és lelkiolvasmány-igényt megérezte a válogató is, mert előszavának már első mondatában utal arra, hogy munkája közben elsősorban azokra gondolt, „akiknek nincs idejük és módjuk az eredeti művek olvasására”.

Ebben a szerkesztői jószándékban az olvasó iránti figyelmességen túlmenő céltudatosságot is kell látnunk, amit a könyv ismételt és elmélkedve végzett olvasása után ki-ki élményszerűen tapasztalhat. Nevezetesen azt, hogy a Szent István Társulatnak ez a rágóta nélkülözött kiadványa voltaképpen kettős igényt elégít ki. Úgy is mondhatnánk, hogy két műfaj mesteri ötvözete. Lelkiolvasmány, azaz: mindennapi kenyér a lelki élet magasabb szintjét kereső vallásos ember számára. Ugyanakkor a hitigazságoknak, az evangélium útmutatásának, az egyház tanításának csodálatos színképelemzését valósítja meg a lelki élet nagy mestereinek megszólaltatásával.

Mindezt okszerű, szorosra zárt, a mai ember vallásos életének morfológiáját és érdeklődését figyelemmel kísérő rendszerezésben. „A lélek napja” című fejezetben a kegyelemtan bontakozik ki előttünk. Isten jelentése a világban és bennünk. Az Istennel szüntelen találkozni vágyó ember kitárulkozása a természetfeletti életrend irányába, a találkozás megpecsételése Krisztus megváltói működésében, maradandóvá tétele az egyházban és a szentségeken. Talán legkiemelkedőbbben modern és mai mondanivalójú a „Tökéletesség útja” című fejezet, mert lapról-lapra haladva foszt meg bennünket attól a mindjobban kísértő illúzióktól, hogy a jó szerént vett lelki élet valamiféle idill és ünnepi ellágyulás. És attól is, hogy a mi zaklatott, kevés idejű mai életünknek a kategóriái közé nem fér be az elmélyültebb és tökéletesebb lelki élet, az önmagunk legbensőbb rejtekéhez való visszavonulás az elmélkedés csendjében. Végül „A lélek kibontakozása” című fejezetben az egész emberségünket érvényre juttató, az evilági viszonylatokban is egy erkölcsi értékrendbe illesztő erények zónájába vezetnek azok a vallomások, amelyekből az élmény forrósága süt, az őszinte közvetlenség szelíd hangja szól hozzánk, bátorító gyengdséggel.

Egy zárt rendszerbe szorított elmélkedési anyagnak mindig megvan az a hátránya, hogy fárasztó, s a részleteknek az egészbe illesztése túlságosan is igénybe veszi az ember szellemi készletét. Itt azonban semmi sem fárasztó, mert a könyv rendszerező metódusa csupán összefoglaló keret. A fejezetek nem kezdődnek és nem végződnek be. Ott lehet folytatni a tegnapit, ahol ma éppen kinyitjuk, s nincs folytonossági-hiány érzetünk. Egy elragadó örök tárgyalásban van részünk, olyan üdítő értelmi és érzelmi tevékenységben, melyhez nemcsak a kiváltságosak, nemcsak az előrejutottak, a hit dolgaiban képzetek férközhetnek, hanem az egyszerűek is. Nemcsak a beérkezettek, hanem azok is, akik még az út elején bátortalanokodnak, vagy máris elesnek.

Úgy érezzük, az elmondottakkal feleltünk is arra a kérdésre: régi korok megporosodott aktaiban, a lelkiélet sok évszázaddal előttünk élt nyomravezetőinek írásaiban találhatunk-e valamit, ami nekünk szól, mai embereknak? — A legigényesebb olvasó számára is azzal a meglepetéssel szolgál Kecskés Pál válogatása, hogy ha nem állana ott az egyes mozaik kockák alatt a szerzők neve, nehéz lenne elhinni, hogy egy friss gondolat, modernnek ható rátapintás éppen egy sivatagi atyától származik.

De ebben nemcsak az avatott válogatásnak, hanem a fordítói művészetnek is szerepe van, ami nagyrészt szintén a válogató munkája.

(Magyar Ferenc)

Felöl kiadó: Saád Béla

G. J. Balassagyarmat. — Igaza van olvasónknak. A cikkben idézett 1952. évi 23. törvényerejű rendelet szóbanforgó paragrafusa, amely büntetendő cselekménynek minősítette, ha a lelkész vagy más, vallási szertartás elvégzésére jogosult személy egyházi házasságnál közreműködik, mielőtt a házasságot polgárilag megkötötték volna, időközben valóban hatályát veszítette. A cikkíró figyelmét elkerülte, az 1962. évi 10. törvényerejű rendelet, amely a fentebb említett 1952-es törvény 46—48. paragrafusát hatályon kívül helyezte. Ez utóbbi rendelet 2. paragrafusa, valamint melléklete tartalmazza az idevágó rendelkezést. Az új helyzetről *Hamvas* Endre kalocsai érsek, még mint csanádi megyéspüspök 1964. június 27-én kelt körlevelében papságát hivatalosan is értesítette.

K. A. — Az idevágó egyházi rendelkezés szerint megengedett dolog, hogy valaki a testét halála után tudományos célra ajánlja fel. Az egyetlen feltétel, hogy erkölcsileg bizonyosnak kell lennie, hogy ezzel az orvostudomány fejlődését és ezáltal a közjót mozdítja elő. A halál utáni boncolás, amelynek célja a halált okozó betegség megállapítása, erkölcsi szempontból nem kifogásolható.

K. L. Debrecen. — Az ún. „magánkinyilatkoztatások” problémája újra meg újra felmerül, amint azt olvasónk levele is bizonyítja. Az egyház álláspontja ebben a kérdésben teljesen világos. Nyilvánvaló, hogy a magánkinyilatkoztatásoknak megvan a lehetősége és semmi ok sincs arra, hogy elvileg elutasító álláspontra helyezkedjünk velük szemben. Általában azonban bizonyos ellenőrző vizsgálatot kell alkalmaznunk.

Először is bizonyosnak kell lenni abban, hogy a feltételezett magánkinyilatkozás összhangban van az egyház hivatalos tanításával, hiszen Isten nem kerülhet önmagával ellentmondásba. Minden olyan feltételezett kinyilatkozást, amely ellentétben áll a hivatalosan hirdetett szentírásmagyarázattal, eleve gyanakvással kell fogadni. Meg kell vizsgálni továbbá a személyt, aki a kinyilatkoztatást állítólag kapta. Bizonyos esetekben, mikor szentek részesültek ilyen kinyilatkoztatásban, az egyház hivatalos vizsgálatot rendel el, és amennyiben ez a vizsgálat kedvező eredménnyel zárul, az egyház tekintélye biztosíthat bennünket afelől, hogy nincs rá ok, hogy a szóbanforgó kinyilatkoztatást ne fogadjuk el. Ugyanakkor világosan tudatában kell lenni annak, hogy ilyen esetben sem kötelező, hogy a szóbanforgó kinyilatkoztatást elfogadjuk és hitelesnek tartsuk.

Az egyház soha nem vállal felelősséget semmiféle magán kinyilatkoztatásért és sohasem állítja róla, hogy isteni hit tárgya. Az egyház csupán annyit nyilvánít ki, hogy a szóbanforgó magán kinyilatkoztatásban semmi sincs, ami ellenkeznék a katolikus hittel és erkölccsel és éppen ezért jámborságból az, akit lelkiileg kielégít, hitelesnek fogadhatja el. Az egyháznak ez az ítélete csupán arra vonatkozik, hogy az ilyen kinyilatkoztatás az isteni igazság bizonyos elemeit tartalmazhatja. Az egyház azonban semmi módon nem tudja megakadályozni, hogy ezek az isteni elemek ne keveredjenek emberi elemekkel. Feltéve, hogy valóban az Úr Jézus vagy a Boldogságos Szűz szólt a szóbanforgó személyhez, még mindig lehetséges, hogy a hallottakat rosszul értette, vagy helytelenül interpretálja. És még ha helyesen értette is, esteleg nem képes a pontos visszaadásra. Minden magánkinyilatkoztatásnál számolnunk kell ezekkel a bizonytalanságokkal, amelyekből P. Poulain S. J. erre vonatkozó könyvében egész sort idéz.

P. L. Székesfehérvár. — Azt kérdezi olvasónk, mióta van érvényben a vasárnapi kötelező misehallgatásra vonatkozó törvény. Nehéz erre a kérdésre teljes pontossággal válaszolni. Az már az újszövetségi szentírás alapján is nyilvánvaló, hogy az első keresztények megünnepezték a vasárnapot és hogy ezen a napon misén vegyenek részt, ahhoz nem kellett külön rendelkezés. Mindenesetre a negyedik században, már több helyi zsinat rendelkezett a vasárnapi misehallgatásról, súlyos bűn terhe mellett előírta azt. És ez lett az egyház általános törvénye. Ez a törvény végső soron isteni parancson alapul, mely az Úr napjának megszentelését írja elő. A vasárnap megszentelése egyenes folytatása az ószövetségi szombat megülésének, és általános vélemény szerint a kereszténység kezdetétől megvolt, mint az apostolok által bevezetett intézmény.

B. G. Budapest. — Nem értette félre az említett életrajzot. *Graham Greene*-t, a hírneves angol katolikus író, valóban megkeresztelték, amikor 27 éves korában a protestánsról a katolikus hitre tért. Abban igaza van, hogy a katolikus egyház tanítása szerint bárki, tehát katolikus vagy protestáns, keresztény vagy pogány, érvényesen keresztelhet. Az egyetlen feltétel, hogy az előírást anyagot (víz) és formát („én megkeresztellek téged az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében”) használja és azzal a szándékkal végezze el a szertartást, hogy a keresztény értelemben vett keresztség szertartását szolgálta ki. Mármost főleg az angolszász nyelvterületen sok olyan protestáns vallási közösség van, amelyeknél főleg formai szempontból vitatható, hogy a keresztség, amelyben tagjaik részesültek, érvényes-e. Ha ezeknek az egyházaknak tagjai közül tér valaki át a katolikus hitre, azt rendszerint újra megkeresztelik, az úgynevezett feltételes formulával. Vagyis a pap, a fentebb idézett mondat előtt, ezt mondja: „*Ha nem vagy megkeresztelve*” én megkeresztellek téged stb. . .” *Greene* nem anglikán volt, hanem az egyik puritán protestáns egyház tagjaként született és nevelkedett fel. Egy másik híres katolikus író, *Thomas Mertont* is megkeresztelték, amikor katolikus lett.

Templomjáró. — Igen, mi is megfigyeltük, hogy igen sok templomban rossz helyre rakják a hosszú hangokat jelző vesszőket azokon a táblákon, amelyeken a Miatyánk latin szövegét magyar betűkkel közlik. Túlságos kicsinység lenne azonban bírálgatni azokat, akik jó szándékkal segítségére sietnek a híveknek és megakarják könnyíteni a szentmisében való részvételüket. Amellett azt se feledjük, hogy a latin szavak ejtése körül nem egy dologban még ma is vitatkoznak a grammatika tudósai. Azt is megfigyeltük, hogy akármilyen pontosan rakják is ki a vesszőket, a hívek csak a maguk magyar nyelvéhez alakítják a latin szavakat. Állapítsuk meg, más nemzetbeliek még jobban eltorzítják ezt a klasszikus nyelvet.